

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษามโหสถชาดก

THE MEDIATION OF DISPUTE IN THERAVĀDA BUDDHISM

: A CASE STUDY OF MAHOSATHA JĀTAKA

ว่าที่เรื่อตรี ปกรณ์ ศรีปลาด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๓

การใกล้เคียงข้อพิพาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษามโหสถชาดก

ว่าที่เรื่อตรี ปกรณ์ ศรีปลาด

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

THE MEDIATION OF DISPUTE IN THERAVĀDA BUDDHISM
: A CASE STUDY OF MAHOSATHA JĀTAKA

Acting Sub Lieutenant Pakorn Sriplad

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระศรีคัมภีรญาณ, รศ. ดร.)

..... กรรมการ
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ. ดร.)

..... กรรมการ
(ศ. พล.ต.ต.หญิง นัยนา เกิดวิชัย)

..... กรรมการ
(ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ)

..... กรรมการ
(ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ. ดร.	ประธานกรรมการ
	ศ. พล.ต.ต.หญิง นัยนา เกิดวิชัย	กรรมการ
	ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การไถ่เกตุยข้อพิพาทในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท : กรณีศึกษา
มโหสถชาดก

ผู้วิจัย : ว่าที่เรือตรี ปกรณ์ ศรีปลาด

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธรูปศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมมานุวัตร (เทียบ สิริธนาโณ), ผศ. ดร. ป.ธ. ๘, M.A., Ph.D.

: ศ. พล.ต.ต.หญิง นัยนา เกิดวิชัย น.บ.ท., ร.ม., น.ม., อ.ม. (ปรัชญา)

: ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ. ๘, พช.บ., อ.ม., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของมโหสถชาดก ๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข้อพิพาท ที่ปรากฏในมโหสถชาดกและ ๓. เพื่อวิเคราะห์วิธีการที่มโหสถบัณฑิตใช้ในการไถ่เกตุยข้อพิพาท

ผลการวิจัยพบว่า มโหสถชาดกมีความสำคัญ ๒ ประการ ได้แก่ ๑. เป็นชาดกที่แสดงหลักคำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า นวสังคตธรรม ๒. เป็นคติธรรมที่สร้างสัทธาปสาทะปรากฏเป็นบุคคลาธิษฐาน สามารถ เข้าใจหลักปฏิจาสุมุบาท แบบขณะปัจจุบันและแบบข้ามภพข้ามชาติ เพราะตราบใด บุคคลไม่สิ้นอาสวกิเลส ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ อิทธิพลข้อนี้สะท้อนให้เห็นใน รูปแบบงานจิตรศิลป์ของไทย อาทิ จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ หรือวิหาร เป็นต้น

ข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถอรรถกถาชาดกมี ๖ กรณีคือ เรื่องโค , เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ, กลุ่มด้าย, บุตร, คนเตี้ยชื่อโคพกาฬ, และรถ โดยเกิดขึ้นจากสาเหตุสำคัญ ๒ ประการคือ ๑. สาเหตุภายใน ซึ่งมีอภิสัทธรรมที่ชื่อว่า “ปัญญาธรรม” อันประกอบไปด้วย ตัณหา มานะ และทิฏฐิ รวมทั้งอภิสัทธรรม (แสดงออกเป็นอภิสัทธรรม) ที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ ถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดข้อพิพาท ๒. ปัจจัยภายนอก มีข้อพิพาทที่ปรากฏเป็นรูปธรรม แบ่งออกได้เป็น ๔ ด้าน คือ ๑) ข้อพิพาทเกี่ยวกับ ชาติพันธุ์ ๒) ข้อพิพาทเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ๓) ข้อพิพาทเกี่ยวกับข้อมูลหรือข้อเท็จจริง ๔) ข้อพิพาทเกี่ยวกับผลประโยชน์

(ข)

วิธีการที่มโหสถบัณฑิตใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท สามารถแบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน คือ ๑. การอภิปราย ปัญหาหรือข้อพิพาท โดย ๑) การกล่าวเปิดการเจรจาของคนกลาง ๒) การกล่าวของผู้เจรจา ๓) การแยกเจรจา และขั้นตอนที่ ๒. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดย ๑) การเจรจาร่วม ๒) การเขียนหรือทำข้อตกลง

Thesis Title : The Mediation Of Dispute in Theravāda Buddhism : A Case Study Of Mahosatha Jātaka

Researcher : Acting Sub Lieutenant Pakorn Sriplad

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Ven. Phra Suthithammanuwat Pali IX., M.A., Ph.D.

: Prof. Pol.Maj.Gen. Naiyana Girdwichai LL.M., M.A. (Philosophy)

: Asst. Prof. Lt. Dr. Banjob Bannaruji Pali IX., B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : March 3, 2011

Abstract

There are three objectives in this thesis, namely:- 1. To study the structure of Mahosatha Jātaka. 2. To analyze the dispute appearing in Mahosatha Jātaka and 3. To analyze the approach which the Mahosatha Pandita has brought to resolve the dispute.

The results from this study showed that Mahosatha Jātaka plays two significant roles in Buddhism. First, it delineates the important Buddhist doctrine called Navangasatthusāsana. Secondly, it teaches key morale that helps create forceful Puggalādhiṭṭhāna faith and comprehension of Paṭiccasamuppāda of this life and next life or what is called Bhava-Jāti. As long as an individual is unable to free him/herself from Āsāva-Kilesa, he or she still has to move in the birth-death cycle called Samsāracakka. This influential concept of the Jātaka is also reflected in the form of such Thai fine arts as mural paintings in uposathas and shrine rooms, etc.

Six types of conflicts which are portrayed in Mahosatha Aṭṭhakathā Jātaka arise from two main factors: internal and external factors, The internal factor is Akusaladhamma called Papañcadhamma. It comprises Taṇhā, Māna and Diṭṭhi. In addition, Kusaladhamma (expressed in the form of Kusalakamma) which is not correlative to the causal circumstance is also accounted as an internal factor which contributes to major public disputes in the Jātaka . The external factor is disputes which emerge concretely. It can be

divided into four categories: a dispute about ethnicity, a dispute about relationships, a dispute about facts or data, and a dispute about interests.

The approaches which Mahosatha Pandita brings to resolve those disputes comprise two major steps. The first step is the discussion of problems or dispute, which can be divided into such substeps as the opening negotiations of the mediator, the partners' talk, and separated negotiation. The second step is the conflict resolution, which can be done through joint negotiations and writing or making agreements.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ดี วยดีเพราะได้รับคำแนะนำจาก อาจารย์ที่ปรึกษา ดังนี้ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริ ณาโณ), ผศ.ดร., คณบดี บัณฑิตวิทยาลัย ศ. พล.ต.ต.หญิง นัยนา เกิดวิชัย หัวหน้าภาค วิชากฎหมายปกครองและกฎหมายทั่วไป คณะตำรวจศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ และ ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ สาขาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และภาคีสมาชิก สาขาอภิปรัชญาและญาณวิทยา ประเภทปรัชญา สำนักธรรมศาสตร์ และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน ขอขอบคุณพระ ศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโณ) รศ. ดร., รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและ อ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน ม.มหิดล กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ที่ช่วยแนะนำข้อบกพร่อง

ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน เจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานระดับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรมที่ได้ให้คำแนะนำ มอบหนังสืออัน เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และนิสิตปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย รุ่นที่ ๑๘ ทุกท่านที่คอยให้กำลังใจด้วยดีอยู่นิตย

ขอขอบพระคุณคุณแม่สมัย ศรีปลาด คุณพ่อ ร .อ. เอกพจน์ ศรีปลาด ร .น. ที่ได้อุปถัมภ์ สนับสนุนให้ข้าพเจ้าได้ศึกษาเล่าเรียน ขอขอบคุณ อ . ภญ. ดร. รัชณี รอดศิริ , อ.กัณฑ์อเนก จารุรักษา ที่กรุณาช่วยแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ รศ . ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่กรุณาช่วยตรวจทานและแก้ไขบทคัดย่อภาษาอังกฤษ

กายกรรม วชิกรรม มโนกรรมอันใดที่ข้าพเจ้าได้ล่วงเกินและประพฤติผิดพลาดแก่ท่านทั้งหลาย ดังกล่าวข้างต้น และที่มีได้กล่าวถึง ข้าพเจ้าขอน้อมเอากุศลอันเกิดจากการศึกษาพระปริยัติธรรม และปฏิบัติธรรม เป็นเครื่องขอขมาแก่ความความผิดทั้งหลายเหล่านั้น

สุดท้ายนี้ ขออุทิศคุณความดีนี้ถวายบูชาคุณพระรัตนตรัย และผู้มีพระคุณทั้งหลาย ได้แก่ คุณครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ และกัลยาณมิตร เป็นต้น ตลอดจนแผ่คุณความดีไปถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายอันไม่เป็นประมาณ และไม่มีที่สุดให้ได้ส่วนแห่งคุณความดีนี้ด้วยกันทั้งสิ้น

ปกรณ์ ศรีปลาด

๑๔ มีนาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ฉ)
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ คำจำกัดความในการวิจัย	๒
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๕ วิธีการดำเนินการวิจัย	๓
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ โครงสร้างเนื้อหาของมโหสถชาดก	
๒.๑ โครงสร้างของชาดก	๑๑
๒.๑.๑ ลักษณะของนิบาตชาดก	๑๓
๒.๑.๒ ลักษณะของอรรถกถาชาดก	๑๕
๒.๒ ความหมายและกำเนิดมโหสถบัณฑิต	๑๘
๒.๒.๑ ความหมายของคำว่า “มโหสถ”	๑๕
๒.๒.๒ กำเนิดมโหสถ	๒๐
๒.๓ การบำเพ็ญบารมีของมโหสถโพธิสัตว์	๒๔
๒.๓.๑ ความหมายของบารมี	๒๕
๒.๓.๒ ระยะเวลาของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์	๒๖
๒.๓.๓ ระดับของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์	๓๐

๒.๔	วัตถุประสงค์ของการตรัสมโหสถชาดก	๓๑
๒.๕	ผลของการตรัสเรื่องมโหสถชาดก	๓๒
บทที่ ๓ ศึกษาวิเคราะห์ข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถอรรถกถาชาดก		
๓.๑	แนวคิดเกี่ยวกับข้อพิพาท	๓๕
๓.๒	ข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถอรรถกถาชาดก	๓๗
๓.๒.๑	ข้อพิพาทเรื่อง “โค”	๓๗
๓.๒.๒	ข้อพิพาทเรื่อง “เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ”	๓๘
๓.๒.๓	ข้อพิพาทเรื่อง “ค้ายกลุ่ม”	๓๙
๓.๒.๔	ข้อพิพาทเรื่อง “บุตร”	๔๐
๓.๒.๕	ข้อพิพาทเรื่อง “คนเดียวชื่อ โศภกาพ”	๔๑
๓.๒.๖	ข้อพิพาทเรื่อง “รถ”	๔๒
๓.๓	สรุปสาเหตุที่ก่อให้เกิดข้อพิพาท	๔๓
๓.๓.๑	สาเหตุภายใน	๔๔
๓.๓.๒	สาเหตุภายนอก	๕๓
บทที่ ๔ วิเคราะห์วิธีการที่มโหสถบัณฑิตใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท		
๔.๑	วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของมโหสถบัณฑิต	๕๗
๔.๑.๑	การอภิปรายปัญหาหรือข้อพิพาท	๕๗
๔.๑.๒	การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท	๕๘
๔.๒	ผลอันเกิดจากข้อพิพาท	๕๙
๔.๓	หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท	๖๑
๔.๓.๑	หลักธรรมเชิงรับในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท	๖๑
๔.๓.๒	หลักธรรมเชิงรุกในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท	๖๓
๔.๓.๓	หลักธรรมคู่ขนานในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท	๖๕
๔.๓	สรุปสาเหตุที่ทำให้มโหสถบัณฑิตไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสำเร็จ	๗๑
๔.๓.๑	สาเหตุภายใน	๗๑
๔.๓.๒	สาเหตุภายนอก	๗๑

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๗๓

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๗๕

บรรณานุกรม

๗๖

ประวัติผู้วิจัย

๘๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๕ มีจำนวน ๔๕ เล่ม, พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้วิจัยใช้เพียงบางส่วน โดยเรียงตามกัมภีร์ เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น วิ. มหา. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๓ คือ พระวินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ ๕ ชื่อ ๓๔๕ หน้า ๒๑๓

ก. คำย่อพระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ. ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ. จุ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	จุฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ. ป.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที. ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที. ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาบาลี)
ที. ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม. มุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปิฎก (ภาษาไทย)
ม. ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิฎก (ภาษาไทย)
ม. อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปิฎก (ภาษาไทย)
ส. ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส. นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส. สพา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค (ภาษาไทย)
อจ. ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)

(ญ)

- อจ. จตุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อจ. ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อจ. ฉกุก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกุกนิบาต (ภาษาไทย)
อจ. สตุตก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ. ขุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ. ฐ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ. อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ. สุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ. เถร. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
ขุ. ชา. เอก. (บาลี) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิปาต ชาตกปาถิ (ภาษาบาลี)
ขุ. ชา. เอก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)
ขุ. ชา. ม. (บาลี) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิปาตชาตกปาถิ (ภาษาบาลี)
ขุ. ชา. ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก (ภาษาไทย)
ขุ. อป. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)
ขุ. พุทฐ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทฐวงศ์ (ภาษาไทย)
ขุ. จริยา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

- อภิ. วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

ข. ค่ายอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

- ขุ. ชา. ม. อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดกอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพสังคมยุคปัจจุบันเป็นสังคมเครือข่ายข้อมูลแบบดิจิทัลสามารถรับรู้ข่าวสารได้อย่างรวดเร็วและข่าวที่ปรากฏจะมีเนื้อหาที่กล่าวถึงข้อพิพาทในระดับครอบครัว องค์กร จนกระทั่งระดับชาติ และระดับนานาชาติ ข้อพิพาทเหล่านี้ถูกนำเสนอในสื่อต่าง ๆ อาทิ โทรศัพท์เคลื่อนที่ อินเทอร์เน็ต หรือ โทรทัศน์ เป็นต้น โดยมีลักษณะของความขัดแย้ง และความรุนแรง ได้แก่ การใช้คำพูดกล่าวร้ายต่อกัน การทำร้ายร่างกาย การทำลายทรัพย์สิน

การเรียนรู้ทำความเข้าใจเรื่องของความขัดแย้งหรือ ข้อพิพาทจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องธรรมดา และสามารถเกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา การพยายามหาทางออกอย่างสร้างสรรค์โดยอาศัย หลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนา ที่สำคัญ ได้แก่ โอวาทปาติโมกข์ ที่พระวิปัสสิพุทธเจ้าทรงแสดงในที่ประชุมสงฆ์ที่กรุงพินธุราชธานี ตอนหนึ่ง ความว่า “ความอดทนคือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ ... นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^๑

พระพุทธพจน์ดังกล่าวเป็นการ ยืนยันถึงอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนา ไม่สนับสนุนความรุนแรงทุกรูปแบบ และ ปฏิบัติตามมั่นคงในการบำเพ็ญบารมีของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ เป็นผู้มี ความอดทนและดำเนินชีวิตโดยปราศจากการเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น ซึ่งเนื้อเรื่องในมโหสถอรรถกถาชาดก เป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมีของมโหสถโพธิสัตว์เพื่อใช้แก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ

จากการศึกษา ข้อพิพาท ๖ กรณีในมโหสถอรรถกถาชาดก อาทิ เรื่องโค อันมีสาเหตุเกิดจากปัจจัยภายใน และเป็นอกุศลธรรมของปัจเจกบุคคลเป็นประการสำคัญ ความว่า “... โจรคนหนึ่งมาพาโคหนีไป บुरุษเจ้าของโคนั้นตื่นขึ้นมาไม่เห็นโค ค้นหาโคข้างโน้นข้างนี้ เห็นโจรจึงวิ่งไล่ไปโดยเร็วกล่าวว่า แกจะนำโคของข้าไปไหน โจรกล่าวตอบว่า แกพูดอะไร ข้าจะนำโคของข้าไปสู่ที่ตองคามหาชนต่างมาฟังชนทั้งสองวิวาทกันจนแน่น.”^๒

^๑ที่. มหา. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐-๕๑.

^๒ข. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๕.

เนื้อหาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเกิด การลักโคด้วย ความโลภของโจร นำมาซึ่ง เหตุแห่งข้อพิพาท และ วิธีการ โศกที่มโหสถบัณฑิตนำมาใช้ใกล้เคียง ในกรณีต่าง ๆ นับว่า เป็นสิ่งที่น่าสนใจเพื่อให้ข้อพิพาทในชุมชนยุติได้อย่างรวดเร็ว และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของมโหสถชาดก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถชาดก
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิธีการที่มโหสถบัณฑิตใช้ในการใกล้เคียงข้อพิพาท

๑.๓ คำจำกัดความในการวิจัย

๑.๓.๑ การ ใกล้เคียงข้อพิพาท ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัย หมายถึง การพูดจาให้ ประองคองกัน หรือการพูดจาให้ตกลงกัน โดยคู่กรณีที่จะเลาะวิวาทโต้แย้งสิทธิ์ หรือแก่งแย่งกัน ยินยอมให้คนกลาง (มโหสถบัณฑิต) ทำหน้าที่ในเหตุการณ์นั้น

๑.๓.๒ เกรวาท หมายถึง พระพุทธศาสนานิกายหลักที่ยึดเอาวาทะของพระเถระ หรือพระเถระผู้รักษาธรรมวินัยนับแต่ปฐมสังคายนา เป็น พระพุทธศาสนาที่สืบมาแต่ยุค แรกสุด ซึ่งถือตามหลักธรรมวินัยที่พระอรหันตเถระ ๕๐๐ รูป ได้ประชุมทำสังคายนาครั้งแรก รวบรวมคำสั่งสอนของพระ สัมมาสัม พุทธเจ้าวางเป็นแบบแผนไว้เมื่อ ๓ เดือนหลัง พุทธปรินิพพาน ได้แก่ พระพุทธศาสนาอย่างที่น่าเชื่อถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลังกา ลาว และกัมพูชา บางทีเรียกว่า พุทธศาสนาแบบดั้งเดิม และเพราะเหตุ ที่แพร่หลายอยู่ใน ดินแดนแถบนี้จึงเรียกว่า ทักขิณนิกาย (นิกายฝ่ายใต้)

๑.๓.๓ มโหสถชาดก หมายถึง เรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งเสวยพระชาติเป็นมโหสถโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีในอดีตเป็นสำคัญ

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะเรื่อง การ ใกล้เคียงข้อพิพาท โดยมโหสถบัณฑิต ๖ กรณี ได้แก่ เรื่อง โศก เรื่องเครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ เรื่องกลุ่มด้าย เรื่องบุตร เรื่องคนเตี้ย ชื่อ โศกภาพ และเรื่องรถ ที่ปรากฏในมโหสถอรรถกถาชาดก พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย ในแง่ของความหมาย ความเป็นมา ความสำคัญ วิเคราะห์ข้อพิพาท และนำมาประยุกต์กับหลักธรรมเพื่อใช้ในการ ใกล้เคียงข้อพิพาท

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัย เอกสารเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ซึ่งใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลและการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๕.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจาก พระไตรปิฎกและมโหสถอรรถกถาชาดก

๑.๕.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็น ตำรา วิทยานิพนธ์และเอกสารงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๓ ศึกษาวิเคราะห์เรียบเรียงข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นไปที่มโหสถชาดกเพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของมโหสถชาดกว่ามีข้อพิพาทกรณีใดบ้างที่มีลักษณะ ของการใกล้เคียงข้อพิพาทโดยมโหสถบัณฑิต รวมถึงวิเคราะห์วิธีการใกล้เคียงข้อพิพาทของมโหสถบัณฑิตว่ามีปัจจัยใดบ้างที่เกื้อหนุนให้การทำหน้าที่ดังกล่าวประสบผลสำเร็จ โดยผู้วิจัยได้พยายามรวบรวมหนังสือ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องมาเป็นส่วนประกอบในการทำวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ นายประพนธ์ อัครวิรุฬหการ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง พระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน” พบว่า โพธิสัตว์ กลายเป็นอุดมคติที่พัฒนาให้สูงขึ้นกว่าอุดมคติการเป็นพระอรหันต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา มหายาน พระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ได้รับการเคารพบูชาดุจดังเทพเจ้าผู้ทรงอภินิหารเหนือโลก และเป็นผู้ที่เต็มเปี่ยมด้วยพระกรุณาคุณ^๓

๑.๖.๒ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” กล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติไว้ตอนหนึ่งว่า

“... พระอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยที่มีภาพเขียนบนฝาผนังมีอยู่มาก พระอุโบสถที่ประดิษฐานพระพุทธรูปงามมักจะมีภาพแสดงเรื่องไตรภูมิ มีสวรรค์ชั้น

^๓ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ , “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง พระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ก.

ต่าง ๆ และภูมิอื่น ๆ อยู่ที่ด้านหุ้มกลองหลังพระปฏิมา ด้านหน้าพระปฏิมานิ ยมทำภาพ มารวิชัยส่วนด้านข้างมักจะเป็นภาพเล่าเรื่องต่าง ๆ เป็นภาพพุทธประวัติบ้าง ภาพชาดกบ้าง ภาพวรรณคดีบ้างที่มีมากที่สุด คือ ภาพทศชาติซึ่งแสดงถึง พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ภาพเหล่านี้ถือได้ว่า เป็นภาพสำหรับประกอบคำสอนของพระสงฆ์ ซึ่งมักจะใช้เรื่องชาดกเป็นเรื่องสาธกใน การแสดงพระธรรมเทศนา ทำให้ผู้ฟังเห็นภาพประกอบไปด้วย และจะได้มีความซาบซึ้งในรสพระธรรมยิ่งขึ้น...^๕

๑.๖.๓ นายประโยชน์ สังกิ้น ได้ทำวิจัยเรื่อง “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ” ได้มุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบใน ๕ ประเด็น คือ ๑. ประเภท ๒. จำนวน ๓. การสร้างบารมี ๔. กาย และ ๕. พุทธภาวะหลังปรินิพพาน ซึ่งพบว่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยอาศัยระยะเวลาในการสร้างบารมี อันมีจำนวนมากมายมหาศาลนับประมาณมิได้ โดยที่แต่ละพระองค์จะต้องบำเพ็ญพุทธการกกรรมหรือบารมี ๓๐ ทัศ จนเต็มเปี่ยมจึงสามารถตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ และพระองค์ย่อมมีพระกายเพียง ๒ คือ นิรมลกายและธรรมกาย เมื่อทรงปรินิพพานแล้ว พุทธภาวะย่อมเป็นสภาพว่างเปล่า ไม่มีสภาวะบัญญัติอื่นใดปรากฏอีกต่อไป^๕

๑.๖.๔ นางสาวสุภัทรา กรอุไร ได้ทำวิจัยเรื่อง “การประนอมข้อพิพาททางอาญา” พบว่าการสร้างระบบการประนอมข้อพิพาททางอาญาเพื่อเป็นมาตรการเสริมในระบบงานยุติธรรมอันมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือสร้างความสงบสุขในสังคม กล่าวคือ กระบวนการนี้จึงจะสามารถสร้างความเป็นธรรมในการระงับข้อพิพาทให้คู่กรณีได้รับความพอใจ และเกิดการยอมรับในผลของการระงับข้อพิพาทโดยปราศจากข้อโต้แย้ง นอกจากนี้ ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้โอกาสกับผู้กระทำความผิด และให้สิทธิในการที่จะคุ้มครองดูแลและได้รับการเยียวยา โดยเร็วของผู้เสียหาย จุดมุ่งหมายสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการลดจำนวนปริมาณคดีที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมอันจะเป็นการสร้างประสิทธิภาพในการดำเนินงานยุติธรรมของ

^๕ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๗.

^๖ ประโยชน์ สังกิ้น, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐), หน้า ข.

องค์กรต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี การประณอมข้อพิพาททางอาญาจึงเป็นกระบวนการที่เป็นประโยชน์ทั้งในส่วนของรัฐ ผู้เสียหาย และผู้กระทำความผิด^๖

๑.๖.๕ นายเอกรินทร์ หนุณภักดี ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การก่อกองคดีอาญาก่อนการพิจารณาของศาล” พบว่าถ้าการก่อกองคดีอาญาไม่สามารถก่อกองคดีอาญาบางประเภทที่มีความสำคัญ หรือไม่มีประสิทธิภาพแล้ว คดีขึ้นสู่ศาลเกิดการให้มีผู้ตั้งองข้างมากขึ้น ไม่สามารถฟื้นฟูผู้ต้องหา และกลับมาก่อคดีเป็นวัฏจักรต่อไป^๗

๑.๖.๖ นายสหัสโรจน์ กิตติมหาเจริญ ได้ทำวิจัยเรื่อง “แนวคิดเรื่องปัญหาในอรรถกถาชาดก” พบว่า อรรถกถาชาดกสะท้อนปัญหาในฐานะหลักการดำรงชีวิต เพราะปัญหาในระดับพื้นฐานมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของพุทธบริษัท คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จึงมิได้นำเสนอ ศีล สมาธิ และปัญญาอย่างลุ่มลึก กล่าวถึงเพียงความสุจริตทางกาย วาจา และใจ ย่อมทำให้เกิดความสงบและมีปัญญาโดยเฉพาะการนำเสนอพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญปัญญาบารมี พบว่าพระโพธิสัตว์มุ่งบำเพ็ญปัญญาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น เตือนสติ แก้ไขปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของพระโพธิสัตว์ในพุทธภูมินี้คือปัญญาธิกโพธิสัตว์^๘

๑.๖.๗ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นินฺชุนฺยกร) ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่” พบว่าวิธีการปฏิบัติแบบกลาง ๆ ที่สามารถนำไปจัดการความขัดแย้งประกอบไปด้วยวิธีใหญ่ ๆ ๗ ชุด กล่าวคือ การเจรจาตนเอง การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง การได้สวน การมีส่วนร่วม การใช้อินญาโตตุลาการ การใช้กระบวนการทางศาล และการออกกฎ หมายถึงซึ่งชุดวิธีเหล่านี้จำเป็นต้องใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ เช่น การประนีประนอม การโน้มน้ำว การโอนอ่อนผ่อนตาม และการเผชิญหน้า เป็นต้น^๙

^๖ สุภัท รา กรอุไร , “การประณอมข้อพิพาททางอาญา ”, วิทยานิพนธ์ นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะนิติศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า (๑).

^๗ เอกรินทร์ หนุณภักดี, “การก่อกองคดีอาญาก่อนการพิจารณาของศาล”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๓), หน้า ง.

^๘ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ , “แนวคิดเรื่องปัญหาในอรรถกถาชาดก ”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ง.

^๙ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นินฺชุนฺยกร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๓), หน้า ข.

๑.๖.๘ สำนักกระับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม รายงานการวิจัย เรื่อง “การปฏิบัติงานของอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.) : ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข” พบว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา จำนวนคดีที่มีการฟ้องร้องมายังศาลยุติธรรมนั้นมีจำนวนมากกว่า ๑ ล้านคดี ซึ่งบางคดีนั้นเกิดขึ้นจากข้อขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้ามีคนกลางมาช่วยไกล่เกลี่ยแล้วสามารถหาทางออกร่วม กันจนนำไปสู่การระงับข้อพิพาททางเลือกได้ โดยให้ประชาชนหรือผู้นำชุมชนเข้ามามีบทบาทในการระงับข้อพิพาทที่เหมาะสมกับข้อพิพาทแต่ละเรื่อง จึงได้จัดให้มีโครงการอบรมอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.) สามารถเชื่อมโยงกลไกตามกฎหมายและวิถีชีวิตของประชาชนเข้าด้วยกัน^{๑๑}

๑.๖.๙ พระมหาเลอเดช วรวิโส (วงศ์ศรีธา) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาบารมีของพระมโหสถ พบว่า การบำเพ็ญบารมีของพระมโหสถ ได้แก่พระมโหสถพัฒนาสุดมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน และจินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา ด้วยการศึกษาล่าเรียนวิชาความรู้ขั้นพื้นฐานจากบิดามารดา และวิชาความรู้อื่น ๆ จากกัลยาณมิตร ตำรับตำรา และสิ่งแวดลอม และการคิดพิจารณาแล้วนำ สุดมยปัญญา และจินตามยปัญญาที่ได้รับการพัฒนาแล้วกลายเป็นความเป็นผู้ฉลาดในอุบาย ไปช่วยเหลือผู้คนมากมายตั้งแต่สามัญชนคนธรรมดาไปจนถึงพระราชามหษัตริย์ โดยมีความกรุณาเป็นพื้นฐานมุ่งประโยชน์แก่สรรพสัตว์เป็นหลักปัญญาของพระมโหสถตรงตาม ลักษณะของบารมีธรรมที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์จรียาปิฎกว่า (บารมี) มีการอนุเคราะห์ผู้อื่นเป็นลักษณะมีการทำอุปการะแก่ผู้อื่นเป็นหน้าที่ (รศ) หรือมีความไม่หวั่นไหวเป็นหน้าที่ มีการแสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นผลที่ปรากฏ (ปัจจุปัญญา) หรือมีความเป็นพระพุทเจ้าเป็นผล มีมหากรุณาเป็นพื้นฐาน (ปัทมฐาน) หรือมีความเป็นผู้ฉลาดในอุบายแห่งกรุณาเป็นพื้นฐาน ดังนั้นปัญญาของพระมโหสถจึงเป็นปัญญาบารมี^{๑๒}

^{๑๑} สำนักกระับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, “การปฏิบัติงานของอาสาสมัครไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.) : ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไข”, รายงานการวิจัย, (สำนักกระับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, ๒๕๔๗), หน้าบทคัดย่อ.

^{๑๒} พระมหาเลอเดช วรวิโส (วงศ์ศรีธา), “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาบารมีของพระมโหสถ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก-ข.

๑.๖.๑๐ พระมหาอำนาจ ทีปธมโม (มีราคา) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมโหสถชาดก ” พบว่า การบำเพ็ญของมโหสถบัณฑิตนั้น พระองค์มิได้บำเพ็ญปัญญาบารมีอย่างเดีย วนั้น แต่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีอื่น ๆ ด้วย เพราะถ้าพระองค์บำเพ็ญเฉพาะปัญญาบารมี พระองค์จะไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะคุณธรรมที่จะนำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้ามี ๑๐ ประการ และยังพบอีกว่าหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมโหสถชาดกนั้นมีมากมาย แต่หลักคำสอนที่เห็นได้ชัดเจน คือ หลักปัญญาและเบญจศีลที่พระองค์ทรงบำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพราะหลักคำสอนดังกล่าวเป็นหลักที่มนุษย์ทุกคนควรศึกษา แล้วนำมาปฏิบัติเพื่อความสันติสุขของมนุษย์และสังคม^{๑๒}

๑.๖.๑๑ ร้อยตำรวจเอก สุวิจักขณ์ โฉมวงษ์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การไกล่ เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญาในชั้นพนักงานสอบสวน ” พบว่า มีหลายประเทศได้นำวิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญามาใช้เพื่อระงับข้อพิพาทคดีอาญาเพื่อจะไม่ต้องนำคดีขึ้นสู่ศาล เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ ศรีลังกา อังกฤษ ญี่ปุ่น จีน และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น โดยมีเป้าหมายการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญา เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในแต่ละประเทศนั้น ๆ^{๑๓}

๑.๖.๑๒ นายสมชาย วรรณฤ ผู้พิพากษาศาลจังหวัดยโสธร ได้ทำวิจัยเรื่อง “การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการยุติข้อพิพาทในคดีอาญา : ศึกษาเฉพาะกรณีศาลจังหวัดยโสธร ” พบว่า หลักธรรมอันเครื่องอยู่ของพรหม คือ พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้บริหาร และมีความสำคัญแก่ผู้มีหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมหรือผู้ที่เกี่ยวข้องแก่รรถคดีเมื่อนำไปปรับใช้แล้วสามารถยุติข้อพิพาทในทุกระดับได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๔}

๑.๖.๑๓ กระทรวงยุติ ธรรม ได้จัดทำหนังสือเรื่อง “การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทและความขัดแย้งในชุมชน” เพื่อช่วยเผยแพร่เรื่อง “ยุติธรรมชุมชน” ขึ้นมาช่วยเป็นส่วนเสริม

^{๑๒} พระมหาอำนาจ ทีปธมโม (มีราคา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมโหสถชาดก ”, วิทยานิพนธ์ ศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘), หน้า ก.

^{๑๓} สุวิจักขณ์ โฉมวงษ์ , ร.ต.อ., “การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคดีอาญาในชั้นพนักงานสอบสวน ”, วิทยานิพนธ์ นิติศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๘), หน้า (๔).

^{๑๔} สมชาย วรรณฤ , “การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการยุติข้อพิพาทในคดีอาญา : ศึกษาเฉพาะกรณีศาลจังหวัดยโสธร ”, วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก.

ให้กระบวนการยุติธรรมหลักสามารถอำนวยให้ผลให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเพราะ
 เล็งเห็นว่า ยุติธรรมชุมชน น่าจะสอดคล้องรับสภาพการณ์ในปัจจุบัน ซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้
 กำหนดยุทธศาสตร์ในการนำภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะ “หุ้นส่วน” ภายใต้อ
 ยุทธศาสตร์ “ยุติธรรมถ้วนหน้า ประชาชนมีส่วนร่วม”^๕

๑.๖.๑๔ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง รายงานการวิจัยเรื่อง
 “การประเมินผลโครงการนำร่องเพื่อเสริมสร้างกระบวนการปฏิบัติงานและเพิ่มศักยภาพ
 อาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.)” พบว่า ปริมาณคดีที่เข้าสู่กระบวนการ
 ไกล่เกลี่ยในศาลจังหวัดและศาลแขวงในทุกจังหวัดที่ศึกษาส่วนใหญ่มีประสิทธิผลในระดับ
 มาก ส่วนปริมาณคดีที่เข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยของอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน
 (อ.ก.ช.) ส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จซึ่งจัดว่ามีประสิทธิผลในระดับมากเช่นกัน
 การพิจารณาประสิทธิภาพในด้านความคุ้มค่าของงบประมาณในการดำเนินการนั้น พบว่า
 ปริมาณคดีที่เข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีในศาลช่วง ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ – ๒๕๔๙ มีอัตรา
 ปริมาณคดีลดลง ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.)
 มีความสามารถการปฏิบัติงานด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิผล
 ในทุกจังหวัด อันแสดงให้เห็นถึงทักษะ ความรู้ ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงาน และ
 ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาระบบในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของ อ .ก.ช. เพิ่มขึ้นหลังจากเข้า
 รับการฝึกอบรมและปฏิบัติงาน ทำให้ประชาชนที่ได้รับบริการจากการดำเนินงานไกล่เกลี่ย
 ข้อพิพาทมีความเห็นด้วยมากที่สุดว่า การไกล่เกลี่ยข้อพิพาททำให้ประหยัดเวลา และมากที่สุด
 ในเรื่องของความรู้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทคือการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน^๖

๑.๖.๑๕ ศูนย์ความรู้การระงับข้อพิพาททางเลือก สำนักกระงับข้อพิพาท สำนักงาน
 ศาลยุติธรรมได้รวบรวมบทความเป็นหนังสือ เรื่อง “การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ย
 ข้อพิพาท” เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เทคนิค

^๕ กระทรวงยุติธรรม , การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทและความขัดแย้ง ในชุมชน , (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้าคำนำ.

^๖ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, “การประเมินผลโครงการนำร่องเพื่อเสริมสร้าง
 กระบวนการปฏิบัติงานและเพิ่มศักยภาพอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.)”, รายงานการวิจัย ,
 (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า(๒).

จิตวิทยา และการสื่อสารสำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และความรู้กฎหมายแพ่งสำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท^{๑๑}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยพบว่ามีแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับขาดกและการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้ ๕ ลักษณะ คือ

๑) การศึกษาขาดกเพื่อมุ่งเน้นวิถีชีวิตและจรรยาของพระโพธิสัตว์ได้แก่ งานวิจัยของประพนธ์ อัครวิรุฬหการ (๒๕๒๓), สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (๒๕๒๔), ประโยชน์ สังกสิน (๒๕๔๐) และสหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (๒๕๔๕)

๒) การศึกษาขาดกที่มุ่งเน้นเฉพาะมโสดขาดก ได้แก่ งานวิจัยของพระมหาเลอเพชรวิโส (วงศ์ศรีธา) (๒๕๔๘) และพระมหาอำนาจ ทีปธมโม (มีราคา) (๒๕๔๘)

๓) การศึกษาข้อกฎหมายเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้แก่ งานวิจัยของสุภัทรากรอุไร (๒๕๔๓), เอกรินทร์ หนูนภักดี (๒๕๔๓), สำนักวิจัยข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม (๒๕๔๓) การปฏิบัติงานของอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.), กระทรวงยุติธรรม (๒๕๕๐) เผยแพร่ความรู้เรื่อง “การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทและความขัดแย้งในชุมชน”, สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง (๒๕๕๐) การประเมินผลโครงการนำร่องเพื่อเสริมสร้างกระบวนการปฏิบัติงานและเพิ่มศักยภาพอาสาสมัครไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.) และสำนักวิจัยข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม (๒๕๕๐) เผยแพร่ความรู้เรื่อง “การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท”

๔) การศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อ ไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทและสร้างสันติวิธี ได้แก่ งานวิจัยของพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร) (๒๕๔๓) และสมชาย วรรณล (๒๕๔๘)

๑.๓) ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๓.๑ ทำให้ทราบโครงสร้างเนื้อหาความสำคัญของมโสดขาดก

๑.๓.๒ ทำให้ทราบสาเหตุของข้อพิพาทที่ปรากฏในมโสดขาดก

๑.๓.๓ ทำให้ทราบวิธีการที่มโสดบัณฑิตใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

^{๑๑} สำนักวิจัยข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๐), หน้าค่านำ.

บทที่ ๒

ศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของมโหสถชาดก

ชาดก เป็น เรื่องราว การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล และพุทธสาวกได้ทรงจำสืบทอดกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ ก่อนที่จะมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งพระพุทธานุศาสนิกายเถรวาทมีการจารึก คำสอนไว้ ในคัมภีร์ เป็นภาษา บาลี สามารถจำแนกได้ ๓ ปีกฎ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ชาดกเป็นหนึ่งในคำสอนของพระพุทธศาสนาถูกจัด ไว้ในส่วนของพระสุตตันตปิฎก จำนวนชาดกที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก มีจำนวน ๕๕๐ เรื่อง (ความจริงแล้วมี ๕๔๗ เรื่อง ซึ่งในบางเรื่องมีเนื้อหาที่ซ้ำกัน)^๑ โดยชาดก เป็นวิถีธรรมที่ถูกดำเนินอย่างเป็นเรื่องราวที่น่าชวนศึกษา เพราะในแต่ละชาดกที่ พระพุทธองค์ทรงแสดงมีเหตุการณ์สำคัญเนื่องมาจาก พระองค์ทรงต้องการตรัสสอนบุคคลที่มี อหิชาศัຍแตกต่างกันออกไปเป็นข้อธรรมที่ให้ชวนขบคิดว่า เหตุใดผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ที่ทรง ตรัสถึงนั้น ถึงมีวิถีการ ดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ กันออกไป สามารถนำมาเปรียบเทียบกับ เหตุการณ์ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

สังคัมภีร์นิยมนำเรื่องราวในชาดกมาเทศน์สอนในวาระต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะ มหานิบาตชาดกอันเป็นเรื่องชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวด ๑๐ ชาดก ในมโหสถชาดกมีข้อความที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นคาถา (ร้อยกรอง) อาทิ

“ปญจาโล สพุพเสนาย	พฺรหฺมทตฺตฺโดยมาคฺโต
สายํ ปญจาลิยา เสนา	อปฺปเมยฺยา มโหสฺต
วิถิมตี ปตฺติมตี	สพุพสงฺคามโกวิทา
โอหารินี สทฺทวตี	เกริสฺงขปฺปโปธนา
โลหวิชฺชา อลงฺการา	ธชฺฉินี วามโรหิณี
สิปฺปิเยหิ สฺขสมฺปนฺนา	สุเรหิ สฺขปฺปติฏฺฐตา
ทเสตฺถ ปญฺชิตา อาหุ	ภูริปญฺณา รโหคฺตา
มาตา เอกาทสี รณฺโณ	ปญฺจาลิยํ ปสาสตี” ^๒

^๑ พิสิฐ เจริญสุข เกร็ดความรู้ในนิทานชาดกกรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๓๕, หน้า ๔.

^๒ พุ. ขา. ม. (บาลี) ๒๘/๕๕๐/๑๘๗.

แปลว่า พ้อมโหสถ พระเจ้าพรหมทัตผู้ครองแคว้นปัญจาละ
 เสด็จยাত্রาทัพมาพร้อมด้วยกองทัพทุกหมู่เหล่า
 กองทัพของพระเจ้าปัญจาละนั้นประมาณ ไม่ได้
 มีกองช่างโยธา กองราบ
 ล้วนแต่ฉลาดในสงครามทุกอย่าง มีเสียงอึกทึกก็ก้อง
 เป็นสัญญาณให้กันและกันรู้ได้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์
 มีความรู้ในการใช้โลหธาตุ มีเครื่องประดับครบครัน
 มีรงทิวสกลอน ช้างและม้าสมบุรณ์ดีด้วยผู้เชี่ยวชาญศิลป์
 ตั้งมั่นด้วยเหล่าทหารผู้แก่กล้า
 กล่าวกันว่าในกองทัพนี้ มีบัณฑิต ๑๐ คน
 มีปัญญาเพียงดั่งแผ่นดิน มีการประชุมปรึกษากันในที่ลับ
 พระมารดาของพระเจ้าปัญจาละเป็นองค์ที่ ๑๑
 ช่วยปกครองสั่งสอนชาวแคว้น ปัญจาละ^๓

จากข้อความที่ยกขึ้นในข้างต้น ถ้าจะทราบความเป็นมาอย่างละเอียดของมโหสถ
 บัณฑิตจากพระไตรปิฎก ไม่สามารถหาที่มาได้ โดยละเอียดเพราะมิได้กล่าวถึงในคัมภีร์ ชั้นนี้
 ข้อมูลโดยส่วนใหญ่จะต้อง อาศัยคัมภีร์ชั้นอรรถกถาได้อธิบายความเป็นมาอย่างพิสดาร
 จึงทำให้มหานิบาต ชาดกเป็นที่นิยมในหมู่ พุทธศาสนิกชน ชาวไทย เพราะมีรายละเอียด
 ปลีกย่อยมากสามารถดำเนินเนื้อเรื่องได้อย่างมีอรรถรสและชวนให้น่าติดตาม

๒.๑ โครงสร้างของชาดก

ชาดก ในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

- ก. นิบาตชาดก คือ ชาดกในพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดก และฎีกาชาดก
- ข. ปัญญาสชาดก คือ ชาดกนอกนิบาต
- ค. ชาดกมาลา คือ ชาดกในพระพุทธศาสนามหายาน^๔

^๓พ. ชว. ม. (ไทย) ๒๘/๕๕๐/๒๗๔.

^๔พัฒน์ เฝิงผลา, “ชาดกกับวรรณกรรมไทย”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
 รามคำแหง, ๒๕๓๕), หน้า ๒๗.

ผู้วิจัยศึกษา เฉพาะในนิบาตชาดก อันเป็นที่มาของ มโหสถ ชาดก เท่านั้น ซึ่งพระธรรมสังคากาจารย์ เป็นพระเถระผู้ ทำสังคายนาพระธรรมวินัยได้จัดและ เรียบเรียงหมวดหมู่ของ ชาดก โดยยึดเอาคาถา (คำร้อยกรอง) เป็นเกณฑ์ และเรียกชาดกที่จัดขึ้นใหม่ เป็นหมวดหมู่ใหม่นี้ว่า นิบาตชาดก ซึ่งมีทั้งหมด ๒๒ นิบาต หรือ ๒๒ หมวดหมู่ดังต่อไปนี้

๑) เอกนิบาต	หมวด ๑ มี	๑๕๐ เรื่อง
๒) ทุกนิบาต	หมวด ๒ มี	๑๐๐ เรื่อง
๓) ติกนิบาต	หมวด ๓ มี	๕๐ เรื่อง
๔) จตุกกนิบาต	หมวด ๔ มี	๕๐ เรื่อง
๕) ปัญจกนิบาต	หมวด ๕ มี	๒๕ เรื่อง
๖) ฉกนิบาต	หมวด ๖ มี	๒๐ เรื่อง
๗) สัตตกนิบาต	หมวด ๗ มี	๒๑ เรื่อง
๘) อัญจนนิบาต	หมวด ๘ มี	๑๐ เรื่อง
๙) นวกนิบาต	หมวด ๙ มี	๑๒ เรื่อง
๑๐) ทสกนิบาต	หมวด ๑๐ มี	๑๖ เรื่อง
๑๑) เอกาทสกนิบาต	หมวด ๑๑ มี	๙ เรื่อง
๑๒) ทวาทสกนิบาต	หมวด ๑๒ มี	๑๐ เรื่อง
๑๓) เทรสนิบาต	หมวด ๑๓ มี	๑๐ เรื่อง
๑๔) ปกิณณกนิบาต	หมวดปกิณณะ คือ	หมวดชาดกที่มี

คาถากระจัดกระจาย เช่น มี ๑๔ คาถาบ้าง ๑๕ คาถาบ้าง มี ๒๒ คาถาบ้าง และมีอย่างละเรื่องรวมแล้วมี ๑๓ เรื่อง

๑๕) วิสตนิบาต	หมวด ๒๐ มี	๑๔ เรื่อง
๑๖) ดิงสตนินิบาต	หมวด ๓๐ มี	๑๐ เรื่อง
๑๗) จัตตาลีสนิบาต	หมวด ๔๐ มี	๕ เรื่อง
๑๘) ปัญญาสนิบาต	หมวด ๕๐ มี	๓ เรื่อง
๑๙) สักขินิบาต	หมวด ๖๐ มี	๒ เรื่อง
๒๐) สัตตตนิบาต	หมวด ๗๐ มี	๒ เรื่อง
๒๑) อสิตินิบาต	หมวด ๘๐ มี	๕ เรื่อง

๒๒) มหานิบาต หมวดใหญ่ คือ หมวดชาดกที่มีคาถาเกินกว่า ๘๐ คาถามี ๑๐ เรื่อง คนไทยนิยมเรียกว่า พระเจ้า ๑๐ ชาติ หรือ ทศชาดก คือ เตมียชาดก มหาชนกชาดก สุวัณณสามชาดก เนมิราช ชาดก มโหสถ ชาดก กุริทัตตชาดก จันทรกুমารชาดก มหานารทกัสสปชาดก วิรุทธชาดก และเวสสันดรชาดก รวมทั้งสิ้น ๒๒ นิบาต ๕๕๗ เรื่อง แต่คนไทยนิยมเรียกว่า พระเจ้า ๕๐๐ ชาติ และเรียกสั้น ๆ ว่า เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว

๒.๑.๑ ลักษณะของนิบาตชาดก

นิบาตชาดก แบ่งตามเนื้อหามี ๓ ลักษณะ คือ

๑) นิบาตชาดกที่มีเฉพาะสุภาษิต ได้แก่ ชาดกที่มีเฉพาะพุทธศาสนสุภาษิต ไม่มีเนื้อเรื่องของบุคคลและสัตว์ เช่น อปฉณกชาดก

“อปฉณกั จานเมเก	ทุดิยั อหา หตุกิกกา
เอตทลณาย เมธาวิ	ตัง คณฺห ยทปฉณกนฺติ ^๕

แปลว่า คนฉลาดพวกหนึ่งกล่าวฐานะที่ไม่ผิด

นักฉลาดคะเนทั้งหลายกล่าวฐานะที่ ๒ (ที่ผิด)
ผู้มีปัญญารู้จักฐานะที่ไม่ผิดและฐานะที่ผิดนั้นแล้ว
ควรถือฐานะที่ไม่ผิดไว้เถิด”^๖

๒) นิบาตชาดกที่มีเฉพาะเนื้อเรื่อง ได้แก่ ชาดกที่มีเฉพาะเนื้อเรื่องของบุคคลและสัตว์ไม่มีพุทธศาสนสุภาษิต เช่น ตัณฑุลนาฬิชาดก

“กิมกมุติ ตณฺฑุลนาฬิกายั	อสุสาน มุลา ย วเทหิ ราช
พาราณสี สนฺตรพาหิร โโต	อยมกมุติ ตณฺฑุลนาฬิกาดิ ^๗

แปลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์ตรัสว่า ข้าวสาร ๑ ทะนาน

มีราคาเท่ามูลค่าม้า ๕๐๐ ตัวหรือ
และข้าวสาร ๑ ทะนานนี้มีค่าเท่ากับกรุงพาราณสี
ทั้งภายในภายนอกเข็วหรือ”^๘

^๕ พ. ช. เอก. (บาลี) ๒๗/๑/๑.

^๖ พ. ช. เอก. (ไทย) ๒๗/๑/๑.

^๗ พ. ช. เอก. (บาลี) ๒๗/๕/๒.

^๘ พ. ช. เอก. (ไทย) ๒๗/๕/๓.

๓) นิบาตชาดกที่มีทั้งสุภายิต และเนื้อเรื่อง ได้แก่ ชาดกที่มีทั้งพุทธศาสนสุภายิตและเนื้อเรื่องของบุคคลและสัตว์ เช่น สุวัณณหังสชาดก

“ขัณฑุ เทน ตุฏฐพัพพิ อติโลโก หิ ปาปโก
หังสราช คเหตุวาน สุวณฺณา ปรีหายตี”

แปลว่า บุคคลได้สิ่งใด ควรยินดีสิ่งนั้น เพราะความโลภเกินไปเป็นความชั่วแท้
นางพรหมณีจับเอาพญาหงส์ทอง แล้วจึงเลื่อมจากทองคำ”^{๕๕}

๔) นิบาตชาดกที่มีคาถาบอกการกลับชาติ กล่าวคือ ในตอนท้ายของชาดก มีบอกว่าเป็นใครในอดีตเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และใคร ในอดีตเกิดเป็นใครในพุทธกาล นิบาตชาดกที่บอกการกลับชาติแบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

(๑) ใช้คำว่า อหิ แปลว่าข้าพเจ้า หมายถึงพระพุทธรูปเจ้า มีทั้งหมด ๖ ชาดก คือ มหาปนาทชาดก ในติกนิบาต สุวัณณกัถกชาดกในจ๊กกนิบาต มหาปทุมชาดกใน ทวาทสนิบาต ภิสชาดกใน ปกิณณกนิบาต จัฑทนต์ชาดกในตังสนิบาต และกุณาลชาดกใน อสีตินิบาต เช่น สกโก อหิ ตาท อาสี แปลว่า เป็นท้าวสักกะในชาตินั้น

(๒) ใช้คำว่า โพธิสตฺโต แปลว่า พระโพธิสัตว์เป็นใครในชาตินั้น มีปรากฏ ๓ ชาดก คือ จตุโปสถชาดกในทสนิบาต สรังกชาดกในจัตตาลีสนิบาต และมหานารทกัศสปชาดก ในมหานิบาต เช่น สรังกโค โพธิสตฺโต แปลว่า พระโพธิสัตว์เป็น สรังกคาบส เป็นต้น

(๓) ใช้คำว่า สมพุทฺโธ แปลว่า พระสัมพุทธเจ้าเป็น ใครในชาตินั้น มี ๑ ชาดก คือ สุธาโภชนชาดกในอสีตินิบาต คือ สมพุทฺโธ อาสี วัสโว แปลว่า พระสัมพุทธเจ้าเป็นท้าววาสวะ (ชื่อหนึ่งของพระอินทร์)

๕) นิบาตชาดกที่มีคาถาไม่กล่าวถึงการกลับชาติ นิบาตประเภทนี้มีมากถึง ๕๓๗ ชาดก สันนิษฐานว่าพระ สัมมาพุทธเจ้าทรงนำนิทานเก่าแก่ของอินเดีย และที่อื่น ๆ มาดัดแปลงเรื่อง เช่น กากชาดก^{๕๖} ความว่า

“กาทั้งหลายมีใจผวาผวาอยู่เป็นนิตย์ มีปกติเบียดเบียนชาวโลกทั้งมวล
เพราะฉะนั้น ฝันเหลวของกาทั้งหลาย ผู้เป็นญาติของข้าพเจ้าจึงไม่มี”

^{๕๕} พ. ช. เอก. (บาลี) ๒๗/๑๓๖/๓๔.

^{๕๖} พ. ช. เอก. (ไทย) ๒๗/๑๓๖/๕๖.

^{๕๗} พ. ช. เอก. (ไทย) ๒๗/๑๔๐/๕๗.

๒.๑.๒ ลักษณะของอรรถกถาชาดก

เนื่องจากเรื่องราวเกี่ยวกับ มโหสถชาดกในชั้นพระไตรปิฎก ไม่มีรายละเอียดพอที่จะจัดเป็นองค์ประกอบได้ เพราะเป็นเพียงบทสนทนาเท่านั้น ไม่มีการปรารภเหตุที่ตรัสเหมือนในชั้น อรรถกถา ดังนั้นการจัดองค์ประกอบของมโหสถชาดก เมื่อพิจารณาในชั้นอรรถกถาแล้ว สามารถแยกองค์ประกอบได้ ๕ อย่าง คือ ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ กาลา เวยยาकरणะ (อธิบายความ) และ สโมธาน (ประชุมชาดก หรือ สรุปรูปชาดก) รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑) ปัจจุบันวัตถุ (The stories of the present) เป็นเรื่องราวที่ปรารภเหตุการณ์ในปัจจุบันที่พระพุทธองค์ทรงแสดง เพื่อโยงไปหาเหตุการณ์ในอดีตชาติ ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนเรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ว่า มิได้เกิดเฉพาะในปัจจุบันเท่านั้น แม้ในอดีตกาลก็เคยเกิดขึ้นมาแล้วเหมือนกัน บุคคลที่เป็นมูลเหตุให้พระองค์ทรงแสดง เรื่องราวในอดีตชาตินี้ก็คือ เหล่าภิกษุที่ประชุมกันในธรรมสภากล่าวสรรเสริญพระปัญญาบารมีของพระพุทธองค์ ว่า พระพุทธองค์เป็นผู้มีพระปัญญาใหญ่ มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาร่าเริง มีพระปัญญาลึกซึ้ง มีพระปัญญาจุกแผ่นดิน มีพระปัญญาแหลม มีพระปัญญาอ่อนไหว มีพระปัญญาแทงตลอดอย่าเสียซึ่งวาทะแก่คนอื่น ทรงทรมานเหล่าพราหมณ์มีกฏทันตพราหมณ์ เป็นต้น เหล่าปริพาชกมีสัตถิปริพาชก เป็นต้น เหล่ายักษ์มีอาฬวกยักษ์ เป็นต้น เหล่าเทวดามีท้าวสักกเทวราช เป็นต้น เหล่าพรหมมีภพพรหม เป็นต้น และเหล่าโจรมีโจรองคฺคิมาล เป็นต้น ด้วยพระปัญญาญาณของพระองค์ ทรงทำให้สิ้นพยศ พระองค์ทรงทรมานชนเป็นอันมากประทานบรรพชาให้ตั้งอยู่ในมรรคผล พระศาสดามีพระปัญญาใหญ่ ด้วยประการฉะนี้ ครั้นต่อมาพระพุทธองค์เสด็จมาตรัสถามเหล่า ภิกษุว่านั่งสนทนาถึงเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธองค์จึงตรัสกับเหล่าภิกษุว่า มิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้นที่ตถาคตมีปัญญา แม้ในอดีตกาล เมื่อญาณยัง ไม่แก่กล้า ยังบำเพ็ญบวรจริยา เพื่อประโยชน์แก่พระโพธิญาณอยู่ ก็เป็นผู้มีปัญญาเหมือนกัน ตรัสฉะนี้แล้ว ทรงคุศณภาพเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายอยากทราบเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์^{๑๒}

๒) อดีตวัตถุ (The stories of the past) เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงนำมาเล่าสนับสนุนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ที่เหล่าภิกษุประชุมที่ธรรมสภากล่าวสรรเสริญพระปัญญาของ พระพุทธองค์ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญปัญญา บารมีในอดีตชาติของ

^{๑๒} พุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๒๘-๓๒๙.

พระพุทธรองค์ ในสมัยที่ยังเสวยพระชาติเป็น มโหสถ โภทิสัตว์ ซึ่งอดีตในชั้นอรรถกถา นี้ เป็นส่วนขยายความในพระไตรปิฎกของพระคาถา (บทร้อยกรอง) โดยการเล่าเรื่องประกอบ พร้อมทั้งสอดแทรกบทสนทนา ที่เป็นข้อความในพระไตรปิฎกเข้าด้วย เพื่อต้องการให้เนื้อหา สมบูรณ์อ่านแล้วเข้าใจง่ายว่าเป็นคำพูดของใคร ตัวอย่างเช่น

“... พระเจ้าจุลณี ได้ทรงสดับดังนั้นจึงทรงคิดว่า บุตรคฤหบดีนี้กล่าวหนักแน่นเหลือเกิน อนึ่ง เมื่อคืนนี้เราได้ยินเสียงเหมือนเสียงนางนันทาทวีข้างแม่น้ำคงคา มโหสถนี้เป็นบัณฑิตมีปัญญามากบางที่ฟังกล่าวจริง ทรงคิดฉะนี้แล้ว เกิดความโศกมีกำลัง ดำรงพระสติไว้ทำเป็นไมโศกเมื่อจะตรัสเรียกอมาตย์คนหนึ่งมาส่งไป ให้รู้ความจริงตรัสว่า^{๑๓} เชิญพวกเจ้าจงไปสุ่ราชมณเฑียรของเราแล้ว ตรวจสอบคำของมโหสถนี้จริงหรือเท็จอย่างไร^{๑๔}

ข้อความที่ได้เน้นสีคำนี้เป็นข้อความที่เพิ่มเติมเข้ามาในชั้นอรรถกถา ส่วนข้อความตัวเอียงเป็นข้อความที่ขกมาจากพระไตรปิฎก เพราะพระ ไตรปิฎกเราไม่ทราบว่าเป็นคำพูดของใคร และกล่าวกับใคร แต่พอมาศึกษาข้อมูลในชั้นอรรถกถาจึงทราบได้ว่าเป็นคำพูดของพระเจ้าจุลณีพรมหัทศตรัสรับสั่งกับอมาตย์คนหนึ่งให้กลับไปดูเมือง อุตฺรปัญจาลนครว่าเป็นจริงดังที่มโหสถกล่าวหรือไม่

๓) คาถา (Verses) เป็นข้อความที่ร้อยกรองขึ้นเป็นรูปพระคาถา พระคาถา ชาตกในพระไตรปิฎก เป็นชาตกที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงเป็นหลักคำสอนของพระศาสนา หมวดหนึ่งในนวัคตฤตศาสน์ที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงในสมัยครั้งพุทธกาล เมื่อเราศึกษาจึง ไม่ทราบว่า เป็นคำพูดของใคร ซึ่งพระสาวก ทั้งหลายผู้ทรงจำรักษา สืบต่อไว้ เมื่อมีการ สังกายนาจัดเป็นหมวดหมู่จึงได้จัดไว้ในชาตกปาลี ต่อมาเมื่อมีการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือจึง ได้มีการใส่ ข้อตัวเลขกำกับคาถาไว้ ดังนั้น มโหสถ ชาตกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จึงมีเลข หน้ากำกับเอาไว้ตั้งแต่ข้อที่ ๕๕๐ ถึงข้อที่ ๗๗๓ ตัวอย่างเช่น

[๕๕๐] พ่อมโหสถ พระเจ้าพรมหัทศผู้ครองแคว้นปัญจาละ
เสด็จยাত্রาทัพมาพร้อมด้วยกองทัพทุกหมู่เหล่า
กองทัพของพระเจ้าปัญจาละนั้นประมาณไม่ได้^{๑๕}

^{๑๓} จุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๕๒๗.

^{๑๔} จุ. ชา. ม. (ไทย) ๒๘/๗๕๑/๒๕๕.

^{๑๕} จุ. ชา. ม. (ไทย) ๒๘/๕๕๐/๒๗๔.

[๕๕๑] มีกงช่างโยธา กงราบ

ล้วนแต่ฉลาดในสงครามทุกอย่าง มีเสียงอึกทึกกึกก้อง

เป็นสัญญาณให้กันและกันรู้ได้ด้วยเสียงกลองและเสียงสังข์^{๑๖}

ส่วนในคัมภีร์ อรรถกถานั้น จะเล่าเรื่องเป็นอุปัติเหตุเป็นตัวเชื่อมโยงเรื่องราวที่ปรากฏในชาตกปาติ เพื่อให้ความชัดเจน โดยยกอ้างพระบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกขึ้นมาเป็นตัวบทตั้งก่อนว่า “พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระปัญญาบารมีของพระองค์ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า ปญจาโล สพุพ เสนาย ดังนี้ เป็นต้น”^{๑๗} แล้วดำเนินเรื่องไปจนจบ โดยจะแทรกคาถาชาตกปาติ ลงในระหว่างการเล่าเรื่องในอดีตชาติ การแทรกคาถาในการเล่าเรื่องในอรรถกถาชาตกมีทั้งที่เป็นคำพูดของตัวละครเอง และเป็นพระดำรัสของพระพุทธองค์โดยตรง

๔) เวชยาकरणะ (Commentary) หมายถึง การอธิบายศัพท์ในชาตกปาติ ลักษณะการอธิบายเช่นนี้จะอธิบายบางศัพท์หรือหลาย ๆ ศัพท์ในพระคาถา เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมายได้ถูกต้อง โดยอาจจะอธิบายศัพท์เดี่ยวหลาย ๆ ศัพท์ หรืออาจจะอธิบายพระคาถานั้นโดยภาพรวมไปเลย ตัวอย่างอรรถกถาในมโหสถชาดก เช่น

อธิบายศัพท์เดี่ยว

บทว่า อิหิ ความว่า บทมนต์นี้ที่บุตรของเราเห็นแล้ว คนอื่นนอกนี้เห็นได้ แสนยากโดยแท้

บทว่า นรวิริเยน ความว่า ข้อความที่ดีอันนระผู้มีความเพียรจักเห็นแล้ว

บทว่า สยิ ความว่า ใครจักสะแวนแคว้นของตน ไปสู่เงื้อมมือของคนอื่นแล้ว

อธิบายหลาย ๆ ศัพท์

บทว่า มตี กโรหิ ความว่า ชื่อว่าความชอบใจของพวกเรายังเอาเป็นประมาณไม่ได้ แม้เจ้าก็จงแสดงความ คิดว่า การที่พวกเราไปปัญญาแลนครเพื่อประโยชน์ อาวาหมงคล หรือไม่ไปหรืออยู่ในที่นี้เท่านั้น เจ้าชอบอย่างไร^{๑๘}

^{๑๖} บ. ช. ม. (ไทย) ๒๘/๕๕๑/๒๗๔.

^{๑๗} บ. ช. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๒๘.

^{๑๘} บ. ช. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๔๖๒.

^{๑๙} บ. ช. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๔๖๔.

๕) สโมธาน ประชุมชาดกหรือ สรุปล (Conclusion) เป็นส่วนประกอบสุดท้ายของอรรถกถาชาดก เป็นการประชุมชาดกเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิด ของบุคคลที่ปรากฏในอดีตวัตร นั้น โดยกล่าวสรุปเฉพาะบุคคลสำคัญ ๆ ในแต่ละชาดกว่ามีใครบ้างที่มาจากในครั้งพุทธกาลร่วมกับพระพุทธองค์ ตัวอย่างข้อความในเรื่องมโหสถชาดก เช่น

“พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้ มาแสดง ด้วยประการ ฉะนี้แล้ว เมื่อทรงประกาศอริยสัจ ๔ ประชุมชาดกตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น ที่ตถาคตมีปัญญาอย่ายิวาพะของผู้อื่น แม้ในอดีตกาลเมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ตถาคตยังบำเพ็ญจริยา เพื่อประโยชน์โพธิญาณอยู่ก็มีปัญญาเหมือนกัน ตรัสฉะนี้แล้วได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

เสนกบัณฑิตในครั้งนั้น คือกัสสปภิกษุ ในบัดนี้กามินทะคือ อัมพัฏฐภิกษุ ปุกกุสะคือ โปฏฐปาตภิกษุ ปัญจาลจันทกุมารคือ อนุรุทธภิกษุ เทวินทะคือ โสณทัณฑภิกษุ พราหมณ์แก้วคือ อเทวทัตภิกษุ พระนางสลากเทวีคือ อุลลันติกาภิกษุณี พราหมณ์ อนุแก้วคือ โมคคัลลานภิกษุ พระนาง ปัญจาลจันทีคือสุนทรีภิกษุณี นางนงสาริกาคือพระนาง มัลลิกาเทวี พระนางอุทุมพรเทวีคือโคตมีภิกษุณี พระเจ้าวิเทหราชคือกาฬทายีภิกษุ นางเกรีปริพาชกา คืออุบลวรรณาภิกษุณี คฤหบดีผู้บิดาคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช คฤหบดีพานิผู้มารดา คือพระสิริมหามายา นางอมราคือพระพิมพาผู้เลอโฉม ดิฉินกุมารคือฉันทนภิกษุ ธนุเสขคือ ราหุลภิกษุ นกสูวบัณฑิตคือ อานนทภิกษุ พระเจ้าจุลณีคือสารีบุตรภิกษุ มโหสถบัณฑิตคือเราผู้โลกนาถ เธอทั้งหลาย จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้แล^{๒๐}

ดังนั้น จึงสรุปองค์ประกอบของมโหสถชาดกได้ว่า ในพระไตรปิฎกมีเฉพาะส่วนพระคาถาที่เป็นบทสนทนาเท่านั้นขาดองค์ประกอบ ส่วนองค์ประกอบในชั้นอรรถกถาชาดกมีทั้งส่วนที่เป็น ปัจจุบันวัตร อดีตวัตร คาถา อธิบายความ และประชุมชาดกหรือสโมธาน

๒.๒ ความหมายและกำเนิดมโหสถบัณฑิต

เมื่อก้าวถึงความมาเป็นมาของ มโหสถอย่างละเอียด ผู้วิจัยจึงนำเสนอ ข้อมูลในชั้นอรรถกถาประกอบการอธิบายการถือกำเนิดของมโหสถไว้อย่างน่าอัศจรรย์จนเป็นที่มาของชื่อพระโพธิสัตว์ซึ่งบำเพ็ญปัญญาบารมีในชาตินี้

^{๒๐} บ. ช. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๕๖๗.

๒.๒.๑ ความหมายของคำว่า “มโหสถ”

คำว่า มโหสถ นี้มาจากตอนที่ท่านมโหสถ ถลอลออกมาจากครรภ์ และได้ถือแท่งโอสถมาด้วย และได้ตั้งชื่อว่ามโหสถกุมาร เนื่องจากว่าบิดาท่านได้นำโอสถนี้ไปบดและนำมาทาที่หน้าผาก อาการปวดศีรษะ ษะของท่านจึงหายเป็นปลิดทิ้ง อีกทั้งชนเป็นอันมากได้นำโอสถนี้รักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ มโหสถ จึงหมายถึง โอสถนี้มีคุณมาก^{๒๑}

คัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้ให้ความหมายของคำว่า มโหสถ มาจาก (มหนุด + โอสถ) แปลว่า จิงแห้ง , ยา มโหสถ ตั้ สุขุขั มโหสธั นาม จิงแห้งชื่อว่า มโหสถ ยทา สุขุขั , ตทา มโหสถ ายั เวลาจิงแห้งแล้วท่านเรียกว่า มโหสถะ, ติกุขรสตตทา มหนุดั โอสธั มโหสธั ยานานใหญ่ ชื่อว่า มโหสถะ เพราะมีรสเผ็ดร้อน (อาเทศ มหนุด เป็นมหา, ลบสระหน้า)^{๒๒}

พจนานุกรมมคธ - ไทย ได้ให้ความหมายของคำว่า มโหสถ ดังนี้

๑) มโหสถ (ป.) มโหสถ ชื่อพระโพธิสัตว์ชาติ ๑ ใน ๑๐ ชาติ

๒) มโหสธ (นป.) จิง, จิงแห้ง วิ. ติกุขรสตตทา มหนุดั โอสธั . ษะเอดัน วิ. มหาวิริยั โอสธั มโหสธั^{๒๓}

พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศั พท์วิเคราะห์ ได้ให้ความหมายของคำว่า มโหสธ ดังนี้

๑) จิงแห้ง, ยามโหสถ ติกุขรสตตทา มหนุดั โอสธั มโหสธั ดันยานานใหญ่ เพราะมีรสเผ็ดร้อน (มหนุด + โอสถ, แปลง มหนุด เป็น มหา ลบสระหน้า)

๒) ษะเอดัน (อติวิสา) มหาวิริยั โอสธั มโหสธั ดันยาที่มีความพากเพียรมาก (เหมือน วิ. เป็นต้น)^{๒๔}

^{๒๑} จุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๑.

^{๒๒} พระมหาสมปอง มุทิโต คัมภีร์อภิธานวรรณนา พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๕๗๕.

^{๒๓} ป. หลงสมบุญ, พ.ศ., พจนานุกรม มคธ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๗๑.

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ร. ๕, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑๕.

จากความหมายข้างต้นดังกล่าว เราสามารถเข้าใจได้ว่า คำว่า มโหสถ มุ่งหมายถึง ยา ซึ่งตรงกับเนื้อเรื่องในอรรถกถาดังกล่าว ที่บิดาหายจากอาการป่วยเพราะยาที่ได้จากบุตร ของคนนั่นเอง จึงตั้งชื่อให้ด้วยการนี้ และกลายเป็นชื่อของพระโพธิสัตว์นับแต่นั้นมา

๒.๒.๒ กำเนิดมโหสถ

อดีตกาล มีพระราชาพระนามว่า พระเจ้าวิเทหราชเสวยราชสมบัติกรุงมิลินทร แคว้นวิเทหะมีบัณฑิต ๔ คน ชื่อเสนกะ ปุกกุสะ กามินทะ และเทวินทะเป็นผู้ถวายอนุศาสน อรรถธรรมแด่พระเจ้าวิเทหราช วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราชทรงสุบินในคืนที่ พระโพธิสัตว์ ถีอปฏิสนธิว่า ที่มุมพระลานหลวงทั้ง ๔ มุม มีกองเพลิง ๔ กองประมาณเท่ากำแพงใหญ่ลูก โพล่งก็ในท่ามกลางกองเพลิงทั้ง ๔ นั้น มีกองเพลิงกอง ๑ ประมาณเท่าหิ้งห้อย ตั้งขึ้นลุก ล่วงเลขกองเพลิงทั้ง ๔ ในขณะนั้นเอง ตั้งขึ้นจดประมาณอณิฏฐพรหมโลก สว่างทั่วจักรวาล สิ่งที่เกิดในภาคพื้นแม่สักเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาดก็ปรากฏ โลกทั้งเทวดา ทั้งมารทั้งพรหมมาบูชา กองไฟนั้นด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น มหาชนที่เฝ้าอยู่ในระหว่างเปลวเพลิง ก็มีไฉ่ร้อน แม่สักว่าขุมขน พระเจ้าวิเทหราชทรงเห็นสุบินนี้แล้ว ทรงหวาดสะดุ้ง เสด็จลุกขึ้นประทับนั่ง ทรงจินตนาการอยู่จนอรุณขึ้นว่า เหตุการณ์อะไรหนอจะพึงมีแก่เรา บัณฑิตทั้ง ๕ มาเฝ้าแต่เช้า ทูลถามว่า พระองค์บรรทมเป็นสุขหรือ พระเจ้าวิเทหราชตรัสตอบว่า เมื่อคืนเราฝันประหลาด และได้เล่าความฝันให้กับบัณฑิตทั้ง ๔ ฟัง เสนกบัณฑิตได้ทูลว่า พระสุบินนั้นเป็นมงคล จะมีบัณฑิตคนที่ ๕ เกิดขึ้น ซึ่งมีปัญญามากกว่าพวกข้าพระองค์ ข้าพระองค์ทั้ง ๔ คน เหมือน กองเพลิง ๔ กอง บัณฑิตที่ ๕ จักเกิดขึ้น เหมือนกองเพลิงที่เกิดขึ้นในท่ามกลาง ก็บัณฑิตนั้น หาผู้เสมอย่อมไม่มีในโลกทั้งเทวโลก พระเจ้าวิเทหราชตรัสถามว่า บัณฑิตนั้นอยู่ที่ไหน เสนกบัณฑิตทูลพยากรณ์ว่า วันนี้บัณฑิตนั้นจักปฏิสนธิหรือจักคลอดจากครรภ์มารดา พระเจ้าวิเทหราชจึงได้จดจำคำพยากรณ์ไว้

กรุงมิลินทรที่ประสูติ เมืองทั้ง ๔ มีหมู่บ้านทั้ง ๔ คือ ทักษิณชวัมชฌคาม ปัจฉิมชวัมชฌคาม อุตตรชวัมชฌคาม ปาจิณชวัมชฌคาม เศรษฐีชื่อสิริวิฑู กะอยู่ในบ้านชื่อ ปาจิณชวัมชฌคาม มีภรรยาชื่อสุมนาเทวี วันนั้นพระมหาสัตว์จุติจากดาวดึงส์พิภพ ถีอปฏิสนธิ ในครรภ์แห่งนางสุมนาเทวี ในเวลาที่พระเจ้าวิเทหราชทรงพระสุบิน เทพบุตรอีกพันหนึ่งจุติ จากดาวดึงส์พิภพ ถีอปฏิสนธิในตระกูลแห่งเศรษฐีใหญ่น้อยในบ้านนั้นนั่นเอง ฝ่ายนางสุมนา เทวีคลอดบุตรมีพรรณดุของคำโดยกาลล่วงมาได้ ๑๐ เดือน

ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชทอดพระเนตรคุมมนุษย์โลก ทรงทราบว่าพระมหาสัตว์คลอจากครุฑมารดา วางแท่งโอสถแท่งหนึ่งที่หัตถ์แห่งพระมหาสัตว์นั้น แล้วเสด็จกลับไปยังทิพยพิมานของตน พระมหาสัตว์ รับแท่งโอสถนั้นกำไว้ ท่านมโหสถคลอจากครุฑด้วยความง่ายดายไม่สร้างความเจ็บปวด ให้กับมารดาเลขนางสุมนาเทวีเห็นแท่งโอสถในมือของบุตรนั้น จึงถามว่า พ่อได้อะไรมา บุตรนั้นตอบมารดาว่า โอสถจะแม่ แล้ววางทิพยโอสถในมือมารดา กล่าวว่ามีแต่แม่ แม่จงให้โอสถนี้แก่เหล่าคนเจ็บป่วยด้วยความเจ็บป่วยอย่างใดอย่างหนึ่ง นางสุมนาเทวีจึงมีความยินดี ได้บอกแก่สิริวิฑกเศรษฐีซึ่งปวดศีรษะมา ๗ ปี ซึ่งคิดว่าบุตรของตนเป็นผู้ที่มีบุญมากเนื่องจากถือโอสถมาขณะคลอและสามารถพูดกับมารดาได้ในขณะเกิด จึงได้เอาแท่งโอสถฝืนที่หिनบด แล้วนำมาทาที่บริ เวณหน้าผากโรคปวดศีรษะที่ปวดมา ๗ ปี ก็หายเป็นปลิดทิ้ง เรื่องท่านมโหสถถือโอสถมาขณะคลอและการหลายปวดศีรษะของท่านเศรษฐีก็เป็นที่เลื่องลือผู้เจ็บป่วยทั้งหลายจึงมาขอโอสถนั้นรักษาอาการเจ็บป่วยอาการทั้งหลายก็หายไป

วันตั้งชื่อ ท่านมหาเศรษฐีคิดว่า เราไม่ต้องการชื่อบรรพบุรุษมีปูเป็นต้นมาเป็นชื่อบุตรของเรา บุตรของเราจงชื่อโอสถ เพราะเมื่อเขาเกิดถือโอสถมาด้วย แต่นั้นมาจึงตั้งชื่อว่ามโหสถกุมารเพราะอาศัยคำเกิดขึ้นว่า โอสถนี้มีคุณมาก โอสถนี้มีบุญมาก ด้วยประการฉะนี้^๕

ลำดับนั้น ท่านเศรษฐีได้มีความคิดว่า บุตรของเรามีบุญมาก จักไม่เกิดคนเดียวเท่านั้น ทารกทั้งหลายที่เกิดพร้อมกับบุตรของเรานี้จะพึงมีจึงให้ตรวจตราดู ก็ได้ข่าวพบทารกเกิดวันเดียวกัน ๑ พันคน จึงให้เครื่องประดับแก่กุมารทั้งหมด และให้นางนม ๑ พันคนให้ทำมณฑลแก่ทารกเหล่านั้นพร้อมกับพระโพธิสัตว์ที่เดียว ด้วยคิดว่าทารกเหล่านี้จักเป็นผู้ปฏิบัติบำรุงบุตรของเรา นางนมทั้งหลายตกแต่งทารกแล้วนำมาบ่าเรือพระมหาสัตว์ พระโพธิสัตว์เล่นอยู่ด้วยทารกเหล่านั้นเจริญวัย เมื่อมีอายุได้ ๗ ขวบ มีรูปร่างราวกะรูปเปรียบทองคำ เมื่อพระโพธิสัตว์เล่นอยู่กับทารกเหล่านั้นในท่ามกลาง ความฉลาดของมโหสถเลื่องลือไปถึงพระเจ้าวิเทหราช พระองค์จึงได้ปรึกษากับบัณฑิตทั้งสี่ว่า อยากรได้มโหสถมาเป็นบัณฑิตในวัง บัณฑิตทั้งสี่เกรงว่ามโหสถ จะมาดัดรัศมีตน จึงพากันขัดขวาง โดยบอกวามโหสถควรแสดงความสามารถมากกว่านี้จึงสมควรมาอยู่ในวัง จากนั้นพระเจ้าวิเทหราชก็เฝ้าดูความ ปราดเปรื่อง ของมโหสถ ถเรื่อยมา และได้ให้คนไปทดลองปัญญาของมโหสถ ถซึ่งมโหสถก็สามารถแก้ปัญหาได้ทุกอย่าง จนครั้งสุดท้ายพระองค์ มีรับสั่งให้ไปเชิญมโหสถ

^๕ จุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๑.

เข้ามาอยู่ในวัง โดยให้นำลูกม้าอัสครเข้าเฝ้าด้วย ฝ่ายบัณฑิตทั้งสี่ เริ่มจับผิดมโหสถ ถิ่นที่ที่เห็นมโหสถ ถั่งให้บิดานั่งต่ำกว่าตน หาวามโหสถดูหมิ่นบิดาของตน แต่มโหสถ ถักก็สามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยใช้วาจาเปรียบเทียบระหว่ว างตนกับบิดาได้ จนเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าวิเทโหราชเป็นอย่างยิ่ง และมโหสถก็ได้เป็นบัณฑิตอยู่ในวังนับแต่นั้น เป็นต้นมาเมื่อมีปัญหาด่าง ๆ มโหสถจะเป็นผู้แสดงปัญญาถวายพระเจ้าวิเทโหราชอยู่เสมอมา

วันหนึ่งพระเจ้าวิเทโหราชเสด็จชะปะสาป้า พร้อมด้วยบัณฑิตทั้งสี่ และข้าราชการบริพาร ได้พบนางอุทุมพรบุตรของอาจารย์ผู้หนึ่งแห่งดักศิลาที่เป็นหม้ายถูกสามีชื่อ ปิงคุตระทอดทิ้งจึงทรงขอนางเป็นมเหสี เมื่อเข้าไปอยู่ในวัง วันหนึ่งพระนางได้พบกับปิงคุตระซึ่งถูกเกณฑ์มาทำงาน ก็เกิดความขบขันจึงทรงพระสรวล ทำให้พระเจ้าวิเทโหราชเข้าพระทัย คิดว่านางขี้มให้สามีเก่าถึงกับจะลงพระอาญา แต่มโหสถแก้ความให้โดยเปรียบเทียบระหว่ว สิริกับกาลกนิ พระนางพันผิดและตำนิกในบุญคุณของ มโหสถถึงทูลขอมโหสถ ถักให้มีศักดิ์เป็นน้องชายของพระนาง เมื่อมโหสถเจริญวัยขึ้นพอที่จะมีคู่ครองจึงออกเดินทางไปแสวงหาหญิงที่พอใจด้วยตนเองจนไปพบนางอมร นางมีรูปโฉมงดงามมาก และฉลาดหลักแหลม มโหสถได้ทดลองปัญญานางด้วยวิธีการต่าง ๆ นางก็สามารถแก้ไขได้ทุกอย่าง จนมโหสถ ถักพอใจจึงพานางกลับเข้าเมือง พระเจ้าวิเทโหราชก็ประทานทรัพย์สมบัติให้และประกอบพิธีแต่งงานได้อย่างใหญ่โต

ฝ่ายบัณฑิตทั้งสี่ต่างก็อิจฉาในความรุ่งเรืองของมโหสถ จึงคิดจะกำจัดมโหสถเสีย ได้ออกอุบายพากันลักพระราชทรัพย์ของพระเจ้าวิเทโหราชคนละชิ้น แล้วให้หญิงคนใช้นำไปขายที่บ้านมโหสถ ถักนางอมรจับพิรุณได้จึงจับไว้ และจดบันทึกเป็นหนังสือ บัณฑิตทั้งสี่จึงไปกราบทูลพระเจ้าวิเทโหราชว่ามโหสถลักพระราชทรัพย์ มโหสถรู้ตัวก่อนจึงหลบหนีไปบัณฑิตทั้งสี่พากันเกี่ยวพาราสินางอมร แต่ถูกนางอมรช้อนกลจับได้และจับกล้อนผม เอาอิฐขัดศีรษะห่อด้วยเสื้อลำแพน ให้แบกเข้าไปในวัง นางได้ทูลความจริงให้พระเจ้าวิเทโหราชทรงทราบทุกประการ พระองค์กริ้วบัณฑิตทั้งสี่มาก แต่ยังไม่ได้กล่าวตรัสเกี่ยวกับมโหสถ ต่อมาเทวดาที่สิงสถิต อยู่ที่เสวตฉัตรไม่ได้ฟังการแสดงปัญญาของมโหสถ ถักจึงคิดหาวิธีที่จะให้มโหสถ ถักกลับเข้าวัง จึงตั้งปัญหาถามพระเจ้าวิเทโหราช พระองค์รวมทั้งบัณฑิตทั้งสี่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ พระองค์จึงได้ให้คนไปตามมโหสถกลับเข้าวัง และมโหสถสามารถตอบปัญหาขอเทวดาได้อย่างถูกต้อง ยิ่งทำให้บัณฑิตทั้งสี่โกรธแค้นมโหสถ ถักยิ่งขึ้น โดยปรักปรำว่ามโหสถคิดกบฏต่อพระเจ้าวิเทโหราชโดยตั้งปัญหาเพื่อจับผิดว่า คนเรามาเมื่อมีความลับควรจะบอกแก่ผู้ใด ซึ่งบัณฑิตทั้งสี่ต่างก็ตอบว่าควรบอกแก่สหาย พี่น้อง บุตร หรือมารดา แต่มโหสถตอบว่าไม่ควรจะบอก

กับผู้ใดทำให้พระเจ้าวิเทโหราชทรงสงสัยว่ามโหสถจะเป็นกบฏจริง แต่มโหสถใช้ปัญญาสืบเสาะ จนรู้ความลับอันเลวทรามและเจตนาของบัณฑิตพิสั พระเจ้าวิเทโหราชกริ้วมากถึงกับให้คุมขังไว้แต่มโหสถทูลขอภัยให้ จากนั้นมา มโหสถก็รับราชการด้วยความสงบสุข ช่วยออกปัญญา ในการบำรุงบ้านเมืองฝึกทหารสร้างกำแพงส่งกองสอดแนมและมอบบรรณาการไปถวายกษัตริย์ แต่ละเมืองโดยแอบจารึกชื่อตนไว้ทุกชั้น

กรุงอุตรปัญจาลนคร พระราชาพระนามว่า พระเจ้าจูลนีพรหมทัต มีพราหมณ์ บัณฑิตคู่พระทัยชื่อแก้วฏ ได้ยุยงให้พระเจ้าจูลนีพรหมทัตคิดเป็นใหญ่ในชมพูทวีป ด้วยการ ออกอุบายเชิญชวนกษัตริย์ ๑๐๑ นครมาในงานเลี้ยง โดยจะแอบใส่ยาพิษลงในอาหารและสุรา มโหสถให้คนแก้วชื่อ สุวบัณฑิตที่ฉลาดไปสืบข่าว มโหสถจึงรู้ความลับและส่งคนไปทำลายไห สุราเสีย พระเจ้าจูลนีกริ้วมโหสถ อดมากจึงยกทัพมาตีกรุงมถิลานคร แต่ไม่สามารถเอาชนะได้ จึงคิดเอาชนะกันด้วยธรรมยุทธโดยตั้งกติกาว่า ผู้แพ้คือคนที่กราบผู้ชนะก่อนมโหสถออกอุบาย โยนของขวัญให้พราหมณ์แก้วฏ เมื่อแก้วฏก็มลงหทัยมโหสถ อดก็กดคอเอาไว้ พระราชาทั้งสอง พระองค์เห็นเข้าก็เข้าใจว่าแก้วฏแพ้มโหสถ อด พระเจ้าจูลนีพรหมทัตจึงยกทัพกลับ แก้วฏโกรธ แค้นมโหสถมาก จึงสั่งให้ยกทัพมาใหม่ มโหสถให้พราหมณ์อนุแก้วฏเป็นไส้ศึกยุยงให้กษัตริย์ ๑๐๑ นครแตกความสามัคคีกัน ศึกรั้งนี้จึงยุติไป แก้วฏยังคงผูกใจเจ็บมโหสถจึงออกอุบายว่าจะ ยกเจ้าหญิงปัญจาลทีธิดาของ พระเจ้าจูลนีพรหมทัตให้กับพระเจ้าวิเทโหราชพระเจ้าวิเทโหราชดี พระทัยถึงแม้ว่ามโหสถจะทูลคัดค้านเกรงว่าจะเป็นการผิดใจกับพระเจ้าวิเทโหราชแต่พระองค์ก็ไม่เชื่อมโหสถ จึงรับอาสาเดินทางไปลวงหน้าโดยอ้างว่าจะไปสร้างพระราชฐาน พระเจ้าจูลนีพรหมทัตให้ เลือกลงตามใจชอบ มโหสถเลือกที่ติดแม่น้ำสร้างพระราชฐานขึ้น และบุคอุโมงค์ไปทะลุวังของ พระเจ้าจูลนีพรหมทัต โดยไม่มีใครล่วงรู้เลย ภายในอุโมงค์ได้ประดับประดาอย่างสวยงาม และได้ทำประตูกลใภายในพระราชฐานเมื่อเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าวิเทโหราชก็ส่งคนไปจับ พระมเหสีพระโอรสพระธิดา ทางอุโมงค์ไว้เป็นตัวประกันในที่สุดพระเจ้าจูลนีพรหมทัตก็ต้อง ยอมแพ้แก่ปัญญาของมโหสถ รับสั่งชวนมโหสถมารับราชการกับพระองค์ มโหสถสัญญาว่า หากสิ้นพระเจ้าวิเทโหราชแล้ว ตนจะมารับราชการที่อุตรปัญจาลนคร และก็เป็นไปตามนั้น มโหสถก็ได้แสดงปัญญาอันหลักแหลมจนเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว^{๒๖}

^{๒๖} พุ. ขา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๒๘-๕๖๘. (โดยสรุปความ)

๒.๓ การบำเพ็ญบารมีของมหาสถโพนธัตว์

ตามคติของพระพุทธศาสนาเถรวาท การตรัสรู้ธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต้องอาศัยการบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่ง เป็นระยะเวลายาวนานแตกต่างกันออกไป ผู้ที่ปรารถนา พุทธภูมิจักได้ชื่อว่าเป็น “พระโพนธัตว์” หมายถึง ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และ อุเบกขา^{๒๗} หรือ ผู้เกี่ยวข้องอยู่ในโพธิญาณ จะต้องมืองค์ธรรม ๘ ประการ เรียกว่า “ธรรมสโมธาน”^{๒๘} แปลว่า ความประชุมพร้อมแห่งธรรม และจักได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างแน่นอนเรียกว่า “นิยตโพนธัตว์” ดังต่อไปนี้

๑) มนุสฺสุตฺตํ เป็นมนุษย์ หมายถึง การตั้งจิตปรารถนาพระโพธิญาณและได้รับ พุทธพยากรณ์คือคำรับรองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่าจะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลสมปรารถนา และจะต้องถือกำเนิดเป็นมนุษย์เท่านั้น

๒) ลิงฺกสมฺปตฺติ มีเพศสมบูรณ์ หมายถึง การเกิดเป็นมนุษย์จะต้องมีเพศเป็นชาย อีกด้วยจะเกิดเป็นหญิง กะเทย หรือเป็นคนสองเพศ ความปรารถนาย่อมไม่สำเร็จเพราะเพศไม่สมบูรณ์ เนื่องจากเพศหญิงไม่สามารถรับรองพุทธภาวะไว้ได้

๓) เหตุ มีเหตุปัจจัยเกื้อหนุน หมายถึง การมีเพศสมบูรณ์แต่ก็จะต้องถึงพร้อมด้วยเหตุที่สามารถเกื้อหนุนให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ เหตุดังกล่าวนี้เป็นเหตุเกื้อหนุนทางจิตใจ อันได้แก่ อินทรีย์ ๕ คือ สรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา จะต้องแก่กล้าพอเหมาะกันไม่มีสิ่งใดเกินหรือหย่อนกว่ากัน

๔) สตุถารทสฺสนํ ได้เฝ้าพระ สัมมาสัม พุทธเจ้าเฉพาะพระพักตร์ หมายถึง การได้รับพุทธพยากรณ์ คือคำรับรองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด พระองค์หนึ่งเสียก่อน เพราะตราบใดที่ยังมิได้รับพุทธพยากรณ์ ก็หมายความว่า ความปรารถนานั้นยังไม่แน่นอนเป็นเพียงอุปนิสัยปัจจัยเท่านั้น

๕) ปพฺพชฺชา การบรรพชา หมายถึง การถือเพศบรรพชิต จะเป็นนักบวช ในพระพุทธศาสนาหรือนอกพระพุทธศาสนา สนาที่ตาม แต่ขอให้ป็นสัมมาทิฎฐิ บุคคลคือบุคคล

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๗.

^{๒๘} บรรจบ บรรณรุจิ, พระโพนธัตว์ในนิกายเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒.

ผู้มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เช่น มีความรู้ความเข้าใจในคุณของพระรัตนตรัย มีความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม เป็นต้น

๖) คุณสมบัตินี้ มีคุณสมบัติพร้อมมูล หมายถึง การมีคุณพิเศษ อัน ได้แก่ สมบัติ ๘ และอภิญา ๕

๗) อธิกาโร ทำบุญยิ่งใหญ่ หมายถึง การเสียสละชีวิตถวายเป็น นพัตถกรรมแด่ พระสัมมา สัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งมาแล้ว และการเสียสละชีวิต ถวายนั้นต้อง เป็นไปอย่างอาจหาญไม่สะทกสะท้าน

๘) ฉนุตา มีความปรารถนาอย่างแรงกล้า หมายถึง การตั้งความปรารถนาไว้แล้ว จักไม่ล้มเลิกความปรารถนา ความตายไม่สามารถทำให้เปลี่ยนใจได้

เมื่อประกอบด้วยธรรมทั้ง ๘ ประการข้างต้นดังกล่าวแล้ว พระโพธิสัตว์จักต้อง ตั้งสมุทธานุภาพให้เต็มเปี่ยมหรือที่เรียกว่า “บารมี ๓๐ ทศ” คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐^{๒๕} จนมีอุปนิสัยที่สามารถจะบรรลุธรรมได้

๒.๓.๑ ความหมายของบารมี

บารมี หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง มี ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตาและอุเบกขา^{๒๖}

ความหมายของคำว่า “บารมี” นั้น ตามแบบสัททนะ เก่าที่สุดในเถรวาทปรากฏ อยู่ใน จริยาปิฎก อรรถกถาของพระธรรมปาละ ที่ านวิเคราะห์ความหมายไว้ ๘ นัยด้วยกัน^{๒๗} เช่น ปรม แปลว่า ผู้เป็นเลิศ, ปรามิ แปลว่า ภาวะหรือการกระทำของผู้เป็นเลิศ เป็นต้น

ส่วนนักวิชาการอีกฝ่ายหนึ่งมีมติว่า “บารมี” ประกอบรูปศัพท์จาก ปรํ กับ อิ ธาตุ ในความ “ไป, ถึง” มีรูปเป็นทุตยวิภคตี แปลว่า ผู้ฝั่ง (อื่น) การที่ ปรํ และ อิ ประกอบรูปเข้าด้วยกันเป็น บารมี ได้อย่างไรนั้น นักวิชาการไม่ได้อธิบายให้ชัดเจนแต่เป็นไปได้ว่า มีการลง กุวิ ปัจจัยในนามกิตก์ และถ้าเติม ตา ปัจจัย ใน ภาวตัทธิตกก็มีรูปเป็น ปรามิตา ทั้งสองคำมีความหมายว่า คุณสมบัติซึ่งนำไปสู่ฝั่งอื่น (พระนิพพาน)

^{๒๕} บุ. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๗๗/๕๖๖.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๑๑๑.

^{๒๗} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี , “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท ”, วิทยานพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๕-๑๕.

คัมภีร์อุปทาน พุทธวงศ์ และจริยาปิฎก ให้ความหมายของคำว่า “บารมี” ต่างจากความหมายอื่นคำว่า “บารมี” ในคัมภีร์เหล่านี้แทนที่จะหมายถึง “ผลสุดท้าย” ของการปฏิบัติธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง กลับหมายถึง คุณธรรม หลายอย่างที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ เพื่อการบรรลุไปสู่ โภชญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็น “หนทาง” ไปสู่ “ผลสุดท้าย” คือ พระโพชฌณ และหนทางนี้มีใช้หนทางที่ใครจะปฏิบัติได้ แต่เป็นหนทางเฉพาะพระโพธิสัตว์^{๓๒}

ความหมายของคำว่า บารมี ในคัมภีร์อุปทาน คือ ธรรมที่พึง บำเพ็ญ ปฏิบัติให้ถึงที่สุดเพื่อที่จะได้บรรลุพระสัมมาสัมโพชฌณอันอุดม คำอธิบายเรื่องนี้ยังไม่ค่อยชัดเจน เพียงแต่อธิบายว่าบำเพ็ญถึงที่สุด โดยไม่ได้อธิบายว่าต้องกระทำอย่างไร

ความหมายของคำว่า บารมี ในคัมภีร์พุทธวงศ์ คือ คุณธรรม ๑๐ อย่างที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพื่อเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและความหมายทางด้านการเป็นเลิศ

ความหมายของคำว่า บารมีในจริยาปิฎก คือ ธรรมะ ๑๐ ประการ อันเป็นอุปกรณ์ที่จะพาผู้ประพฤติปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน โดยไม่คงความหมายว่าเป็นเลิศประดุจคัมภีร์อื่นๆ

๒.๓.๒ ระยะเวลาของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ก่อนที่ท่านจะได้ตรัสรู้พระ โชชฌณ นั้นล้วนแต่ได้ตั้งความปรารถนามาเนิ่นนาน ในระหว่างที่ทรงบำเพ็ญบารมี เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เรียกว่าพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระโพธิสัตว์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) อนิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ยังไม่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต

๒) นิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งแล้วว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลอย่างแน่แท้โดยที่นิยตโพธิสัตว์ ยังแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

- (๑) ปัญญาธิกะโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย กับอีกแสนกัป
- (๒) สัทธาธิกะโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบารมี ๘ อสงไขย กับอีกแสนกัป
- (๓) วิริยาธิกะโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขย กับอีกแสนกัป

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเป็นปัญญาธิกะ โภทิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขย กับอีกแสนกัป ซึ่งกัป หมายถึง กาลกำหนด ระยะเวลายาวนานเหลือเกิน^{๓๓} ซึ่งได้มีปรากฏความในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับระยะเวลา ๑ กัป ดังต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปเฝ้า พระองค์ถึงที่ประทับนั่ง ณ ที่สมควรได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปหนึ่งนานเพียงไรหนอ ” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “ภิกษุ กัปหนึ่งนานนักหนา มิใช่เรื่องง่ายที่จะนับ กัปนั้นว่าเท่านี้ปี เท่านี้ ๑๐๐ ปี เท่านี้ ๑,๐๐๐ ปี หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี”

“พระองค์อาจอุปมาได้ไหม พระพุทธเจ้าข้า ” “อาจอุปมาได้ ภิกษุ เปรียบเหมือนภูเขาศิลาแห่งที่บลุกใหญ่ มีความยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ ไม่มีช่อง ไม่มีโพรง บุรุษพึงเอาผ้าแคว้นกาสิ ลูบภูเขานั้น ๑๐๐ ปีต่อครั้ง ภูเขาศิลาใหญ่นั้นพึงหมดสิ้นไปเพราะความพยายามนี้ ยังเร็วกว่าส่วนกัปหนึ่ง ยังไม่หมดสิ้นไป กัปนานนักหนาอย่างนี้บรรดากัปที่นานนักหนาอย่างนี้ เธอได้ท่องเที่ยวไป มิใช่ ๑ กัป มิใช่ ๑๐๐ กัป มิใช่ ๑,๐๐๐ กัป มิใช่ ๑๐๐,๐๐๐ กัป ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าสังสารนี้มีเบ้า อดันและเบ้าองปลาญ์ไม่ได้ ฯลฯ ภิกษุ เพราะเหตุนี้แหละจึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง”^{๓๔}

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ฯลฯ นั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปหนึ่งนานเพียงไรหนอ ” พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบว่า “ภิกษุ กัปหนึ่งนานนักหนา มิใช่เรื่องง่ายที่ จะนับกัปนั้นว่าเท่านี้ ปี ฯลฯ หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี” “พระองค์อาจอุปมาได้ไหม พระพุทธเจ้าข้า ” “อาจอุปมาได้ภิกษุ เปรียบเหมือนนครที่สร้างด้วยเหล็ก มีความยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วย เมล็ดผักกาด รวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษพึงหยิบเมล็ดผักกาดออกจากนครนั้น ๑๐๐ ปีต่อ ๑ เมล็ด เมล็ดผักกาดกองใหญ่ นั้น พึงหมดสิ้นไป เพราะความพยายามนี้ยังเร็วกว่า ส่วนกัปหนึ่ง ยังไม่หมดสิ้นไปกัปนานนักหนาอย่างนี้ บรรดากัปที่นานนักหนา อย่างนี้ เธอได้ท่องเที่ยวไปมิใช่ ๑ กัป มิใช่ ๑๐๐ กัป มิใช่ ๑,๐๐๐ กัป มิใช่ ๑๐๐,๐๐๐ กัป ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าสังสารนี้มีเบ้า อดัน และ

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗ -๘.

^{๓๔} ตี. นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๘/๒๑๕.

เบื้องต้นไม่รู้ไม่ได้ ฯลฯ ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง”^{๓๕} อสงไขย คือ ระยะเวลาที่นับไม่ได้ โดยปรากฏความในพระไตรปิฎกที่อธิบายถึงคำว่า อสงไขยไว้อย่างพิสดารว่า

ภิกษุทั้งหลาย อสงไขยกับ ๔ ประการนี้ อสงไขยกับ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ในเวลาที่สังวัฏฏกัป^{๓๖} ดำเนินไป ไม่มีใครกำหนดนับได้ว่าจำนวนเท่านี้ หลายปี จำนวนเท่านี้ ๑๐๐ ปี จำนวนเท่านี้ ๑,๐๐๐ ปี หรือจำนวนเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี

๒. ในเวลาที่สังวัฏฏฐายิกัป^{๓๗} ดำเนินไป ไม่มีใครกำหนดนับได้ว่า จำนวนเท่านี้ หลายปี จำนวนเท่านี้ ๑๐๐ ปี จำนวนเท่านี้ ๑,๐๐๐ ปี หรือจำนวนเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี

๓. ในเวลาที่วิวัฏฏกัป^{๓๘} ดำเนินไป ไม่มีใครกำหนดนับได้ว่า จำนวนเท่านี้ หลายปี จำนวนเท่านี้ ๑๐๐ ปี จำนวนเท่านี้ ๑,๐๐๐ ปี หรือจำนวนเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี

๔. ในเวลาที่วิวัฏฏฐายิกัป^{๓๙} ดำเนินไป ไม่มีใครกำหนดนับได้ว่าจำนวนเท่านี้ หลายปี จำนวนเท่านี้ ๑๐๐ ปี จำนวนเท่านี้ ๑,๐๐๐ ปี หรือจำนวนเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี ภิกษุทั้งหลาย อสงไขยกับ ๔ ประการนี้แล^{๔๐}

^{๓๕} ส. น. (ไทย) ๑๖/๑๒๕/๒๒๐.

^{๓๖} คำว่า สังวัฏฏะ แปลว่า ความเสื่อม ความพินาศ และคำว่า กัป แ แปลว่า กาลกำหนด ช่วงระยะเวลายาวนานเหลือเกินที่กำหนดว่าโลกคือสกลจักรวาลประลัยครั้งหนึ่ง ดังนั้น คำว่า สังวัฏฏกัป หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่ โลกเสื่อม มี ๓ อย่าง คือ ๑) อาโปสังวัฏฏกัป (กัปที่เสื่อมเพราะน้ำ) หมายถึงกัปที่เสื่อมเพราะน้ำนับแต่ชั้นสุกภินพรมลงมา ๒) เตโชสังวัฏฏกัป (กัปที่เสื่อมเพราะไฟ) หมายถึงกัปที่ไฟไหม้ นับแต่ชั้นอาภัสสรพรม ลงมา ๓) วาโยสังวัฏฏกัป (กัปที่เสื่อมเพราะลม) หมายถึงกัปที่ลมพัดทำลาย นับแต่ชั้นเวฬุผลพรมลงมา หรือ หมายถึงช่วงระยะเวลาที่เปลวไฟดับจนถึงมหามฆ ที่ให้กัปพินาศ (อง. จตุกก. อ. ๒/๑๕๖/๓๘๔, อง. จตุกก. ฎีกา ๒/๑๕๖-๑๕๘/๔๒๑, วิสุทฺธิ. ๒/๔๐๖/๕๕).

^{๓๗} สังวัฏฏฐายิกัป หมายถึงช่วงระยะเวลาที่โลกอยู่ ในความเสื่อมไป หรือหมายถึงตั้งแต่เปลวไฟที่ให้กัปพินาศดับลงจนถึงมีมหามฆเต็มบริบูรณ์ใน ๑๐๐,๐๐๐ โกฎิจักรวาล (อง. จตุกก. ฎีกา ๒/๑๕๖-๑๕๘/๔๒๑, วิสุทฺธิ. ๒/๔๐๖/๕๕).

^{๓๘} วิวัฏฏกัป หมายถึงช่วงระยะเวลาที่โลกเจริญ หรือหมายถึงช่วงระยะเวลา ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เกิด จนถึงมีมหามฆบริบูรณ์ (อง. จตุกก. ฎีกา ๒/๑๕๖-๑๕๘/๔๒๑, วิสุทฺธิ. ๒/๔๐๖/๕๕).

^{๓๙} วิวัฏฏฐายิกัป หมายถึงช่วงระยะเวลาที่โลกอยู่ ในความเจริญไป หรือหมายถึงช่วงระยะเวลา ที่มหามฆซึ่งให้กัปพินาศเกิดอีก จนถึงดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์เกิดอีกในคำทั้ง ๔ นี้ หมายถึง เตโชสังวัฏฏกัปเท่านั้น (อง. จตุกก. อ. ๒/๑๕๖/๓๘๔, อง. จตุกก. ฎีกา ๒/๑๕๖-๑๕๘/๔๒๑, วิสุทฺธิ. ๒/๔๐๖/๕๖).

^{๔๐} อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๖/๒๑๖ -๒๑๗.

จากข้อความในพระไตรปิฎกทำให้เราทราบว่าระยะเวลาที่ ๒ และอสงไขยนั้น ยาวนานเพียงใด โดยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราได้บำเพ็ญเพียรบารมีถึง ๔ อสงไขย แสนกับ การปรารถนาพระโพธิญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา นั้น นับกาลเวลา ย้อนกลับไป ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นามว่า ทีปังกร เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์แรกที่ทรงมีพุทธพยากรณ์ว่า สุเมธคาบส ในครั้งกระนั้น จะได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในอนาคตกาล คือ เป็นพระสมณโคดม ศากยบุตร ผู้เป็น ศาสดา ในปัจจุบันนั้นเป็นพุทธพยากรณ์ครั้งแรกที่บุรุษผู้หนึ่งได้รับบุรุษนั้นผู้เรียกว่า “พระโพธิสัตว์” ได้บำเพ็ญบารมีสืบต่อมาอีก ๔ อสงไขยแสนกับ ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในกัปต่อ ๆ มารวมแล้ว ๒๔ พระองค์ จนกระทั่งได้มาเกิดเป็น เจ้าชายสิทธัตถะในพระชาติ สุดท้าย และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เรื่องราวนี้แสดงให้เห็นว่า การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะตรัสรู้พระโพธิญาณได้ ด้วยพระองค์เองเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างง่ายดาย ต้องใช้ความเพียร พยายาม และการสร้างสมบารมีอย่างมากมายนับภพนับชาติไม่ถ้วน และแสดงให้เห็นว่าการ ที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะรับสิ่งใดไม่ว่าดี หรือชั่ว มากหรือน้อย ผู้นั้นสร้างมาด้วยตนเองด้วยกรรมที่ กระทำเอาไว้ในอดีต (ทั้งอดีตชาติและปัจจุบันชาติ) มิได้มีผู้ใดหรือสิ่งใดบันดาลให้เป็นไปได้ ถึงแม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมาที่พระองค์ เกิดมาในกัปใด สมัยใดพระธรรมที่แต่ละ พระองค์ทรงตรัสรู้เป็นเรื่องเดียวกันทั้งหมด เพราะสิ่งที่ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่ เป็น สัจธรรมความ จริงของโลก แต่ต้องอาศัยพระปัญญาบารมี ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงรู้ได้ ดังพระปาติโมกข์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสิพุทธเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์”^{๕๐} ในที่ประชุม สงฆ์ที่กรุงพันธุมดีราชธานีนั้น ดังนี้

ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง

พระพุทธรเจ้าทั้งหลายตรัสว่า “นิพพานเป็นบรมธรรม”

ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต

ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ

^{๕๐}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐ - ๕๑, ปาติโมกข์ ในที่นี้ มิได้หมายถึงอ ภาปาติโมกข์ (ประมวล พุทธบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณัติ ได้แก่อาทิพรหมจริยสิกขา ที่มีพระพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน) แต่หมายถึงโอวาทปาติโมกข์ซึ่งประกอบด้วยกาลา มี ขนติ ปรมัต โป ตติสิกขา เป็นต้น ที่พระพุทธรเจ้า แต่ละพระองค์ทรงแสดงเอง (ที. ม. อ. ๕๐/๗๖, วิ. อ. ๑/๑๕/๑๕๐-๑๕๒)

การไม่ทำบาป^{๔๒} ทั้งปวง
 การทำกุศล^{๔๓} ให้ถึงพร้อม
 การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
 นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น
 การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
 ความสำรวมในปาติโมกข์
 ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
 การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
 การประกอบความเพียรในอธิจิต
 นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

๒.๓.๓ ระดับของการบำเพ็ญบารมีของมโหสถโพธิสัตว์

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏใน มโหสถชาดก สามารถแบ่งการบำเพ็ญบารมีของท่าน มโหสถ ออกเป็น ๓ ระดับ คือ บารมี อุปบารมี และปรหมัตถบารมี รายละเอียดแต่ละบารมี ดังต่อไปนี้

๑) บารมี คือ บารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทั่วไป ซึ่งบุคคลทั่วไปก็สามารถบำเพ็ญได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นพระโพธิสัตว์ก็สามารถทำได้ โดยในที่นี้จะกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของมโหสถโพธิสัตว์เป็นหลักในการวิจัย

การบำเพ็ญบารมีของ มโหสถ โพธิสัตว์ หากเราพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้ว มโหสถโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีครบทั้ง ๑๐ ประการ ดังนี้ การบำเพ็ญทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และ อุเบกขาบารมี

๒) อุปบารมี คือ บารมีเหนือขั้นปกติบารมี ความโดดเด่นของบารมีขั้นนี้คือการยอมสละอวัยวะบางอย่างของตนไว้ โดยไม่เสียดายเพื่อแลกกับพระสัพพัญญุตญาณ

๓) ปรหมัตถบารมี คือ บารมีขั้นสูงสุดยิ่งกว่าอุปบารมี เพราะบารมีขั้นนี้ผู้ที่บำเพ็ญต้องแลกด้วยชีวิตก็ยอม สามารถสละชีวิตได้เพื่อแลกกับพระสัพพัญญุตญาณ

^{๔๒} บาบป หมายถึงกรรมที่มีโทษซึ่งสหรถด้วยอกุศลจิต ๑๒ ดวง (ที. ม. ฎีกา ๕๐/๕๒)

^{๔๓} กุศล หมายถึงกุศลจิตที่เป็นไปในภูมิ ๔ (ที. ม. อ. ๕๐/๗๖, ที. ม. ฎีกา ๕๐/๕๒)

ดังนั้น การบำเพ็ญบารมีของ มโหสถโพธิสัตว์นั้น หากพิจารณาเฉพาะบารมีที่โดดเด่นที่สุดแล้วมีเพียงหนึ่งเดียว คือ ปัญญาบารมี แต่ถ้าพิจารณาคุณทั้ง ๑๐ บารมี แล้วปรากฏว่ามโหสถโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญครบบริบูรณ์ จนกระทั่งพระชาติสุดท้ายบารมีเต็มเปี่ยมเรียกว่า สมตีสบารมี แปลว่า บารมี ๓๐ ถ้วน^{๔๔}

๒.๔ วัตถุประสงค์ของการตรัสมโหสถชาดก

มโหสถชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น จากการปรารถนาเหตุการณ์ในปัจจุบัน ที่เหล่าภิกษุประชุมในธรรมสภา กล่าวสรรเสริญพระปัญญา ของพระพุทธองค์ว่ามีปัญญายิ่งใหญ่ หลีกแหลม ทรงทรมานเหล่าพราหมณ์ริพาชก ยักษ์ เทวดาพรหม และโจรด้วยพระปัญญานุภาพของพระองค์ พระพุทธองค์ทรงทราบจึง ตรัสกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า ไม่มีในเฉพาะกาลนี้เท่านั้นที่พระองค์ มีพระปัญญายิ่งใหญ่ เมื่อคราวที่พระองค์ยังทรงเป็น โภธิสัตว์บำเพ็ญเพียรบารมีนั้นก็เป็นผู้ที่มิปัญญาเหมือนกัน

หากพิจารณาเนื้อหาของ มโหสถ ชาดกตามที่กล่าวมา แล้วข้างต้นนี้ พอสรุป วัตถุประสงค์ของการตรัสมโหสถชาดกได้ ดังนี้

๑. พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายกเรื่อง มโหสถชาดกขึ้นมากล่าว เนื่องจากเหล่าภิกษุที่ประชุมกันในธรรมสภาได้กล่าวสรรเสริญพระปัญญาบารมีของพระองค์ ซึ่งพระองค์ได้ตรัสตอบว่ามีใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้นที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปัญญา แม้อตอนที่ท่านบำเพ็ญพระโพธิญาณก็มีปัญญาเช่นกัน นั่นแสดงให้เห็นว่าก่อนที่จะตรัสรู้ มีพระปัญญามาก ในภพชาติก่อน ๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านก็ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีมาก่อน

๒. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องมโหสถชาดกขึ้นมาเพื่อที่พระองค์จะทรงสั่งสอนให้ทราบว่าปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ ดังความที่พระเจ้าวิเทหราชทรงถามปัญหานี้กับเสนกบัณฑิต และมโหสถบัณฑิตในสิริเมณฑกปัญหา ซึ่งเสนกบัณฑิตได้มีความเห็นว่าคนที่ไม่มีปัญญาแต่มีทรัพย์เป็นผู้ประเสริฐกว่า แต่ท่าน มโหสถ บัณฑิตได้กล่าวแก้ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...ปัญญาเป็นที่สรรเสริญแห่งสัตบุรุษทั้งหลาย สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญปัญญาว่าประเสริฐ แท้จริง สิริเป็นที่ใคร่ของพวกคนเขลา พวกคนเขลาใคร่ซึ่งสิริยินดีในโภคสมบัติ ก็ความรู้ของเหล่าท่านผู้รู้ อันใคร ๆ ซึ่งเปรียบด้วยอะไรไม่ได้ คนมีสิริ ย่อมไม่ล่วงเลย

^{๔๔} บ. จริยา. (ไทย) ๓๓/๗๗๖.

คนมีปัญญาในกาลไหน ๆ ข้าพระองค์เห็นความอย่างนี้ จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเท่านั้น เป็นคนประเสริฐ คนเขลาเมียศหาประเสริฐไม่...^{๕๕}

๓. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ตรัสเรื่อง มโหสถ ชาคกขึ้นมา เพื่อจะทำให้เชื่อและ เข้าใจในเรื่องกฎแห่งกรรม การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อย่างกรณีที่ท่านมโหสถถูกกล่าวหาจาก เหล่าบัณฑิตทั้ง ๔ ว่าลักทรัพย์ของพระเจ้าวิเทหราชไป ซึ่งแท้จริงแล้วเหล่าบัณฑิตทั้งหลาย นั้นเป็นผู้กระทำความผิดนั้นเองและใส่ร้ายท่านมโหสถ ท้ายที่สุดก็ถูกนางอรมาซ้อนแผนและ จับกุมนำตัวส่งพระเจ้าวิเทหราช

๔. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่อง มโหสถชาคกขึ้นมา เพื่อที่ทำให้ทราบเรื่อง ของวิกฎะสงสาร การเวียนว่ายตายเกิด ในแต่ละภพชาติ นั่นคือ ปฏิจจสมุปบาท โดยอนัตถ์ ของมโหสถ ชาคกจะมีการกล่าวประชุมชาคกหรือสโมสรานว่ามีผู้ใดกลับชาติมาเกิดในสมัย พุทธกาลบ้าง

๒.๕ ผลของการตรัสแสดงธรรมเรื่องมโหสถชาคก

มโหสถชาคก อันมาในมหานิบาต ชาคก ขุททกนิกาย เป็นคถาร้อยกรอง ที่ไม่มี รายละเอียด เหมือนในคัมภีร์ ชาคก ฎฐกถา ซึ่งกล่าวถึง อดีตเหตุ ไปจนถึง สโมสราน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำข้อความในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาชาคกมากล่าวอธิบายถึงผลของการ ตรัสแสดง ธรรมเรื่อง มโหสถชาคกนี้ วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมกันในธรรมสภา เมื่อจะสรรเสริญ พระปัญญาบารมีของพระตถาคต ได้นั่งสรรเสริญพระคุณของพระศาสดาว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระตถาคตเป็นผู้มีพระปัญญาใหญ่ มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญารำเรียง มีพระปัญญาลึกซึ้ง มีพระปัญญาคุจแผ่นดิน มีพระปัญญาแหลม มีพระปัญญาอ่อนไว มีพระปัญญาแทงตลอด ย่ำยีเสียซึ่งวาตะแห่งคนอื่น ทรงทรมานเหล่าพราหมณ์ มีกุกุทันตพราหมณ์ เป็นต้น เหล่าปริพาชกมีสัพภิกขปริพาชก เป็นต้น เหล่ายักษ์มีอาฬวกยักษ์ เป็นต้น เหล่าเทวดามีท้าวสักกเทวราช เป็นต้น เหล่าพรหมมี พกพรหม เป็นต้น และเหล่าโจรมี โจรองคูลิมาล เป็นต้น ด้วยพระปัญญาญาของพระองค์ทรงทำให้สิ้นพยศ พระองค์ ทรงทรมานชนเป็นอันมากประทานบรรพชาให้ตั้งอยู่ในมรรคผล พระศาสดามี พระปัญญา ใหญ่ ด้วยประการฉะนี้ พระศาสดาเสด็จตรัสถามว่า “คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่ง สนทนาถึงเรื่องอะไร และเรื่องอะไรที่พวกเธอสนทนาค้างในระหว่าง ” เมื่อภิกษุเหล่านั้น

^{๕๕} พุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๘๑.

กราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้นที่ตถาคตมีปัญญา แม้ในอดีตกาล เมื่อญาณยังไม่แก่กล้ายังบำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์แก่พระโพธิญาณอยู่ก็เป็นผู้มีปัญญาเหมือนกัน...”^{๔๖}

พระศาสดาครั้ง ทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงด้วยประการฉะนี้แล้ว เมื่อทรงประกาศอริยสัจ ๔ ประชุมชาดก ตรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่บัดนี้เท่านั้นที่ตถาคตมีปัญญา ย่ำยิวาทะของผู้อื่น แม้ในอดีตกาลเมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ตถาคตยังบำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์โพธิญาณอยู่ ก็มีปัญญาเหมือนกัน ตรัสฉะนี้แล้วได้ตรัสคาถาเหล่านั้นว่า “เสนกบัณฑิตในครั้งนั้นคือกัสสปภิกษุในบัดนี้ กามินทะคืออัมพัฏฐภิกษุ ปุกกุสะคือโปฏฐปาทภิกษุ ปัญจาลจันทกุมารคืออนรุทธภิกษุ ทวินทะคือโสณทัณฑกภิกษุ พราหมณ์แก้วคือเทวทัตภิกษุ พระนางสลากเทวีคือ อุณนันทิกาภิกษุณี พราหมณ์อนุแก้วคือโมคคัลลานภิกษุ พระนางปัญจาลจันทีคือสุนทรีภิกษุณี นางนกสาธิตาคือพระนางมัลลิกาเทวี พระนางอุทุมพรเทวีคือโคดมภิกษุณี พระเจ้าวิเทหราชคือกาฬทายีภิกษุ นางเกริปริพาชิกาคืออุบลวรรณาภิกษุณี คฤหบดีผู้บิดาคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช คฤหบดีผู้มารดา คือพระสิริมหามายา นางอมราคือพระพิมพาผู้เลอโฉม ติจิณกุมารคือฉันทภิกษุ ธนุเสขคือราหุลภิกษุ นกสูวบัณฑิตคืออานนทภิกษุ พระเจ้าจุลนีคือสารีบุตรภิกษุ มโหสถบัณฑิตคือเราผู้โลกนาถ เธอทั้งหลายจงทรงจำชาดกไว้ อย่างนี้แล”^{๔๗}

จากข้อความข้างต้น เมื่อพระองค์ทรงประชุมชาดกแล้วบรรดาภิกษุ หรือพุทธบริษัทที่ประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้นย่อมตั้งอยู่ในอริยบุคคลระดับใดระดับหนึ่งคือพระโสดาปัตติผล หรือเล็งเห็นผลอย่างน้อยที่สุด คือ ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์แต่เรื่องมโหสถชาดกนี้ ไม่ปรากฏว่ามีภิกษุรูปใดตั้งอยู่ในอริยบุคคลเพิ่มเติม จึงเป็นที่น่าสังเกต ดังนี้

๑. เนื่องจากภิกษุประชุมกันสนทนาในพระปัญญาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศ เมื่อ ทรงแสดงธรรมโปรดเพื่อสาธยายความเป็นเลิศทางพระปัญญาของพระองค์นั้น ย่อมเข้าใจได้ยาก จึงทรงยกชาดกเรื่อง มโหสถบัณฑิต เป็นตัวอย่าง เพื่อให้เหล่าภิกษุที่ประชุมในที่นั้นเกิดสัทธาปสาทะ ในพระปัญญาคุณของพระองค์มากยิ่งขึ้น เพราะแม้แต่ครั้งทรงยังบำเพ็ญบารมีเป็น มโหสถ โพธิสัตว์ ยังมากด้วย พระปัญญาถึงเพียงนี้ ยากจะหาผู้ใดมา

^{๔๖} พุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๒๘.

^{๔๗} พุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๕๖๘.

เปรียบเทียบได้แล้ว ครั้นเมื่อตรัสรู้ธรรมบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ย่อม มี
พระปัญญาคูณอย่างหาที่สุดมิได้แน่นอน

๒. การจะเทศนาตรัสธรรมอันลึกซึ้ง โดยเฉพาะอริยสัจ ๔ หรือปฏิบัติสมุปบาท
พระองค์จะต้องทราบถึงอุปนิสัย ของผู้ฟังว่าเหมาะสมหรือไม่ และควรแสดงธรรมเรื่องใด
โปรดก่อนเป็นประการแรกเพื่อให้เข้าถึงไปตามความลุ่มลึกปรากฏในมหาสมุทเทอฏฐัจฉริยะ^{๔๔}
พระองค์ทรงเปรียบเทียบมหาสมุทรกับพระธรรมวินัยของพระองค์ว่า “...มหาสมุทรดำไปโดย
ลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับไม่ลึกซึ้งดี งามไปทันที ภิภุทั้งหลาย
ซื้อที่มหาสมุทรดำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ลึกซึ้งดังไปทันทีนี้
เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏประการที่ ๑ ในมหาสมุทร ที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพา
กันยินดีในมหาสมุทร ...” และใน อิมัสมีงัมมวินัยเยอฏฐัจฉริยะ^{๔๕} ว่า “... ในธรรมวินัยนี้
มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการบำเพ็ญไป ตามลำดับมีการปฏิบัติไปตามลำดับ ไม่ใช่มีการ
บรรลุอรรถผลโดยทันทีเหมือนมหาสมุทรดำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดย
ลำดับ ไม่ลึกซึ้งดังไปทันที ภิภุทั้งหลาย ซื้อที่ใน ธรรมวินัยนี้ มีการศึกษาไปตามลำดับ
มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุอรรถผลโดยทันที
นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏประการที่ ๑ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิภุทั้งหลายพบเห็น
แล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้...”

เมื่อพิจารณา จากมหาสมุทเทอฏฐัจฉริยะกับอิมัสมีงัมมวินัยเยอฏฐัจฉริยะว่า
มหาสมุทรดำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับไม่ลึกซึ้งดังไปทันที
เปรียบเสมือน ในธรรมวินัยนี้ มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ
มีการปฏิบัติไปตามลำดับ เช่นเดียวกันกับการตรัสแสดงมโหสถชาดกนี้ เป็นการแสดงให้เห็น
ถึงพระปัญญาคูณก่อนในเบื้องต้น เพื่อให้เกิดศรัทธา าสาทะในพระสัมมาสัม พุทธเจ้า ก่อน
ที่พระองค์จะทรงแสดงธรรมในลำดับที่ลึกลงไป คือ อริยสัจ ๔

^{๔๔}วิ. จ. (ไทย) ๗/๓๘๔/๒๘๐.

^{๔๕}วิ. จ. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๖.

บทที่ ๓

ศึกษาวิเคราะห์ข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถชาดก

ผู้วิจัยได้ผลจากการ ศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของมโหสถชาดกจะสังเกตได้ว่า เป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึง พระปัญญาคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นยังทรงบำเพ็ญบารมีเป็น มโหสถ บัณฑิต โดยเฉพาะในชั้นอรรณกถาชา ดกที่ได้อธิบายถึงความ เป็นมาของมโหสถได้อย่างละเอียดมีกรณีศึกษาข้อพิพาท ๖ เรื่อง พบว่าเป็นกรณีที่อยู่ในขอบเขตของงานวิจัยนี้ เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นชัดว่าข้อพิพาทดังกล่าว มีความหมายอย่างไร ผู้วิจัยมีกรอบแนวคิดอะไรบ้าง มีสาเหตุเกิดจากอะไร และมีผลที่เห็นเป็นรูปธรรมอย่างไรบ้าง ดังต่อไปนี้

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับข้อพิพาท

การศึกษาข้อพิพาทในชั้นพระไตรปิฎกพบคำว่า“วิวาท”เป็นภาษาบาลี มีปรากฏหลายแห่งด้วยกัน อาทิ ในปาสาทิกสูตรมีใจความว่า “...สมัยนั้น นิครนถ์ นาฏบุตร ได้ถึงแก่กรรม ไม่นานที่กรุงปาวา เพราะ การถึงแก่กรรมของนิครนถ์ นาฏบุตรนั้น พวกนิครนถ์จึงแตกกันเกิดแยกเป็น๒ พวก ต่างบาดหมางกันทะเลาะวิวาทกัน ใช้นोकคือ ปากทิ่มแทงกัน...”^๑ เป็นต้น

ข้อพิพาทถือได้ว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์^๒ อย่างหนึ่งที่จะต้องเผชิญอยู่ ซึ่งสังคมของพระภิกษุ ก็สามารถเกิดข้อพิพาทขึ้น ได้ ปรากฏใน สมัยพุทธกาล เรื่อง โกสัมพิกขันธกะ คือ ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน^๓ เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระ ธรรมวินัยโดยตรง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติ พระวินัย ที่ชัดเจนที่สามารถระงับข้อพิพาทในหมู่พระภิกษุ เรียกว่า อธิกรณสมณะ ๗ หมายถึง ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ หรือ าวีธิดำเนินเพื่อระงับอธิกรณ์มี ๗ วิธี คือ ๑.สัมมุขาวินัย คือวิธีตัดสิน ที่ฟังทำในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ธรรม และวัตถุ ๒.สติวินัย คือ วิธีตัดสินที่ยกสติขึ้นเป็นหลัก ๓. อมูพหวินัย คือ วิธีตัดสินที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว ๔.ปฏิญญาตกรณะ คือ วิธีตัดสินโดยปรับโทษตามคำสารภาพ ๕. เขภุยสิกาคือ วิธีตัดสินโดยอาศัยเสียงข้างมาก ๖. ตัสสปายสิกาคือ วิธีตัดสินโดยปรับโทษแก่ผู้ทำ

^๑ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๔/๑๒๕.

^๒พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), สลายความขัดแย้ง(กรุงเทพมหานคร บริษัทสื่อเกษตร๒๕๔๖), หน้า๒.

^๓วิ. ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓.

ความผิด ๗. ตีฆัตถารกะ คือ วิธีตัดสินโดยวิธียอมความ ตามศัพท์แปลว่า ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า^๔

เมื่อพิจารณาถึงบทบัญญัติ ตีฆัตถัน สังเกต ได้ว่าพระพุทธรองค์ทรงวางมาตรการที่ชัดเจนเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ระงับยุติลงอันเป็นส่วนหนึ่งของพระวินัย เพื่อให้พระภิกษุได้ยึดถือปฏิบัติอันเป็นแนวทางเดียวกันและเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมที่เน้นความสงบระงับอันเกิดจากตัวบุคคลรวมถึงสังคมโดยรวม สังคมของพระภิกษุ จึงได้ชื่อว่าเป็นต้นแบบแห่งความสามานันท์ซึ่งถูกกำหนดโดยพระวินัย เป็นสาระ สำคัญ ในระบบของไตรสิกขา และในสังคมของมนุษย์ผู้ครองเรือนก็เช่นเดียวกันมีแนวทางในกรอบของศีลธรรมโดยเฉพาะ เรื่องของศีล ๕ เป็นมาตรการ สำคัญในการป้องกันการละเมิดสิทธิ บุคคลอื่นที่จะ นำไปสู่ข้อพิพาทต่าง ๆ ได้

ผู้วิจัยจึงนำโศกธรรตถกถาชาดกอันเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตปุถุชนของชาวโลกที่แฝงคติธรรมต่าง ๆ มาทำการศึกษาและวิเคราะห์ว่า ข้อพิพาทที่จะนำเสนอในประเด็นต่อไปทั้ง ๖ กรณีมีสาเหตุเกิดจากอะไร และสามารถแบ่งได้เป็นที่ ประเด็น ซึ่งในปัจจุบันมีนักวิชาการหลายท่าน อาทิ จอห์น แมคคอนเนล และคริสโตเฟอร์ มัวร์ ได้แบ่งข้อพิพาทออกเป็น ๕ ประเด็นด้วยกัน คือ^๕

๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflict) ได้แก่ ข้อมูลขัดกัน ขาดข้อมูล ขาดการสื่อสาร หรือสื่อสารไม่ถูกต้องสับสนเรื่องหน้าที่มุมมองต่างกันในเรื่องของข้อมูล

๒) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflict) ได้แก่ ขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรารถนาและต้องการ เช่น อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่

๓) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflict) ได้แก่ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมที่ต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำซาก และวิธีการในการทำสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกัน เช่น วิธีการทำงานต่างกัน การตัดสินใจต่างกัน

๔) ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflict) ได้แก่ การแก่งแย่ง โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบกฎเกณฑ์เดิมด้วย ขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขัดแย้งเนื่องจากขาดความยุติธรรม

^๔วิ. มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๓๑๖, คูรายละเอียดใน วิ. จุ. (ไทย) ๖/๑๘๕-๒๑๓/๒๑๘-๒๔๑.

^๕วันชัย วัฒนศัพท์ , ศ.นพ., ความขัดแย้ง ... หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ขอนแก่น : สิริภณธ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓ - ๑๖.

๕) ความขัดแย้งด้านคุณค่าหรือค่านิยม (Value Conflict) ได้แก่ ศาสนา โลกทัศน์หรือความเชื่อต่างกัน การให้ความสำคัญที่ต่างกัน เกณฑ์ประเมินต่างกัน ภูมิหลังทางวัฒนธรรมต่างกัน ภูมิหลังส่วนบุคคลต่างกัน พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ต่างกัน

๓.๒ ข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถอรรถกถาชาดก

เรื่อง ที่ปรากฏใน มโหสถ อรรถกถาชาดก ที่กล่าวถึงก่อนการเข้ารับราชการของมโหสถบัณฑิต ๑๕ กรณี ได้แก่ ชื่นเนื้อ, โค, เครื่องประดับทำเป็นปล้องๆ, กลุ่มด้าย, บุตร, คนตี้ยชื่อ โคพกาพ, รด, ท่อนไม้, ศีรษะคน, งู, ไก่, แก้วมณี, ให้วัวตัวผู้ตกลูก, ข้าว, ชิงช้าห้อยด้วยเชือกทราย, สระน้ำ, อุทยาน, พา, และแก้วมณีบนลังกา^๖ มีข้อพิพาทที่นำมาเป็นตัวอย่างศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการลักทรัพย์ ๕ เรื่อง คือ เรื่อง โค, เครื่องประดับทำเป็นปล้องๆ, กลุ่มด้าย, รด, บุตร, และขี้สาว ๑ เรื่องคือ คนตี้ยชื่อ โคพกาพ ซึ่งเรื่องทั้งหมดมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ข้อพิพาทเรื่อง “โค”

เรื่อง “โค” มีความว่า บุรุษชาวปาจิณยวมีชฌคามคนหนึ่งคิดว่าเมื่อฝนตกเราจักไถนา จึงซื้อโคแต่บ้านอื่นนำมาให้อยู่ในบ้าน รุ่งขึ้นนำไปสู่ที่มีหญ้าเพื่อให้หากินนั่งอยู่บนหลังโคเห็นคเหน้อยก็ลงนั่งโคนต้นไม้เลยกลับไป ขณะนั้นโจรคนหนึ่งมาพาโคหนีไป บุรุษเจ้าของโคนั้นตื่นขึ้นมาไม่เห็นโคค้นหาโคข้างโน้นข้างนี้ เห็นโจรจึงวิ่งไล่ไปโดยเร็ว กล่าวหา แกะนำโคของข้าไปไหน โจรกล่าวตอบว่า แกพูดอะไร ข้าจะนำโคของข้าไปสู่ที่ ต้องการมาฆนต่างมาฟังชนทั้งสองวิวาทกันจนแน่น มโหสถบัณฑิตได้ฟังเสียงคนทั้งหลายไปทางประตูศาลา จึงให้เรียกคนทั้งสองมา เห็นกิริยาของคนทั้งสองก็รู้ว่า คนนี้เป็นโจร คนนี้เป็นเจ้าของโค แต่ถึงรู้ก็ถามว่า ท่านทั้งสองวิวาทกันเพราะเหตุไร เจ้าของโคกล่าวว่า ข้าแต่นายข้าพเจ้าซื้อโคแต่คนชื่อนี้แต่บ้านโน้นนำมาให้อยู่ในบ้านนำไปสู่ที่มีหญ้าแต่เช้าชายนีพาโคหนีไป เพราะเห็นข้าพเจ้าประมาทในเวลานั้น ข้าพเจ้ามองหาข้างโน้นข้างนี้เห็นชายคนนี้ จึงติดตามไปจับตัวชาวบ้านโน้นรู้การที่ข้าพเจ้าซื้อโคนี้มาฝ่ายโจรกล่าวว่า โคนี้เกิดในบ้านของข้าพเจ้าชายนีพูดปิด ลำดับนั้นมโหสถบัณฑิตจึงถามชายทั้งสองว่า เราจักวินิจฉัยความของท่านทั้งสองโดยยุติธรรมท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจฉัยหรือ เมื่อคนทั้งสองรับว่าจักตั้งอยู่คิดว่าควรจะถือ เอาตามใจของมหาชน จึงถามว่าโคเหล่านี้ ท่านให้กินอะไรให้ดื่มอะไร

^๖ พ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๑.

โจรสตอบว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าให้โคเคี้ยวหญ้าให้กินงาแป้ง และขนมกุมมาส ต่อขึ้นจึงถามเจ้าของโค เจ้าของโคตอบว่า อาหารมีข้าวยาคุเป็นต้น คนจนอย่างข้าจะได้ที่ไหนมา ข้าพเจ้าให้กินหญ้าเท่านั้น มโหสถบัณฑิตได้ฟังคำของคนทั้งสองนั้นแล้ว จึงให้คนของตนนำธาดมาให้น้ำไปประยงค์มาตำในครกขย่ำด้วยน้ำให้โคเคี้ยว โครก็อาเจียนออกมาเป็นหญ้ามโหสถบัณฑิตแสดงแก่มหาชนให้เห็นแล้วถามโจรสว่า เจ้าเป็นโจรสหรือมิใช่โจรสรับสารภาพว่าเป็นโจรมโหสถบัณฑิตให้อิวาทว่า ถ้าอย่างนั้น จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าอย่าทำอย่างนี้ ฝ่ายบริษัทของพระโพธิสัตว์ก็ทูปตีโจรนั้นด้วยมือและเท้าทำให้บอบช้ำ ลำดับนั้นมโหสถบัณฑิตได้กล่าวสอนโจรนั้นว่า เจ้าจงเห็นทุกข์ของเจ้าในภพนี้เพียงนี้ แต่ในภพหน้า เจ้าจักเสวยทุกข์ใหญ่ในนรกเป็นต้น จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าจงละกรรมนี้เสีย แล้วให้เบญจศีลแก่โจรนั้นอมาคัยทุลประพฤติเหตุนั้นแต่พระราชตามความเป็นจริงพระราชตรัสถามเสนกะบัณฑิตว่า ท่านอาจารย์เสนกะ เราควรนำบัณฑิตนั้นมาหรือยังเมื่อ เสนกะทูลว่าข้าแต่มหाराชคดีเรื่องโค โคร ๑ ก็วินิจฉัยได้ บุคคลไม่เชื่อว่าเป็นบัณฑิตด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ขอให้ทรงรอไปก่อนพระราชทรงวางพระองค์เป็นกลาง จึงทรงส่งข่าวไปอย่างนั้น อีกนักปราชญ์ฟังทราบในวิธานทั้งปวงอย่างนี้ ก็เบื่องหน้าแต่นี้

๓.๒.๒ ข้อพิพาทเรื่อง “เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ”

เรื่อง “เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ” มีความว่า ยังมีหญิงเชิญใจคนหนึ่งเปลื้องเครื่องประดับทำเป็นปล้อง ถักด้วยด้ายสีต่าง ๆ จากคอวางไว้บนผ้าสาฎกลงสู่สระโบกขรณีที่มโหสถบัณฑิตให้ทำไว้ เพื่ออาบน้ำหญิงรุ่นสาวคนหนึ่งเห็นเครื่องประดับนั้นเกิดความโลภหยิบเครื่องประดับขึ้นชมว่าเครื่องประดับนี้งามเหลือเกิน แยกทำราคาเท่าไร แม้มันก็จักทำรูปเหล่านี้ตามควรแก่ศิลปะของคน กล่าวชมฉะนี้แล้วประดับที่คอตนแล้วกล่าวว่ากันจะพิจารณาประมาณของเครื่องประดับนั้นก่อน หญิงเจ้าของกล่าวว่า จงพิจารณาเถิด เพราะหญิงเจ้าของเป็นคนมีจิตซื่อตรงหญิงรุ่นสาวประดับที่คอตนแล้วหลีกไป ฝ่ายหญิงเจ้าของเห็นดังนั้น ก็รีบขึ้นจากโบกขรณีนั่งผ้าสาฎกแล้ววิ่งตามไปยึดผ้าไว้กล่าวว่าเอ็งจักถือเอาเครื่องประดับของข้าหนีไปไหนฝ่ายหญิงขโมยกล่าวตอบว่า ข้าไม่ได้เอาของของแก เครื่องประดับคอของข้าต่างหาก มหาชนชุมนุมฟังวิวาทกัน ฝ่ายมโหสถบัณฑิตเล่นอยู่กับเหล่าทารกได้ฟังเสียงหญิงสองคนนั้นทะเลาะกันไปทางประตูศาลา ถามว่านั่นเสียงอะไร ได้ฟังเหตุที่หญิงสองคนทะเลาะกันแล้ว จึงให้เรียกเข้ามา แม้อู้อยู่โดยอาการว่า หญิงนี้เป็นขโมยหญิงนี้มีไซ้ขโมย ก็ถามเนื้อความนั้นแล้วกล่าวว่า แกทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจฉัยของข้าหรือ เมื่อหญิงทั้งสองรับว่าจัก

ตั้งอยู่ในวินิจัยจึงถามหญิงขโมยก่อนว่า แก่ข้อมเครื่องประดับนี้ด้วยของหอมอะไร หญิงขโมยตอบว่า ข้าพเจ้าข้อมด้วยของหอมทุกอย่างของหอมที่ทำประกอบด้วยของหอมทั้งปวงชื่อว่าของหอมทุกอย่างลำดับนั้นมโหสถบัณฑิตจึงถามหญิงเจ้าของ นางตอบว่า เพราะข้าพเจ้าเป็นคนเงี้ยวใจของหอมทุกอย่างจะมีแต่ไหน ข้าพเจ้าข้อมด้วยของหอมคือดอกประยงค์เท่านั้นเป็นนิตย์ มโหสถบัณฑิตให้คนของตนกำหนดคำของหญิงทั้งสองไว้แล้วให้นำภาชนะน้ำมาแช่เครื่องประดับน้ำในภาชนะน้ำนั้น ให้เรียกคนรู้จักกลับมาสั่งว่า ท่านจงชมเครื่องประดับนั้น จะเป็นกลิ่นอะไร คนรู้จักกลิ่นดมเครื่องประดับนั้นแล้วก็รู้ว่ากลิ่นดอกประยงค์ จึงกล่าวคาถานี้ในเอกนิบาตว่า

ของหอมทุกอย่างไม่มี มีแต่กลิ่นดอกประยงค์ล้วน

หญิงนักเลงคือหญิงขโมยกล่าวคำเท็จ หญิงแก่คือหญิงเจ้าของกล่าวคำจริง ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ยังมหาชนารู้เหตุการณนั้นแล้วถามว่า แก่เป็นขโมยหรือ แล้วให้สารภาพว่าเป็นขโมย จำเดิมแต่นั้น ความที่พระมหาสัตว์เป็นบัณฑิตก็ปรากฏแก่มหาชน

๓.๒.๓ ข้อพิพาทเรื่อง “ด้ายกลุ่ม”

เรื่อง “ด้ายกลุ่ม” มีความว่า ยังมีสตรีคนหนึ่งรักษาไร่ฝ้าย เมื่อเฝ้าไร่ได้เก็บฝ้ายที่บริสุทธิ์ในไร่ นั้นมาปั่นให้เป็นเส้นเล็ก ๆ แล้วเอาเม็ดมะพลับมาไว้ข้างในพันด้ายนั้น ให้เป็นกลุ่มเก็บไว้ในพก เมื่อจะกลับบ้านคิดว่า เราจักอาบน้ำในสระโบกขรณีของท่านบัณฑิต จึงวางกลุ่มด้ายนั้นไว้บนผ้าสาฎกแล้วลงอาบน้ำ ยังมีหญิงคนหนึ่งเห็นด้ายกลุ่มนั้น ก็ถือเอาด้วยมีจิตโลภ ตบมือพูดว่า โอ ด้ายนี้สวยดี ท่านทำหรือทำเป็นเหมือนแลดูแล้วเอาใส่ในพก หลีกไป เรื่องที่เหลือฟังทราบโดยนัยที่มีในก่อนมโหสถบัณฑิตถามหญิงขโมยก่อนว่า เมื่อแก่ทำด้ายให้เป็นกลุ่ม ได้ใส่อะไรไว้ข้างในหญิงขโมยนั้นตอบ ว่า ข้าพเจ้าใส่ผลฝ้ายนั่นเองไว้ข้างใน ต่อนั้น มโหสถบัณฑิตจึงถามหญิงอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าของ นางตอบว่า ใส่เม็ดมะพลับไว้ข้างใน มโหสถบัณฑิตให้คนของตนกำหนดคำของหญิงทั้งสองไว้ แล้วให้ถือด้ายกลุ่มนั้นออกเห็นเม็ดมะพลับ จึงให้หญิงขโมยนั้น รับสารภาพว่าเป็นขโมย มหาชนร่ำเริงยินดี กล่าววามโหสถบัณฑิตวินิจฉัยความดีได้ให้สาธารณเป็นอันมาก

๓.๒.๔ ข้อพิพาทเรื่อง “บุตร”

เรื่อง “บุตร” มีความว่า ยังมีสตรีคนหนึ่งพาบุตรไปสระโบกขรณีของมหาสถบัณฑิต เพื่อล้างหน้าเอาบุตรอาบน้ำแล้วให้นั่งบนผ้าสาฎกของตนตนเองลงล้างหน้า ขณะนั้นมียักษ์นิคนหนึ่งเห็นทารกนั้นอยากจะกิน จึงแปลงเพศเป็นสตรีมาถามว่า แน่สหายทารกนี้งามหนอ เป็นบุตรของเธอหรือครั้นสตรีมารดาทารกนั้นตอบว่าเป็นบุตรของตนจึงกล่าวว่า ฉันจะให้คืนนมเมื่อสตรีมารดาทารกอนุญาตแล้ว ก็อุ้มทารกนั้นให้เล่นหน่อยหนึ่ง แล้วพาทารกนั้นหนีไป สตรีมารดาทารกเห็นดังนั้น จึงขึ้นจากน้ำวิ่งไปโดยเร็วยึดผ้าสาฎกไว้กล่าวว่า เองจะพาบุตรเข้าไปไหนนางยักษ์นิคนกล่าวว่า เจ้าได้บุตรมาแต่ไหนนี่บุตรของข้าต่างหาหญิงทั้งสองทะเลาะกันเดินไปถึงประตูศาลามหาสถบัณฑิต ได้ฟังเสียงนขทั้งสองทะเลาะกันให้เรียกเข้ามาถามว่า เรื่องเป็นอย่างไรกันนางทั้งสองก็แจ้งให้ทราบเรื่องนั้นมหาสถบัณฑิตฟังความนั้นแล้วเมื่รู้ว่าหญิงนี้เป็นยักษ์นิคนอย่างไม่ต้องสงสัยเพราะนัยน์ตาไม่กระพริบนัยน์ตาแดงและไม่มีเงาจึงกล่าวว่า แกทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจัยของเราหรือเมื่อได้รับคำตอบว่าจักตั้งอยู่ในวินิจัย จึงชี้ตรอยที่แผ่นดินให้ทารกนอนกลางรอยชี้ให้ยักษ์นิคนจับมือทารกให้หญิงผู้เป็นมารดาจับเท้าแล้วกล่าวว่า แกทั้งสองคนจงลุกคร่าเอาไปทารกนั้นเป็นบุตรของผู้สามารถเอาไปได้นางทั้งสองก็คร่าทารกนั้นทารกนั้นถูกคร่าไปด้วยความลำบากก็ร้องจ้า หญิงมารดาได้ฟังเสียงนั้น ก็เป็นเหมือนหัวใจจะแตกปล่อยบุตรขึ้นร้องไห้อยู่มหาสถบัณฑิตถามมหาชนว่า ใจของมารดาทารกอ่อนหรือว่าใจของหญิงไม่ใช่มารดาอ่อนมหาชนตอบว่า ใจของมารดาอ่อนมหาสถบัณฑิตจึงถามมหาชนว่า

บัดนี้เป็นอย่างไร หญิงผู้คร่าทารกไปได้ยืนอยู่เป็นมารดา หรือว่านางผู้สละทารกเสียดินอยู่เป็นมารดา มหาชนตอบว่า นางผู้สละทารกยืนอยู่เป็นมารดา มหาสถกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายรู้หรือว่านางนี้เป็นคนขโมยทารกมหาชนตอบว่า ไม่ทราบ มหาสถจึงกล่าวว่า นางนี้เป็นยักษ์นิคนคร่าเอาทารกไปเพื่อกิน มหาชนถามว่า รู้ได้อย่างไร มหาสถตอบว่า รู้ได้อย่างไรไม่ต้องสงสัยเพราะยักษ์นิคนัยน์ตาไม่กระพริบนัยน์ตาแดง ไม่มีเงา และปราศจากความกรุณา ถ้าดับนั้น พระมหาสัตว์ถามหญิงนั้นว่า แกเป็นใครยักษ์นิคนตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นยักษ์นิคน พระมหาสัตว์ชักต่อไปว่า เจ้าจะเอาทารกนี้ไปทำไม ยักษ์นิคนตอบว่าเอาไปกิน พระมหาสัตว์กล่าวว่า แน่ นางอันธพาลฝ่ายหญิงมารดาทำบาปจึงเกิดเป็นยักษ์นิคน แม้บัดนี้ก็ยังจะทำบาปอีก โอ เองเป็นคนอันธพาลกล่าวดังนี้แล้ว ให้ยักษ์นิคนตั้งอยู่ในเบญจศีล แล้วปล่อยตัวไป ฝ่ายหญิงมารดาทารกกล่าวว่า จงมีอายุยืนนานเถิดนาย ชนมมหาสถบัณฑิตแล้วพาบุตรหนีไป

๓.๒.๕ ข้อพิพาทเรื่อง “คนเตี้ยชื่อโคพกาพ”

เรื่อง “คนเตี้ยชื่อโคพกาพ” มีความว่า มีชายคนหนึ่งชื่อโคพกาพเพราะเป็นคนเตี้ย และผิวดำ เขาทำงาน ๗ ปีได้ภรรยาชื่อทิมตาหลา วันหนึ่งโคพกาพเรียกภรรยาบอกว่า เจ้าจงทอดขนมควรรเคี้ยว ครั้นนางถามว่าแจะจะไปไหน จึงบอกว่า ข้าจะไปเยี่ยมบิดามารดา นางห้ามว่า แจะต้องการอะไรด้วยบิดามารดา โคพกาพก็คงสั่งให้ทอดขนมถึง ๓ ครั้ง จึงถือเอาเสบียง และของฝากเดินทางไปกับภรณยานั้นในระหว่างทางได้เห็นแม่น้ำมีกระแสน้ำไหลตื้น แต่สองสามีภรณยานั้นเป็นคนขลาดจึงไม่อาจลง ก็ยืนอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำกาลนั้น มีชายเงี้ยวใจคนหนึ่งชื่อทิมปิฎฐิ เดินเลียบมาตามฝั่งแม่น้ำถึงสถานที่นั้น สามีภรรยาเห็นชายนั้น จึงถามว่า แม่น้ำนี้ลึกหรือตื้น นายทิมปิฎฐิรู้ว่าสองสามีภรณยานั้นขลาดต่อน้ำ จึงตอบว่า แม่น้ำนี้ลึกเหลือเกิน ปลาร้ายก็ชุมสามีภรรยาจึงซักถามว่า สหายจักไปอย่างไรเล่า ชายนั้นตอบว่า เรามีความคุ้นเคยกับจระเข้และมังกร ฉะนั้น สัตว์ร้ายเหล่านั้นจึงไม่เบียดเบียนเรา สองสามีภรรยาบอกว่า ถ้าเช่นนั้น สหายจงพาเราทั้งสองไปชายนั้นรับคำ ลำดับนั้น สองสามีภรรยาจึงให้ของเกี้ยวของบริโศคแก่ชายนั้น ชายนั้นบริโศคอิ่มแล้ว จึงถามว่า สหายจะให้เราพาใครไปก่อน นายโคพกาพตอบว่า จงพาภรรยาไปก่อนพาเราไปทีหลัง ชายนั้น รับคำแล้วให้นางทิมตาหลาขึ้นคอถือเสบียงและของฝากทั้งหมดลงข้ามแม่น้ำ ไปได้หน่อยหนึ่งแล้วย่อตัวหลิกไปลำดับนั้น นายโคพกาพยืนอยู่ที่ฝั่งคิดว่า แม่น้ำนี้ลึกแท้ คนสูงยังเป็นอย่างนี้แต่เราเป็นคนเตี้ย ไม่ได้การทีเดียว ฝ่ายนายทิมปิฎฐิพานางทิมตาหลาไปถึงกลางแม่น้ำก็พูดเกี้ยวว่า ข้าจักเลี้ยงคูเจ้า เจ้าจักมีผ้าและเครื่องประดับบริบูรณ์ มีทาสทาสีแวดล้อม นายโคพกาพตัวเตี้ยคนนี้จักทำอะไรแก่เจ้าได้ เจ้าจงทำตามคำข่านางทิมตาหลาได้ฟังคำของนายทิมปิฎฐินั้น ก็ตัดสินใจในสามิของตน มีจิตปฏิบัติในนายทิมปิฎฐินั้นในขณะนั่นเอง จึงกล่าวตอบว่า ถ้านายไม่ทิ้งฉัน ฉันจักทำตามคำของนาย นายทิมปิฎฐิกล่าวว่า นางพูดอะไร ถ้านายไม่ทิ้งฉัน คนทั้งสองนั้นไปถึงฝั่งโน้น ก็ชื่นชมต่อกันและกัน ละนายโคพกาพเสีย กล่าวว่ารอก่อน รอก่อน ต่างเกี้ยวกินของควรรเคี้ยว ว ต่อหน้านายโคพกาพผู้แลดูอยู่ แล้วพากันหลิกไป นายโคพกาพเห็นดังนั้น จึงคิดว่าคนทั้งสองนี้เห็นจะร่วมกันทิ้งเราหนีไป ก็วิ่งไปวิ่งมาข้ามลงได้หน่อยหนึ่งก็กลับขึ้นเพราะความกลัวข้ามลงอีกหนหนึ่ง ด้วยความโกรธในคนทั้งสองนั้น โดคลงด้วยแน่ใจว่าเป็นหรือตายก็ตามที่ลงไปแม่น้ำ จึงรู้ว่าตื่น ก็ข้ามขึ้นจากแม่น้ำติดตามไปโดยเร็ว พอทันคนทั้งสองนั้นจึงกล่าวว่า แน่ะอ้ายโจรร้าย มึงจะพาเมียกูไปไหน นายทิมปิฎฐิกล่าวตอบว่า แน่ะอ้ายถ่อยแคะเตี้ยร้าย เมียมึงเมื่อไรกล่าวดังนี้แล้วก็

ใส่คอนายโคพกาฟไป นายโคพกาฟจับมือนางทิมตาหลา กล่าวว่า รอก่อน รอก่อน เองจะไปไหน เข้าทำงานมา ๗ ปีจึงได้เองมาเป็นเมีย เมื่อทะเลาะกับนายทิมปฏิฐิฟ ลงมาถึง ที่ใกล้ศาลาพระมหาสัตว์ มหาชนประชุมกันมโหสถบัณฑิตถามว่า นั่นเสียงอะไรกัน สดับความนั้นแล้วให้เรียกคนทั้งสองมา ได้ฟังได้ตอบกันแล้ว จึงกล่าวว่า แยกทั้งสองจักตั้งอยู่ใน วินิจฉัยของเราหรือครั้นคนทั้งสองยอม จึงถามนายทิมปฏิฐิก่อนว่า แยกชื่ออะไรข้าพเจ้าชื่อ ทิมปฏิฐิ ก็กรรยาของแยกชื่ออะไร เมื่อไม่ทันรู้จักชื่อก็บอกชื่ออื่น บิดามารดาของแยกชื่ออะไร ก็บอกชื่อนั้น ๆ บิดามารดาของกรรยาชื่ออะไร เมื่อยังไม่รู้จักก็บอกชื่ออื่น ลำดับนั้น มโหสถ บัณฑิตจึงให้คนของตนกำหนดถ้อยคำไว้ แล้วให้นายทิมปฏิฐินั้นออกไป ให้เรียก นายโคพกาฟมาถามชื่อคนทั้งปวงโดยนัยหลัง นายโคพกาฟรู้ที่อยู่ตามเป็นจริงก็บอกไม่ผิด พระโพธิสัตว์ให้นำนายโคพกาฟออกไป ให้เรียกนางทิมตาหลามาถามว่า แยกชื่ออะไร ข้าพเจ้า ชื่อทิมตาหลาแล้วแยกชื่ออะไรเมื่อยังไม่ทันรู้จักชื่อกันก็บอกชื่ออื่น บิดามารดาของแยกชื่ออะไร ก็บอกชื่อนั้น ๆ บิดามารดาของข้าพเจ้าชื่ออะไร เมื่อยังไม่ทันรู้จักชื่อก็บอกชื่ออื่น มโหสถบัณฑิต ให้เรียกนายทิมปฏิฐิและนายโคพกาฟมาแล้วถามมหาชนว่า ถ้อยคำของนางทิมตาหลาสมกับ คำของนายทิมปฏิฐิหรือสมกับคำของนายโคพกาฟ มหาชนตอบว่า ถ้อยคำของนางทิมตาหลา สมกับคำของนายโคพกาฟ มโหสถบัณฑิตจึงกล่าวว่า นายโคพกาฟเป็นพ่อของนางทิมตาหลา นายทิมปฏิฐิเป็นโจร ลำดับนั้น มโหสถจึงถามนายทิมปฏิฐิว่า เจ้าเป็นโจรหรือ นายทิมปฏิฐิ รับสารภาพว่าเป็นโจร นายโคพกาฟได้กรรยาของตนคืนด้วยวินิจฉัย ของมโหสถบัณฑิต ก็ชมเชยมโหสถบัณฑิตแล้วพากรรยา หลีกไปมโหสถบัณฑิต กล่าวแก่นายทิมปฏิฐิว่า จำเดิม แต่จะไปเจ้าอย่าทำกรรมเช่นนี้อีก

๓.๒.๖ ข้อพิพาทเรื่อง “รถ”

เรื่อง “รถ” มีความว่า กาลนั้นยังมีบุรุษคนหนึ่งนั่งในรถออกจากบ้านเพื่อ ล้างหน้า ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณาเห็นพระโพธิสัตว์จึงดำริว่า เราจักทำปัญญาภาพ แห่งมโหสถผู้พุทธานุภาพให้ปรากฏ จึงเสด็จมาด้วยเพศแห่งมนุษย์จับท้ายรถไป บุรุษเจ้าของ รถถามว่า แน่ะพ่อ พ่อมาด้วยประโยชน์อะไร ครั้นได้ฟังว่าจะมาเพื่ออุปฐากตน จึงรับว่าดี แล้วก็ลงจากรถไปเพื่อทำสรีริก ขณนั้น ท้าวสักกเทวราชขึ้นรถขับไปโดยเร็วบุรุษเจ้าของรถ ทำสรีริกแล้วออกมาเห็นท้าวสักกเทวราชลักรถหนีไป ก็ติดตามไปโดยเร็ว กล่าวว่า หยุคก่อน หยุคก่อน แยกจะนำรถของข้าไปไหน เมื่อท้าวสักกตอบว่า รถของแยกคนอื่นแต่คันนี้รถของข้า ก็เกิดทะเลาะกันไปถึงประตูศาลา มโหสถบัณฑิตถามว่า เรื่องอะไรกันแล้วให้เรียกคนทั้งสอง

นั่นมาเห็นคนทั้งสองมาด้วยอาการนั้น ก็รู้ซึ้งว่า ผู้นี้เป็นท้าวสักกเทวราช เพราะปราศจากความกลัวเกรง และเพราะนัยน์ตาไม่กระพริบผู้นี้เป็นเจ้าของรถแม่เมื่อเป็นเช่นนั้น มโหสถ ก็ถามถึงเหตุแห่งการวิวาทกล่าวว่า ท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจัยของเราหรือ เมื่อได้ฟังรับว่าจักตั้งอยู่ จึงกล่าวว่า เราจักขับรถไป ท่านทั้งสองจงจับท้ายรถ เจ้าของรถจักไม่ปล่อย ผู้ไม่ใช่เจ้าของรถจักปล่อยกล่าว ฉะนี้แล้ว บังคับบุรุษคนหนึ่งว่าจงขับรถไป บุรุษนั้นได้ทำตามนั้น คนทั้งสองจับท้ายรถวิ่งตามไป เจ้าของรถไปได้หน่อยหนึ่งเหน็ดเหนื่อย จึงปล่อยรถยืนอยู่ ฝ่ายท้าวสักกเทวราชวิ่งไปกับรถทีเดียว มโหสถบังฉัตต์สั่งให้กลับรถแล้วแจ้งแก่มหาชนว่า บุรุษนี้ไปหน่อยหนึ่งก็ปล่อยรถยืนอยู่ แต่บุรุษนี้วิ่งไปกับรถ กลับมากับรถ แม้เพียงหยาดเหงื่อและสร้อยระย้าของเขาก็ไม่มี หายใจออกหายใจเข้าก็ไม่มี หากความสะทกสะท้านมิได้นัยน์ตาก็ไม่กระพริบ ผู้นี้คือท้าวสักกเทวราช ลำดับนั้น มโหสถบังฉัตต์ถามว่า ท่านเป็นท้าวสักกเทวราชมิใช่หรือ ครั้นได้รับตอบว่าใช่ จึงถามว่า พระองค์เสด็จมาที่นี่เพื่ออะไร ครั้นได้รับตอบว่า เพื่อประกาศปัญญาของเขอนั้นแหละ จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นพระอ งค์อย่าได้กระทำอย่างนี้อีก ท้าวสักกเทวราชเมื่อจะแสดงสักกานุภาพ ก็สถิตอยู่ในอากาศ ตรัสชมเชยมโหสถบังฉัตต์ว่า เธอวินิจัยความดี เธอวินิจัยความดี แล้วเสด็จกลับยังทิพยสถานของตนกาลนั้น อมาตย์นั้นไปเฝ้าพระเจ้าวิเทหราชด้วยตนเอง ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่าความเรื่องรถมโหสถกุมารวินิจัยคืออย่างนี้ แม้ท้าวสักกเทวราช ก็ยังแพ้เหตุไรพระองค์จึงไม่ทรงทราบบุรุษพิเศษเล่า ขอเดชะ พระราชาตรัสถามเสนาทวารบาลว่า ควรนำบัณฑิตมาหรือยัง อาจารย์เสนากะเป็นคนตระหนี่จึงได้ทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้าบุคคได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น โปรดรอไปก่อน เราจักทดลองเขาแล้วจากรู้ พระราชาทรงคุณนิภาพ

๓.๓ สรุปลักษณะที่ทำให้เกิดข้อพิพาท

ผู้วิจัยได้นำเสนอ กรอบแนวคิดและ ประเภทของข้อพิพาท ในข้างต้นจะเห็นได้ว่า ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุมาจาก **กุตลธรรม** และ **กุตลธรรม** ซึ่งเกิดขึ้นได้เสมอในวิถีชีวิตแบบปฤชนหรือโลกียธรรมมีที่มาจากปัจเจกบุคคลเป็นที่ตั้งเรียกว่า **คังนี้**

๓.๓.๑ สาเหตุภายใน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดปัญหา หรือข้อพิพาทนั้น คือ “ตัณหา” เป็นอกุศลธรรมที่พระองค์ทรงเน้นว่า เป็นสาเหตุแห่งข้อพิพาทที่สำคัญอัน ปัจจัย ภายในของบุคคล เมื่อถูกสังขาร ฝ่ายอกุศล เข้าปรุงแต่งจิตแล้วย่อมมีสภาพร่วมไปตาม ตัวปรุงแต่ง ดังพระพุทธพจน์ว่า

ธรรมทั้งหลาย^๓ มีใจ^๔ เป็นหัวหน้า^๕

มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ

ถ้าคนมีใจชั่วก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย

เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป

เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น^๖

“ตัณหา” จัดเป็นเจตสิกฝ่าย อกุศลหรือ ชั่ว ทำให้เกิดความยึดมั่น เมื่อยึดมั่นใน สิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นของของเรา ความมีตัวมีตนย่อมปรากฏชัดแจ้ง เรียกเป็นชื่อเฉพาะว่า “ปัญจธรรม”^๗ คือ ธรรมเครื่องเน้นช้ำกิเลสที่ทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือพิสดาร^๘

^๓ ธรรมทั้งหลาย มีความหมาย ๔ ประการ คือ ๑) คุณธรรม ๒) เทพนาธรรม ๓) ปริยัติธรรม ๔) นิสสัคตธรรม (สภาวะที่มีใจสัตว์) หรือนิชชีวะธรรม (สภาวะที่มีใจชีวะ) ในที่นี้หมายถึงนิสสัคตธรรม ได้แก่ อรูปจันทร์ ๓ คือ เวทนาจันทร์ สัญญาจันทร์ และสังขารจันทร์ (พ. ธ. อ. ๑/๒๐-๒๑)

^๔ ใจ หมายถึงจิต ๔ ระดับ คือ จิตระดับกามาจรภูมิ จิตระดับรูปาจรภูมิ จิตระดับอรูปาจรภูมิ และจิตระดับโลกุตตรภูมิ แต่ในที่นี้หมายถึงจิตที่มีโทมนัสประกอบด้วยปฏิฆะเดิมทีเดียว จิตนั้นเป็นภวังคจิต คือ เป็นจิตที่ผ่องใส (ปัสสสรจิต) แต่เมื่อถูกเจตสิกธรรมฝ่ายชั่วกล่าวคือ อุปกิเลสธรรมจรมาทะทาบเข้าก็กลายเป็นจิต เสรีาหมองที่เรียกว่า ใจชั่ว ซึ่งพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาทางกายและวาจา (พ. ธ. อ. ๑/๒๐)

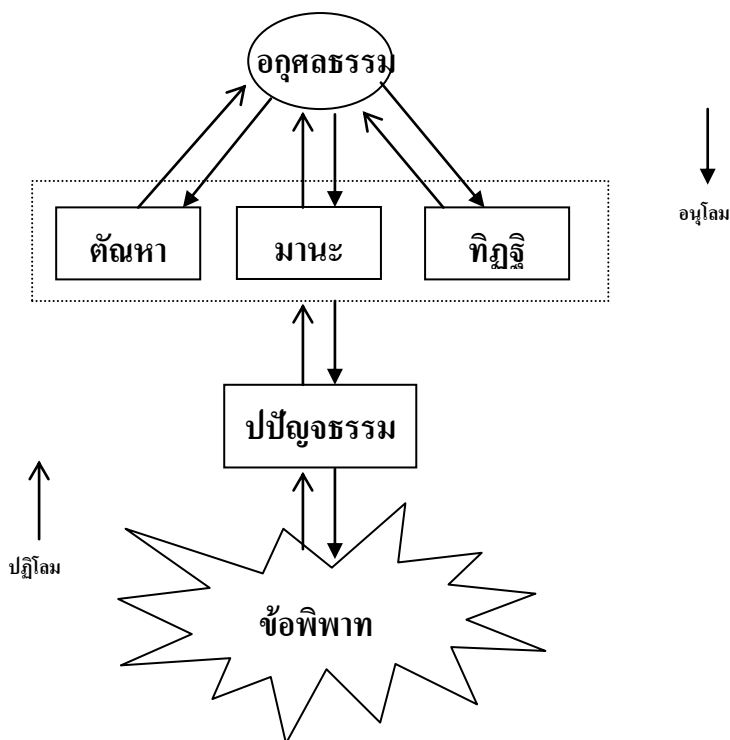
^๕ เป็นหัวหน้า หมายถึงเป็นหัวหน้าของเจตสิกธรรม กล่าวคือเป็นเหตุปัจจัยให้เจตสิกธรรมเกิดขึ้น (พ. ธ. อ. ๑/๒๑).

^๖ พ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๗ ปัญจธรรม หมายถึงกิเลส ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ (ม. อ. อ. ๓/๑๕๗/๑๒๑).

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ , พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพฯ: บริษัท เอสอาร์. פרินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๑.

แผนผังแสดงปัจจัยที่ก่อให้เกิดข้อพิพาทฝ่ายอภุศลธรรม (โดยผู้วิจัย)

คำว่า ตัณหา แปลว่า ความทะยานอยาก ความดิ้นรน ความปรารถนา ความแสหา^{๑๓} มี ๓ คือ ๑) กามตัณหา คือ ความทะยานอยากในกาม อยากได้อารมณ์อันน่ารัก ไคร่น่าชอบใจมาเสพเสวยปรนเปรอตน ๒) ภวตัณหา คือ ความทะยานอยากในภพ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ หรือความกระหายอยากในความมั่นคงถาวรมีอยู่ตลอดไป รวมถึงใหญ่โตโดดเด่นของตน ๓) วิภวตัณหา คือ ความทะยานอยากในวิภพอยากไม่เป็นนั่น ไม่เป็นนี่ อยากพรากรพันดับสูญไปเสีย รวมทั้งพรากรพัน บั่นรอนแห่งตัวตน

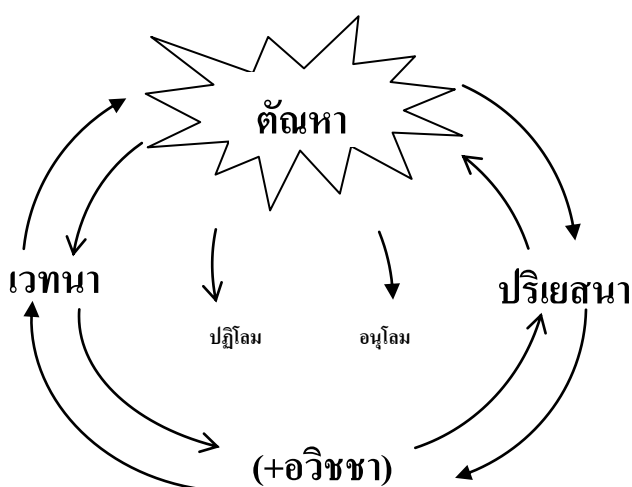
เมื่อกล่าวถึงกระบวนการ ธรรม^{๑๔} โดยมี “ตัณหา” เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญ ก่อให้เกิดการแสวงหา หรือเรียกว่า “ปริเยสนา” คือ ไปหา ไปเอา หรือ รับเอา เพื่อที่จะให้ได้มาเสพเสวยต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และความยึดมั่นถือมั่นเกิดขึ้นว่าเป็นของ เรา โดยไม่คำนึงถึงการแสวงหา นั้นจะได้มาด้วยวิธีใดก็ตาม ฉะนั้นเมื่อพิจารณาตัวตัณหา นี้มุ่งประสงค์ต่อ

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๗.

^{๑๔} พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์ ๒๕๒๕), หน้า ๕๒๖.

เวทนาคือ มีความต้องการสิ่งนั้น สิ่งนี้อามาเสพเสวยสนองต่อเวทนา หรือปรนเปรอตัวตน โดยอาศัยอวิชา คอยหล่อเลี้ยงและให้โอกาส พัวพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับเรื่องของตัวตน หรือ ตัวเรา-ของเรา เอาอึดตาเป็นศูนย์กลางและย้อนกลับมาสู่หรือนำไปสู่การแสวงหาอีกเช่นเดิม อันเป็นวงจร โดยย่อ ดังนี้

แผนผังแสดงกระบวนการธรรมซึ่งมีตัณหาเป็นตัวขับเคลื่อน (ย่อ) โดยผู้วิจัย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงการแสวงหาของบุคคลในโลกนี้ ปรากฏในปริเยสนาสูต^๕ สรุปได้เป็น ๒ อย่าง คือ ๑) อนริยปริเยสนา หมายถึง การแสวงหาของเหล่าชนผู้ไม่ใช่พระอรិยะ^๖ ๒) อริยปริเยสนา หมายถึงการแสวงหาของเหล่าชนผู้เป็นพระอริยะ คือ การแสวงหาอันยอดเยี่ยมได้แก่พระนิพพาน ถ้าจะกล่าว ถึงการแสวงหาของบุคคลทั่วไปท่านอธิบายว่า การแสวงหาอย่างไม่ประเสริฐก็คือ มิจฉาอาชีวะ และการแสวงหาอย่างประเสริฐเป็น สัมมาอาชีวะ นั่นเอง^๗ วงจรดังกล่าว ข้างต้น นี้เป็นการกล่าวโดยย่อ

^๕ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๕/๓๗๒-๓๗๓.

^๖ อจ. จตุกก. อ. ๒/๒๕๕/๔๔๗.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๑๒๗.

ถ้าจะอธิบายโดยขยายเพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า **ตัณหา** เป็นสาเหตุแห่งข้อพิพาท ซึ่งพบว่าปรากฏอยู่ใน มหานิทานสูตร^{๑๘} ดังนี้

“เพราะอาศัยเวทนา **ตัณหา** จึงมี
 เพราะอาศัย**ตัณหา** ปริเยสนา (การแสวงหา) จึงมี
 เพราะอาศัยปริเยสนา ลากะ (การได้) จึงมี
 เพราะอาศัยลากะ วินิจจยะ (การกำหนด) จึงมี
 เพราะอาศัยวินิจจยะ ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ) จึงมี
 เพราะอาศัยฉันทราคะ อัชโณสานะ (ความหมกมุ่นฝังใจ) จึงมี
 เพราะอาศัยอัชโณสานะ ปรีคคหะ (การยึดถือครอบครอง) จึงมี
 เพราะอาศัยปรีคคหะ มัจจริยะ (ความตระหนี่) จึงมี
 เพราะอาศัยมัจจริยะ อารักขะ (ความหวงกั้น) จึงมี

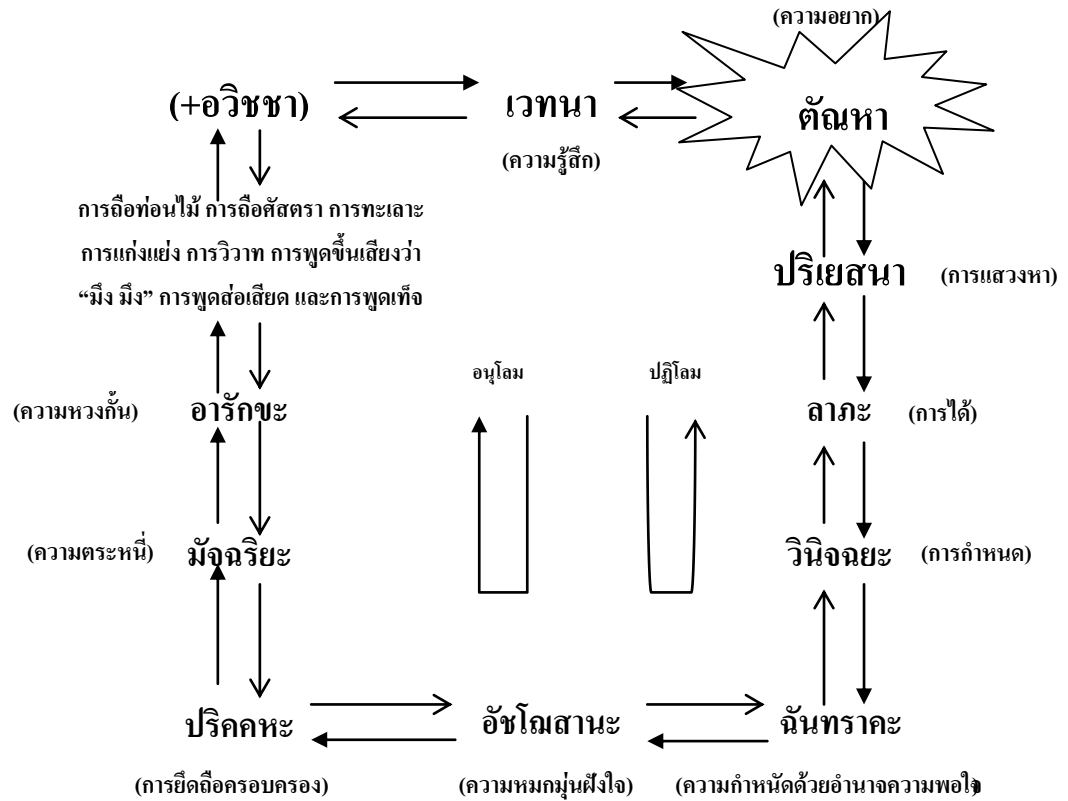
เพราะอารักขะเป็นเหตุ บำปอกุศลธรรมเป็นอเนก ย่อมเกิดขึ้น จากการถือ
 ท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า “มึง มึง” การพูด
 ส่อเสียด และการพูดเท็จ”

เมื่อพิจารณา เนื้อหาของมหานิทานสูตรแล้ว พระองค์ทรง มุ่งเน้นการ
 อธิบายหลักธรรมที่มีเนื้อหา อย่างลึกซึ้ง คือ “นามรูป”^{๑๙} โดยเริ่มจาก “เวทนา” ในการอธิบาย
 เพื่อเน้น “ตัณหา” เป็นเหตุทำให้ปริเยสนาเกิดขึ้น และเชื่อมโยงไปยังอกุศลกรรมอื่น ๆ ทำให้
 มีลักษณะเป็นวัฏฏะตามหลักปฏิจจสมุปบาท สามารถเขียนเป็นแผนผังได้ ดังนี้

^{๑๘}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓/๖๑.

^{๑๙}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๕๗/๕๘.

แผนผังแสดงกระบวนการธรรมซึ่งมีตัณหาเป็นตัวขับเคลื่อน (ขยาย) โดยผู้วิจัย

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันซึ่งอาศัยเป็นวงจรรูปแบบนี้สามารถยกประเด็นเรื่องของ **ตัณหา** เป็นตัวการหลักอันก่อให้เกิดข้อพิพาท ไม่ว่าจะเริ่มจากหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งก่อนก็ได้เพราะ องค์ธรรมที่ทรงแสดงไว้นั้นย่อมมีลักษณะเชื่อมโยงอันอธิบายต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ หรือวงจรได้อย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง ตรงกับคำว่า ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งมาจากคำบาลีว่า “ปฏิจจสมุปบาท” อันประกอบด้วยคำว่า “ปฏิจจ (อาศัย) + สมุปบาท (แยกเป็น ตั + ร่วม) + อุปบาท (เกิดขึ้น)” เมื่อรวมทั้ง ๒ คำ จึงแปลได้ว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกัน^{๒๐} ฉะนั้น ในแต่ละพระสูตรที่กล่าวมานั้นเป็นการแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงองค์ธรรมใดนั้นขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของผู้ฟังเป็นหลัก^{๒๑}

^{๒๐} บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจจสมุปบาท, (กรุงเทพมหานคร : พระพุทธการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

เมื่อพิจารณาคำว่า “ตัณหา” จึงเป็นที่มาหรือสาเหตุแห่ง ข้อพิพาทที่สำคัญ อย่างยิ่งอันก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทเพราะมีคำว่า “ของเรา” คือตัณหาเข้ามามีบทบาทและ อิทธิพลครอบงำจิตทำให้เกิดความยึดมั่นและถือมั่น หรือที่เรียกว่า อุปาทาน ^{๒๒} อันยาก ที่จะสลัดทิ้งไปได้ และทำให้เกิดการแสวงหาในทางที่ผิด ดังปรากฏอยู่ในมโหสถอรรถกถา ชาดกเรื่อง “โค”^{๒๓} โจรลักโคอยากได้ในทางทุจริตอย่างแรงกล้าแสดงออกอย่างชัดแจ้งด้วยการ ลักโคที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ทำให้การแสวงหาของผู้นั้นเป็น “อนริยปริเยสนา” เป็นการ แสวงหาที่ไม่ชอบนั่นเอง

คำว่า มานะ แปลว่า ความถือตัว ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ^{๒๔} ซึ่งอาจ รวมความถึงการถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชู ตนเป็นคุณจริง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นคุณจริง”^{๒๕} ซึ่งการถือตัวของมนุษย์ นี้ทำให้เกิดปัญหาแล้วอะไรที่ทำให้มนุษย์สำคัญตัวว่าดีกว่าคนอื่น เสมอคนอื่น หรือเลวกว่า คนอื่น จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ใช้สถานะของความเป็นชาติ โศคร ความเป็นบุตรของผู้มี ตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่างม ทรัพย์ การศึกษา หน้าที่การ งาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิทยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณ หรือสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา ^{๒๖} หากกล่าว ในประเด็นนี้ก็คือ มนุษย์ได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตน หรือ แสดงตัวว่า ตัวเองดี หรือเด่นกว่าคนอื่นในคุณสมบัติเหล่า นั้น และนั่นจึงเป็นที่มาของ การถือตัว และยึดมั่นในความถือตัว ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากันมุ่งหมาย ที่จะเอา ทำลาย ชีวิตหรือทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ดังที่พระพุทธ องค์ ตรัสว่า “ผู้ใดสำคัญว่า เราเสมอเขาเลิศกว่าเขาหรือด้อยกว่าเขา”^{๒๗} ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น”

^{๒๒} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๓., คู่มือขบใน อภิ. วิ. (ไทย) ๓๕/๕๓๘/๕๘๘.

^{๒๓} บุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๕.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๑๕๔.

^{๒๕} บุ. จุ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๓., คู่มือขบใน บุ. ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๕๑๐.

^{๒๖} บุ. จุ. (ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๑-๓๕๓., คู่มือขบใน บุ. ม. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๕๐๘-๕๑๐.

^{๒๗} อง. นก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐๖/๖๒๘.

ประเด็นดังกล่าวมาข้างต้นพบว่า “มานะ” จึงเป็นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดข้อพิพาทได้ดังปรากฏในอรรถกถาชาดกเรื่อง “คนเดียวชื่อนายโคพกาพ”^{๒๘} อันเป็นข้อพิพาทในเชิงชู้สาว ซึ่งนายโคพกาพมีลักษณะดีและ ผิวดำแต่มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาชีพเพื่อสร้างฐานะมีภรรยาชื่อนางทิมตาหลา จนวันหนึ่งได้พบกับนายทิมปิฎฐิอันมีมานะ ได้กล่าวเปรียบเทียบกับสามีของนาง ทิมตาหลาคือนายโคพกาพ ว่าตนนั้นดีกว่า เหนือกว่า สามารถให้ความสุข และความสบายแก่นางได้ จนนางทิมตาหลา ได้คลาย ความสืเนหา ในสามีของตนหันมา มีจิตปฏิพัทธ์ ต่อนายทิมปิฎฐิ ซึ่งมีจิตประกอบด้วยดีด้นหาอยากได้นางทิมตาหลาเป็นภรรยาตนเอง

คำว่า ทิฎฐิ แปลว่า ความเห็น ทฤษฎีหรือความเห็นผิด^{๒๙} อาจรวมความถึงลัทธิต่าง ๆ ซึ่ง ทิฎฐิใน หัวข้อ นี้เป็นความหมาย ในเชิงลบประกอบไปด้วย ทิฎฐิ ๒ คือ ๑) สัสสตทิฎฐิ ความเห็นว่าเที่ยง ๒) อจเฉททิฎฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ หรือ ทิฎฐิ ๓ คือ ๑) อภิริยทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ ๒) อเหตุกทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่มีเหตุ ๓) นัตถิกทิฎฐิ ความเห็นว่าไม่มี ไม่มีหลักที่แน่นอน หรือ สักกายทิฎฐิ ๒๐ มิจฉาทิฎฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฎฐิ ๑๐ จนถึงทิฎฐิ ๖๒^{๓๐} การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฎฐิ (ทิฎฐุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่ได้กล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ^{๓๑} ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของ ตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้า ทรง ย้ำว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฎฐิ^{๓๒} ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก ”^{๓๓} และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิฎฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม ย่อมทำทิฎฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก กล่าวทิฎฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฎฐินั้นว่าแล้ว เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”^{๓๔} เพราะฉะนั้น ทิฎฐิ จัดได้ว่าเป็น สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ เจ้าลัทธิ พราหมณ์ หรือสมณะต่าง ๆ ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพียงเพราะ

^{๒๘} จุ. ขา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๔๐.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ หน้า ๗๗.

^{๓๐} จุ. ม. (ไทย) ๒๕/๑๗๔/๔๕๒-๔๕๔.

^{๓๑} จุ. ม. (ไทย) ๒๕/๑๑๕/๓๔๑.

^{๓๒} จุ. ม. (ไทย) ๒๕/๘๒/๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๓} จุ. ม. (ไทย) ๒๕/๘๒/๒๔๓.

^{๓๔} จุ. ศุ. (ไทย) ๒๕/๘๐๓-๘๐๗/๖๕๔.

ต้องการรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้ โดยไม่ยอมรับ หรือสนใจแนวคิดของคนอื่น และนอกจากการไม่ยอมรับและไม่สนใจแล้ว ยังเป็นที่มาของการดูถูก และเหยียดหยาม ผู้อื่น ดังพุทธพจน์ว่า

“สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิฏฐิทั้งหลายว่ายอดเยี่ยม
ยอมทำทิฏฐิใดให้งิ่งใหญ่ในโลก
กล่าวทิฏฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฏฐินั้นว่า ‘เลว’
เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิเวกไปได้”^{๓๕}

พระพุทธพจน์ข้างต้น ได้เน้นย้ำคำว่า “ทิฏฐิ” ในเชิงลบ กล่าวอีกนัยนั้น คือ มิจฉาทิฏฐิ อันเป็นสาเหตุแห่งข้อพิพาทประการหนึ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะทิฏฐินี้เป็นรากฐาน ทำให้เกิดการแสดงออกในทางทุจริตซึ่ง เป็นเจตสิกฝ่ายชั่ว หรือเรียก ระบุให้ชัดเจนได้ อีกอย่างหนึ่ง คือ อวิชชา เมื่อจิตเลื่อนไหลไปตามเจตสิกฝ่ายชั่วอย่างต่อเนื่องอันเกิดได้ง่ายกว่าฝ่ายกุศล ทำให้ละทิฏฐินั้นได้ยาก และยึดติดอย่างเหนียวแน่นเป็น “ทิฏฐุปาทาน”

ถ้าพิจารณาจากอรรถกถาชาดก ๖ กรณีคือ เรื่อง “โค” เรื่อง “เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ” เรื่อง “กลุ่มด้าย” เรื่อง “บุตร” เรื่อง “คนเดียซื้อโคพภาพ” และเรื่อง “รถ” นั้น ทิฏฐิหรือความเห็นผิดนี้เป็นการที่อยู่เบื้องหลังทำให้การแสวงหาเป็นไปในทางมิชอบ

เมื่อ สรุปลักษณะ สาเหตุ ที่ก่อให้เกิด ข้อพิพาท ดังที่ได้นำเสนอแล้ว ในเบื้องต้น จะพบว่าเกิดจากรากเหง้าที่สำคัญ ๓ ประการ กล่าวคือ **ตัณหา มานะ และทิฏฐิ** รากเหง้าเหล่านี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเนิ่นช้า ต่อการพัฒนาศักยภาพ ของมนุษย์ เนิ่นยั้ง การพัฒนาองค์กร และสังคม ดังจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่า หรือทำลายกันนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าเหล่านี้ทั้งสิ้น ฉะนั้น กระบวนการ ใกล้เคียง ข้อพิพาท หรือหนทาง แก้ไขปัญหาจึงไม่ได้มองเพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น หากต้องมองเข้าไปภายในเพื่อจิตใจด้วย เพื่อทำการศึกษาวิเคราะห์ ได้ตรงประเด็นถึงทำให้ข้อพิพาท และปัญหาต่าง ๆ ได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุดและรอบด้าน

เมื่อจิตที่เป็นกุศลแล้วทำให้เกิดข้อพิพาทได้อย่างไร อะไรเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดข้อพิพาทได้ คือ **กุศลกรรม** เช่น การกระทำทางกายที่เป็นกุศล (กายสุจริต) และการกระทำทางวาจาที่เป็นกุศล (วจีสุจริต) เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดข้อพิพาทได้เช่นกัน ในเชิงของโลกียธรรมนั่นเอง กล่าวคือ การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีเจตนาที่ดี อันได้แก่ อโลภะ อโทสะ

^{๓๕} พุ. ชา. ม. (ไทย) ๒๕/๓๑/๑๒๓.

และอโมหะ เป็นจิตที่ประกอบด้วยเจตสิกฝ่ายดี ย่อมส่งผลให้เกิดการกระทำที่ดีทั้งกายและ วาจา ได้นำเสนอข้อมูล หรือข้อเท็จจริง บางประการ ต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคล หรือองค์กร ซึ่งกลุ่มบุคคลนั้นอาจไม่เห็นด้วย หรือได้รับการตอบสนอง ต่อข้อเท็จจริงที่นำเสนอ และอาจโต้แย้งหรือวิวาทกันได้ ดังปรากฏในอภยราชกุมารสูตร ^{๓๖} เรื่อง เกณฑ์ในการตรัสวาจาของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าความว่า “...ราชกุมาร ตถาคตก็อย่างนั้นเหมือนกัน

๑) รู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๒) ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และ วาจานั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๓) ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจา นั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

๔) ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจา นั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๕) ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้น เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๖) ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้น เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น...”

จาก พระสูตรข้างต้น ถึงแม้วาจาของพระองค์จะเป็นวิสุจริตอันประกอบ ไปด้วยประโยชน์ก็ตามแต่เมื่อยังไม่ถูกกาลหรือสถานที่แล้วการกล่าววาจาเช่นนั้นอาจไม่ก่อ ประโยชน์ให้แก่บุคคลนั้นหรืออาจเกิดเป็นกรณีพิพาทขึ้นมาได้นั่นเอง

ดังกรณีตัวอย่างข้อพิพาทที่ปรากฏ ในอรรถกถาชาดกอันเกิดจากกุศล กรรม ทางกาย ของปัจเจกบุคคลเป็นเหตุ ก็คือ กรณีเรื่อง “รถ”^{๓๗} ซึ่งท้าวสักกเทวราชมีจิตปรารถนา ที่จะประกาศปัญญาบารมีของมโหสถบัณฑิตจึงเสด็จลงมาแปลงกายเป็นบุรุษ พศแล้วกระทำ กุศโลบายแสวงขโมยรถจากชายผู้เป็นเจ้าของรถนั้น โดยที่เขาไม่รู้ข้อเท็จจริงว่า บุรุษผู้นี้มิได้มี เจตนาที่จะขโมยรถจริง ๆ เกิดการเข้าใจผิดพลาดในข้อเท็จจริง จึงได้ติดตามทวงสมบัติของ ตนคืน เป็นเหตุให้กรณีพิพาทระหว่างกันในที่สุคนธ์นั่นเอง

^{๓๖} ม. ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗.

^{๓๗} พุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๔๓.

๓.๓.๒ สาเหตุภายนอก

สาเหตุอันก่อให้เกิดข้อพิพาทมีสาเหตุจากปัจจัยภายใน คือ อกุศลมูล เป็นประการสำคัญ หรือแม้แต่อกุศลมูล ก็เป็นสาเหตุหนึ่งด้วยอัน เป็นธรรมชาติของมนุษย์ แม้แต่แนวคิดร่วมสมัยก็ยอมรับเช่นเดียวกันว่า “ความขัดแย้ง” เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้^{๓๘} ผู้วิจัยจึงนำเสนอรูปแบบของข้อพิพาทให้ชัดเจน เป็นรูปธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง จากสาเหตุภายในสู่สาเหตุภายนอก^{๓๙} ดังต่อไปนี้

๑) ข้อพิพาทเกี่ยวกับชาติพันธุ์

ประเด็นข้อพิพาทเกี่ยวกับเชื้อชาติในมโหสถชาดกเช่นกรณีของ “คนเดียชื่อนายโคพภาพ”^{๔๐} ว่านายโคพภาพนั้นถือกำเนิด โดยมีรูปร่างลักษณะที่เดี่ยว อันเป็นรูปลักษณะภายนอกที่ถือกำเนิดมาโดยสภาพนั้นแล้ว ไม่สามารถกำหนดหรือเปลี่ยนแปลงอะไรได้ แต่สิ่งที่นายโคพภาพเลือกที่เปลี่ยนแปลงนั้นคือ ศักยภาพ ภายในที่พัฒนาขึ้น อันได้แก่ วิริยะ ในการประกอบสัมมาชีพอย่างต่อเนื่องจนสามารถมีฐานะในระดับ หนึ่ง และมีภรรยา ตรงกันข้ามกับ นายทิมปิฎฐิ ซึ่งเป็นคนเฉื่อยใจ และ มีความโลภได้กล่าวมุสา หลอก หลวงนางทิมตาทลาภรรยาของนายโคพภาพให้หลงเชื่อว่าจะสามารถ เลี้ยงดู และให้ความสุขมากกว่า นายโคพภาพซึ่งเป็นสามีของนางจนนาง ทิมตาทลา หลงเชื่อและทอดทิ้งสามีไปกับ นายทิมปิฎฐิ

ถ้าพิจารณาจาก ชาติพันธุ์ ในกรณีนี้ คือนายทิมปิฎฐิ ได้กล่าว ยกจุดด้อยเรื่องรูปลักษณะภายนอกอันเป็นส่วนหนึ่งของ เชื้อชาติ ซึ่งเป็น ประเด็น หลัก แล้ว นำเสนอผลประโยชน์ (interest) ที่ดีกว่าทำให้นางทิมตาทลาค่อยตามซึ่งอธิบายวิธีการดังกล่าวนี้ตามกระบวนการธรรมของ “ปัญญาธรรม” ได้ก็คือ ตัณหาของนายทิมปิฎฐิเกิดขึ้นแล้วแสดงออกด้วยการแสวงหาอย่างผิด ๆ คือ อนริยปริเยสนาด้วยการกล่าวมุสาวาทต่อนางทิมตาทลางานางเกิด

^{๓๘} สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, การประเมินผลโครงการนำร่องเพื่อเสริมสร้างกระบวนการปฏิบัติงานและเพิ่มศักยภาพอาสาสมัครใกล้เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

^{๓๙} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส (นิชิณฺณชากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ ตาซ่าง จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๖., ได้อธิบายปัจจัยภายนอกโดยใช้ทฤษฎีอัครคัมภีร์อันแสดงให้เห็นถึงความบกพร่อง ๔ ด้านคือ ๑. ทางข้อมูล ๒. ผลประโยชน์ ๓. ความสัมพันธ์ และ ๔. ชาติพันธุ์.

^{๔๐} บ. ช. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๔๐.

มานะ และทิวฐิเปรียบเทียบเห็นจุดด้อยของสามีตนเกิดความรู้สึก (เวทนา) อันไม่ชอบใจ จากนั้นนายทิวฐิก็เต็มใจตัดหน้าด้วยการเสนอสิ่งดีกว่าอัน นำปรารถนาจนนางคลายความพอใจในสามีคนที่หาเลี้ยงดูโดยสัมมาชีพ

ฉะนั้น “ชาติพันธุ์” เป็นเหตุปัจจัยภายนอก ที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งอีกด้านหนึ่งที่จะทำให้เกิดข้อพิพาทในระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นสำคัญ ทำให้เหตุปัจจัยภายในได้รับผลกระทบ และแสดงออกมาในรูปของการทะเลาะวิวาทต่อไป

๒) ข้อพิพาทเกี่ยวกับความสัมพันธ์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง แสดง ถึงความสัมพันธ์ของบุคคลปรากฏในสังคาลสูตร ^{๔๐} ทรงเน้นให้ผู้ที่เป็นอริยชน รักษาความสัมพันธ์ที่ งในระดับปฐมภูมิ คือ บุคคลในครอบครัวอัน ได้แก่ มารดาบิดา (บุตร) ภรรยา (สามี) และความสัมพันธ์ในทุติยภูมิ คือ ครูอาจารย์ (ศิษย์) มิตรสหาย ทาสกรรมกร (นายจ้าง) และสมณพราหมณ์ (ศาสนิกชน) เพื่อให้ การทำหน้าที่ของอริยชนไม่ขาดตกบกพร่องเป็น การรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีให้คงอยู่เป็นปกติ ซึ่งบุคคลอันไกลซึ่งครอบตัวดังกล่าวเปรียบ คู่ดั่งทิศทั้ง ๖ โดยมีมงคลสูตร ^{๔๑} พิจารณาในการ ปฏิเสธความสัมพันธ์หรือไม่ยอมมีความสัมพันธ์เพราะว่า ผู้เป็นพาลทั้งกาย วาจาและใจเมื่อมี สัมพันธภาพด้วยแล้วย่อมเกิดแต่ความเสียหายอันก่อให้เกิดข้อพิพาทได้ และทรงแสดงผู้ที่ควร มีสัมพันธ์ภาพต่อกันก็คือ บัณฑิตซึ่งเป็นผู้ที่มีปัญญารู้ผิดชอบชั่วดี ดำรงตนได้อย่างเหมาะสม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิตต่อไป

เมื่อศึกษา ปรากฏการณ์ ข้อพิพาท ที่เกิดขึ้นใน มโหสถ อรรถกถาชาดก เรื่อง “บุตร” ^{๔๒} เป็นเรื่องราวที่เกิด จากการลักเด็กทารกจากหญิง มารดาคนหนึ่งซึ่งมีความผูกพันอยู่ กับบุตรของตนอย่าง แนบแน่น อันเป็นธรรมชาติ ของมารดายอมทำหน้าที่ปกป้องดูแลบุตร นั้นเอง ซึ่งเป็นสัมพันธ์ภาพในระดับแรก ส่วนนางยักษิณนั้นมีต้นตอเป็นที่ตั้งอยากได้ทารกของ หญิงนั้นเพื่อมาเป็นอาหารของตนจึงแปลงกายมาเป็นหญิงโดยอาศัยความสัมพันธ์อย่างเรียบง่าย คือสร้างทำสนิทสนมหยิบยื่นน้ำใจโดยอาสาให้นมแก่ทารกในขณะที่แม่ของเด็กกำลังจะนำบุตร ของตนอาบน้ำเมื่อหญิงนั้นอนุญาตแล้ว นางยักษิณที่แปลงตนมาได้อุ้มทารกนั้นเล่นสักพักก็นำ ทารกหนีไป

^{๔๐} ติ. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๔/๒๐๐., อรรถกถาใน ติ. ปา. ฎีกา ๒๔๔/๑๕๕.

^{๔๑} พุ. พุ. (ไทย) ๒๕/๑/๗.

^{๔๒} พุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๕.

กรณีดังกล่าวนี้ถ้าพิจารณาจากความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายแล้ว ก่อนหน้า ทั้งสองไม่รู้จักและคุ้นเคยกันมาก่อนแต่อย่างใด ซึ่งนางยักษิณีอาศัยการเชื่อมความสัมพันธ์^{๔๔} คือความเป็นหญิง (ความจริง) เพื่อให้มารดาของบุตรนั้นไว้วางใจ (Trust) ในเบื้องต้น จากนั้น อาศัยความกรุณา (Mercy) โดยอาสาให้นมแก่ทารก จนหญิงมารดานั้นยอมรับและเชื่อใจ ซึ่งถ้าเป็นไปตามนี้สันติภาพความยุติธรรม (Just Peace) ย่อมเกิดแก่ทั้งสองฝ่าย แต่เหตุการณ์ กลับกลายตรงกันข้ามเกิดผลลัพธ์เป็นข้อพิพาทเนื่องจากความจริงที่แอบแฝงมาของนางยักษิณี ซึ่งมาจากการแปลงเป็นหญิงมนุษย์เพื่อต้องการหลอกลวงเอาทารกจากหญิงมารดานั่นเอง

๓) ข้อพิพาทเกี่ยวกับข้อมูลหรือข้อเท็จจริง

ข้อเท็จจริงในประเด็นนี้เป็นความจริงเชิงสมมติสัจจะและถือได้ว่าเป็นตัวแปร สำคัญที่จะก่อให้เกิด ข้อพิพาท ซึ่งข้อมูลหรือข้อเท็จจริง อันนำมาสู่กรณีพิพาท ก็เพราะว่า การวิเคราะห์ การตีความ การแปรผลข้อมูล และ การสื่อสารที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจาก ข้อเท็จจริงที่คงอยู่ หรือในทิศทางตรงกันข้าม เราอาจจะเข้าใจ ซึ่งความเข้าใจอาจจะเกิดจาก การตีความ วิเคราะห์ หรือได้รับ ความบอกเล่าจากบุคคลที่น่าเชื่อถือ แต่เมื่อมีบางคนได้นำ ข้อมูลที่เป็นชั้นปฐมภูมิ มาชี้แจง เราอาจจะ ไม่ยอมรับ และมองว่าข้อมูลดังกล่าวนั้นอาจจะ ไม่ใช่ข้อมูลที่แท้จริงก็ได้

ดังปรากฏการณ์ ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นใน อรรถกถาชาดก เรื่อง “โค”^{๔๕} ความว่า บุรุษชาวปาจิณยวมัชฌคาม คนหนึ่งเลี้ยงโคไว้เพื่อทำนา วันรุ่งขึ้นได้นำโคไปกินหญ้าจนตน นั้นผลอหลับไป เมื่อตื่น ขึ้นมาไม่เห็นโคของตน จึงค้นหาในบริเวณนั้นแล้วพบโจรกำลังนำ โคของตนไป จึงวิ่งไล่ตามไปเพื่อนำโคของตนคืนมา แต่โจรนั้นก็อ้างสิทธิในความเป็น เจ้าของโคนั้น อันเป็นการกล่าวคู่ ทำให้เกิดการวิวาทถกเถียงกัน

ถ้าพิจารณากรณีพิพาทอันเกิดจากการลักทรัพย์ เช่น กรณีพิพาทเรื่อง เครื่องประดับ ทำเป็น ปล้อง ๆ , ค้ายกลุ่ม , บุตร, รถ และกรณีเชิงชู้สาวคือเรื่อง คนเดียชื้อ โศภภาพ ซึ่งการพิสูจน์ข้อเท็จจริงของมโหสถบัณฑิตต้องกระทำอย่างไร ถึงจะเป็นการทำ ให้

^{๔๔} กระทบขวัญ ธรรม , การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทและความขัดแย้งในชุมชน , (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖., ได้อธิบายหลักเชื่อมความสัมพันธ์ ๔ อย่าง คือ ๑. ความจริง (True) ๒. ความไว้วางใจ ๓. ความกรุณา (Mercy) ๔. สันติภาพความยุติธรรม (Just Peace)

^{๔๕} บุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๕.

ความจริงปรากฏเพื่อให้เกิดการยอมรับแก่ทั้งสองฝ่ายและ ต่อบุคคลในสังคม คือมหาชนผู้มาชุมนุมมุงดูการวิวาทอยู่นั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมนั่นเอง

๔) ข้อพิพาทเกี่ยวกับผลประโยชน์

คำว่า “ผลประโยชน์” ในที่นี้มุ่งเน้นไปที่ผลประโยชน์ ในปัจจุบันเท่านั้น อันเป็นคำจำกัดความที่แคบกว่า “อรรถะ”^{๔๖} อย่างมาก เพราะเหตุนี้เองจึงทำให้เป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดข้อพิพาทภายนอกที่ชัดเจนประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของทรัพยากร หรือสิ่งของมีจำนวนจำกัด แต่ความต้องการ หรือผู้ที่มีความต้องการนั้นมีจำนวนมากกว่า หากไม่สามารถที่จะจัดการทรัพยากรหรือสิ่งของอย่างเป็นระบบแล้วก็จะยอมเป็นการง่ายที่จะทำให้เกิดข้อพิพาทเพื่อแย่งชิงส่วนแบ่งดังกล่าว

กรณีพิพาทใน มโหสถ อรรถกถาชาดก คือ เรื่อง โค, เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ, กลุ่มด้าย, บุตร และเรื่อง คนเดียชื่อโคพกาพ นั้นมีเรื่องของ “ผลประโยชน์” เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ทั้งสิ้นเพราะต่างฝ่ายต่างมองเพียง “ผลประโยชน์” ในปัจจุบันชาติเท่านั้น เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการ หรือค้นหาที่มีอยู่เต็มเปี่ยมเป็นแรงผลักดันที่สำคัญอันก่อให้เกิดการแสวงหาที่ผิด และไม่สนใจว่าคู่กรณีหรืออีกฝ่ายหนึ่งจะได้รับความลำบากหรือเดือดร้อนจากการกระทำนั้นหรือไม่ อย่างไร

^{๔๖} ประโยชน์มี ๓ อย่างคือ ๑) ทิฏฐธรรมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในโลกนี้ ๒) สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ในโลกหน้า ๓) ปรมัตถะคือประโยชน์ยอดเยี่ยม (พ. ศ. อ. ๑/๓๗/๖๕).

บทที่ ๔

วิเคราะห์วิธีการที่มโหสถบัณฑิตใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ผู้วิจัยได้ ผลจากการ วิเคราะห์ข้อพิพาทที่ปรากฏใน มโหสถ ชาดก ทำให้ทราบสาเหตุของข้อพิพาท และสามารถจัดเป็นรูปแบบที่สามารถเห็นเป็นรูปธรรมต่อไปผู้วิจัยจะนำเสนอ วิธีการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ของ มโหสถ บัณฑิต หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยพิพาท ดังต่อไปนี้

๔.๑ วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของมโหสถบัณฑิต

การทำหน้าที่เป็น ผู้ประสานการเจรจา ไกล่เกลี่ย ข้อพิพาท ของมโหสถบัณฑิต มีประเด็นที่น่าสนใจวิเคราะห์ คือ วิธีการ ใดที่มโหสถบัณฑิตใช้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้เป็นข้อยุติและเป็นที่ยอมรับแก่มหาชนโดยทั่วไป เพราะกรณีพิพาทดังกล่าว เป็นกรณีที่เกิดขึ้น ก่อนมโหสถบัณฑิตจะ เข้ารับราชการในกรุงมิลินทรปุทราปกครองโดยพระเจ้าวิเทโหราช ซึ่ง มโหสถ บัณฑิต ได้ ใช้ให้ เกิดผลเป็นรูปธรรมตามกระบวนการหลักของการเจรจา^๑ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การอภิปรายปัญหาหรือข้อพิพาท

การไกล่เกลี่ยของมโหสถ บัณฑิตได้เริ่มต้นกล่าวนำให้คู่พิพาทเข้าสู่กระบวนการเจรจาอภิปรายปัญหาหรือ ข้อพิพาท ดังตัวอย่าง เรื่อง “คนเดียชื่อโคพกาพ”^๒ โดยการเรียกคู่พิพาทเพื่อถามเรื่องที่กำลังขัดแย้งกันอยู่

๑) การกล่าวเปิดการเจรจา

มโหสถบัณฑิตได้ทราบข้อพิพาทดังกล่าว จึงได้นำเสนอตนเองโดยตั้งคำถามจากคู่พิพาทว่า “แกทั้งสองจักตั้งอยู่ใน วินิจฉัย ของเรา หรือ” เมื่อทั้งสองฝ่ายตกลงยอมรับเป็นการกำหนดคดีกาเบื้องต้นเพื่อให้คู่พิพาทยอมรับการทำหน้าที่ ในฐานะเป็นผู้ประสานการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มโหสถบัณฑิตอาศัยคนกลางร่วม การเจรจา คือ บุคคลที่มโหสถ

^๑วันชัย วัฒนศัพท์ , ศ.นพ., ความขัดแย้ง ... หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ขอนแก่น : ศรีภักดิ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓๕-๓๔๐.

^๒บุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๔๐.

บัณฑิตให้กำหนดถ้อยคำของคู่พิพาทเพื่อให้คนกลางร่วมเจรจามีหน้าที่ช่วยยืนยันในการตอบคำถามของคู่พิพาทแต่ละฝ่าย

๒) การกล่าวของคู่เจรจา

การเจรจาในขั้นตอนนี้ มโหสถบัณฑิตได้เป็นผู้กล่าว วนำในการเจรจาเพื่อให้คู่พิพาท อยู่ใน กรอบกติกา ซึ่ง มโหสถ บัณฑิต ได้ใช้คำถาม ชุดเดียวกัน คือ “แกชื่ออะไร ”, “ภรรยาของแกชื่ออะไร”, “บิดามารดาของแกชื่ออะไร”, และ “บิดามารดาของภรรยาชื่ออะไร” เพื่อให้แต่ละฝ่ายตอบ ซึ่งก็ได้คำตอบทั้งแตกต่างกันและตรงกัน

๓) การแยกเจรจากรั้งที่ ๑

การดำเนินการดังกล่าว มโหสถบัณฑิตได้ให้คู่พิพาทแยกกลุ่มเพื่อ ให้คนกลางร่วมเจรจาช่วยในการกำหนดถ้อยคำของแต่ละฝ่ายไว้เพื่อเปรียบเทียบ

๔.๑.๒ การไต่เถียงข้อพิพาท

๑) การแยกเจรจากรั้งที่ ๒

มโหสถบัณฑิตได้แยกเจรจากรั้งที่ ๒ โดยนำคู่กรณีเข้าสู่ขั้นตอนของการเจรจาร่วม

๒) การเจรจาร่วม

หลังจาก การแยกคุยแต่ละฝ่ายแล้ว มโหสถบัณฑิตได้เรียกคู่กรณีที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเข้าสู่การเจรจาด้วยนำหลักฐานที่ปรากฏตามถ้อยคำที่ได้กำหนดเอาไว้แล้ว โดยให้มหาชนที่แวดล้อมเหตุการณ์ ดังกล่าวเป็นผู้ยืนยันว่า โดยถามว่า “ถ้อยคำของนางที่ฆตมาหลา สมกับคำของนายที่ฆปิภูฐิหรือสมกับคำของนายโคพกาพ ” มหาชนตอบว่า “ถ้อยคำของนางที่ฆตมาหลาสมกับคำของนายโคพกาพ”

๓) การเขียนข้อตกลง หรือทำข้อตกลง

เมื่อคู่พิพาทได้แจ้งชัด ในข้อเท็จจริงที่ปรากฏแก่มหาชนแล้ว มโหสถบัณฑิต จึงถามนายที่ฆปิภูฐิว่า “เจ้าเป็นโจรหรือ” นายที่ฆปิภูฐิจึงสารภาพว่าเป็นโจร มโหสถจึงกล่าวแก่นายที่ฆปิภูฐิว่า “จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าอย่าทำกรรมเช่นนี้อีก”

เมื่อนำกรณีพิพาททั้ง ๖ กรณีมาจัดลำดับตามขั้นตอนที่ได้นำเสนอแล้วข้างต้น ผู้วิจัยสามารถอธิบายให้ชัดเจน ดังปรากฏตามตาราง ดังนี้

ตารางแสดงวิธีการที่มโหสถบัณฑิตใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

เรื่อง/ข้อพิพาท	ขั้นตอน	๑. อภิปรายปัญหาหรือข้อพิพาท				๒. ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท		
		การกล่าวเปิดการเจรจา	การเจรจาโดยมีคนกลาง ร่วมเจรจา	การกล่าวของผู้เจรจา	การแยกเจรจาครั้งที่ ๑	การแยกเจรจาครั้งที่ ๒	การเจรจาร่วม	การเขียนหรือทำ ข้อตกลง
๑. โค		✓	-	✓	-	-	✓	✓
๒. เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ		✓	✓	✓	-	-	✓	-
๓. กลุ่มด้าย		✓	-	✓	-	-	✓	-
๔. บุตร		✓	-	-	-	-	✓	✓
๕. คนเตี้ยซื้อโคพกาพ		✓	✓	✓	✓	-	✓	-
๖. รถ		✓	-	-	-	-	-	-

๔.๒ ผลอันเกิดจากข้อพิพาท

บุคคลส่วนใหญ่มักมองข้อพิพาทในเชิงลบมากกว่าเชิงบวก กอঁันเป็นที่มาของกระบวนการต่าง ๆ ว่า ทำอย่างไรจึงจะสามารถระงับข้อพิพาทได้ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา มองข้อพิพาททั้งสองด้านคือใน “เชิงลบ” และ “เชิงบวก” ซึ่งจะได้อธิบาย ดังนี้

๔.๒.๑ ข้อพิพาททำให้เกิดความเสียหาย

ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นย่อม ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพจิตของมนุษย์ปัจเจกบุคคล เพราะฝ่ายที่วิวาทกันนั้นย่อมส่งผลทำให้จิตของตนเศร้าหมองกวัดแกว่งไปมาหรือขึ้นลงตามอำนาจของกิเลส นั้น ๆ เสมือนเติมเชื้อไฟให้แรงขึ้น ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัสภายนอก จนเกิดการทะเลาะวิวาท นอกจากจะสร้างความกระสับกระส่าย ให้แก่คน บุคคลรอบข้าง แล้วสุขภาพจิตของปัจเจกบุคคลผู้นั้นก็ตกอยู่ในความกระสับกระส่ายเช่นเดียวกัน

กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นใน มโหสถอรรถกถาชาดกนั้น ย่อมทำให้เกิดผลเสียเชิง “จิตภาพ” แก่คู่พิพาทหรือบุคคลรอบข้างที่มาฆุ มนุฆอผู้นั้นได้รับความกระทบกระเทือน กวัดแกว่งตามเหตุการณ์นั้น ดังเห็นได้จากกรณีเรื่อง “โค” เมื่อความจริงปรากฏ โจรที่ลักโค

นั้นได้ยอมรับตามข้อเท็จจริงที่มหิสถบัณฑิตได้นำเสนอชี้แจงเป็นเหตุและผลตามลำดับ จากนั้น “บริษัทฝ่ายพระโพธิสัตว์ ก็ทบทวีจรนั้นด้วยมือและเท้าทำให้บอบช้ำ”^๑

ฉะนั้น การแสดงออกด้วยการ ประทุษร้าย ร่าง กาย จึงเกิด เป็นผลเสียทาง “กายภาพ” แก่ฝ่ายบริษัทของพระโพธิสัตว์ ถึงแม้โจร ผู้นั้นจะยอมรับสารภาพ และข้อพิพาท ได้ยุติลง ก็ไม่สามารถ หลีกหนีการลงทัณฑ์จากบุคคลภายนอกที่คอยดูแลเหตุการณ์อยู่ กรณีดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในสังคมไทยในช่วงเรื่อง “รุมประชาทัณฑ์โจ้ชิงหนุมไม้ตาย”^๒ ซึ่งเหตุการณ์นี้เกิดจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการทำแผนประกอบคำรับ สารภาพจะมีประชาชนทั่วไปให้ความสนใจไปมุงดูเหตุ การณ์นั้น บางครั้ง ทำให้ได้รับการ กระทบกระเทือนทางจิตเกิดแรงผลักดันให้ทำร้ายผู้ต้องหาจนได้รับบาดเจ็บ

๔.๒.๒ ข้อพิพาททำให้เกิดการพัฒนา

พระพุทธศาสนายอมรับว่า มนุษย์ปุถุชน มีความขัดแย้ง และความแปลกแยก ในตัวเองอันเกิดจากแรงผลักดันของ อกุศลมูล คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็น ประการสำคัญ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เป็นผลเสียดังกล่าวนี้กลับ ได้ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาดัง ปรากฏได้ชัดเจนจากกรณีของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีในมหิสถชาดก

การตรัสเล่าเรื่องมหิสถชาดก ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการ ยืนยันว่า พระโพธิสัตว์ เป็นผู้ที่สามารถพัฒนาคุณธรรมของตนให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดย มีความ ศรัทธาที่มั่นคง ความเพียรพยายาม และมีปัญญา ถึงแม้มีไข้ปัญญาขั้นสูงสุด คือ ภาวนามยปัญญา แต่มหิสถบัณฑิตได้อาศัย จินตามยปัญญาและสุตมยปัญญา ที่ได้จากการ เรียนรู้จากสิ่งรอบตัว มารดาบิดา กัลยาณมิตร ตำราและการคิดพิจารณาจนพัฒนาปัญญาของ ตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นได้อย่างมาก (มีกรุณา) โดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์แก่ตนเอง จึงทำให้พระชาตินี้เป็นการบำเพ็ญปัญญาบารมีเป็นที่ปรากฏชัดแจ้ง

^๑พ. ช. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๖.

^๒เดลินิวส์, “รุมประชาทัณฑ์โจ้ชิงหนุมไม้ตาย” <<http://www.dailynews.co.th>>, ๒๓ ก.ย. ๒๕๕๓.

๔.๓ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการไถ่เกลียดชังพิพาท

ผู้วิจัยได้นำเสนอการ วิธีการ ไถ่เกลียดชังพิพาท ของมโหสถ บัณฑิตข้างต้นแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับผู้ไถ่เกลียดชังพิพาทนั่นคือ “หลักธรรมพื้นฐาน” ที่เกี่ยวข้องกับการไถ่เกลียดชังพิพาท และจากการศึกษาทำให้พบว่า มโหสถบัณฑิตใช้หลักธรรมเชิงรับ หลักธรรมเชิงรุก และ หลักธรรมแบบคู่ขนาน มาเป็นพื้นฐานสำคัญในการ ไถ่เกลียดชังพิพาท ดังจะได้นำเสนอโดยลำดับ ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ หลักธรรมเชิงรับ ในการไถ่เกลียดชังพิพาท

ปัจเจกบุคคลในฐานะ การทำหน้าที่ไถ่เกลียดชังพิพาทจะต้องมีการ พัฒนา หรือ กล่อมเกลาคณะภาพจิตของ ตนให้คงที่ เพราะจะส่งผลต่อ โลกทัศน์ ในเชิงบวกของ ผู้ไถ่เกลียดชังพิพาท หลักธรรมนี้ประกอบไปด้วย ๒ ประการ คือ

๑) “ขันติธรรม” คือ ความอดทนที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ที่เราถูกกระทำโดย ฝ่ายตรงข้าม อาจจะเป็นการกระทำทั้งทางตรงหรือทาง อ้อมก็ได้ เช่น การด่า การทำร้าย ย การกล่าวเสียดสี การหมิ่นประมาท เป็นต้น แต่เราเองก็มีได้ด่า ตอบ หรือกระทำร้ายตอบ ต่อคู่กรณีของเรา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสาวกได้ชื่อว่าเป็นนักขันติบุคคล หลักธรรมเชิงรับจึงเป็นคุณสมบัติ ประการสำคัญที่ นักไถ่เกลียดชังพิพาท พึงตระหนักคือ “ขันติธรรม” ดังที่พระองค์ได้ตรัสสรุปในประเด็นนี้ว่า “สมณะ ในธรรมวินัย ไม่ ค้าตอบบุคคลผู้ค้ำอยู่ ไม่เสียดสีตอบบุคคลที่เสียดสีอยู่ ไม่ประหารตอบบุคคล ผู้ประหารอยู่”^๕

การทำหน้าที่ของ มโหสถ บัณฑิต แสดงให้เห็น “ขันติธรรม ” ดังปรากฏ ในมโหสถอรรถกถาชาดกเรื่อง “เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ” ตอนหนึ่งว่า “...หญิงผู้เป็น เจ้าของกล่าวว่ “เอ็งจักถือเอาเครื่องประดับของข้าหนีไปไหน ” ฝ่ายหญิงขโมยกล่าวตอบว่า “ข้าไม่ได้เอาของของแกเครื่องประดับของข้าต่างหาก ” มหาชนชุมนุมฟังวิวาทกัน ^๖ จะเห็นได้ว่าทั้งสองฝ่าย กล่าวถ้อยคำ ที่ทำให้เกิดการกระทบกระทั่ง ซึ่งกันและกัน ถึงแม้มโหสถบัณฑิต จะไม่ได้รับคำกล่าวเหล่านั้น โดยตรงเพราะเป็นเพียงตัวกลางที่ช่วย ยให้ ข้อพิพาทนั้นยุติลงก็ตามซึ่ง “ขันติธรรม” ในเบื้องต้นก็ได้ปรากฏขึ้นแล้ว กล่าวคือต้องอดทน ต่อสภาพการณ์ภายนอกที่มีความรุนแรงด้วยกายและวาจาของคู่กรณีนั้น

^๕ อัง. จก.ก. (ไทย) ๒๒/๕๔/๕๒๕.

^๖ ข. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๓.

๒) **หลักอนัตตา** เพื่อสลายการยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวตน เพราะความเป็นตัวตนในประเด็นนี้มีจุดด้อย คือ การแสดงออกในความเป็นชาตินิยม หรือเชื้อชาติของตัวเองจนเป็นที่มาของการดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม และเกลียดชังบุคคลอื่น หรือเชื้อชาติอื่น ๆ ในแง่ของวรรณะ ความรู้ ภาษา เป็นต้น หรือแม้แต่ การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็น หรือการแสดงออกของบุคคลอื่นในสังคม การไม่เปิดรับดังกล่าวกลายเป็นการสูญเสียสัมพันธภาพกับบุคคลรอบข้างและองค์ความรู้อันทรงคุณค่าซึ่งบุคคลอื่นในสังคมพยายามมอบให้

หลักธรรมพื้นฐานที่นักไกล่เกลี่ยข้อพิพาทพึงตระหนักประการหนึ่งคือการสลายความเป็นตัวตนด้วยหลักอนัตตา ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เราได้เห็นหมู่สัตว์กำลังดิ้นรนอยู่ (ด้วยตัณหาและทิฏฐิ) เหมือนปลาในแอ่งน้ำน้อย ฉะนั้น ภัยได้เข้ามาถึงเราแล้ว เพราะได้เห็นคนทั้งหลายผู้พิโรธกันและกัน ...”^๓ “...มุขียอมไม่กล่าวยกย่องตนในบุคคลที่เสมอกัน ผู้ต่ำกว่า ผู้สูงกว่า มุขินั้นเป็นผู้สงบปราศจากความตระหนี่ ย่อมไม่ยึดถือไม่สละธรรมอะไร ๆ ในบรรดาธรรมมีรูป เป็นต้น”^๔

ตัวอย่างที่มโหสถบัณฑิตได้สลายความเป็น “อัตตา” ดังปรากฏในข้อความตอนหนึ่งของมโหสถอรรถกถาชาดกเรื่อง “**เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ**” ว่า “...ฝ่ายมโหสถบัณฑิตเล่นอยู่กับเหล่าทารกได้ฟังเสียงหญิงสองคนนั้นทะเลาะกันไปทางประตูศาลา ถามว่านั่นเสียงอะไรได้ฟังเหตุที่หญิงสองคนทะเลาะกันแล้ว จึงให้เรียกเข้ามาแม้อยู่โดยอาการว่าหญิงนี้เป็นขโมยหญิงนี้มีไซ้ขโมย ก็ถามเนื้อความนั้นแล้วกล่าวว่า แกทั้งสองจักตั้งอยู่ในวินิจัยของข้าหรือ หญิงทั้งสองรับว่าจักตั้งอยู่ในวินิจัย ...^๕ จะเห็นได้ว่ามโหสถบัณฑิตเมื่อยังเล่นอยู่กับเหล่าทารกตามปกติวิสัยของเด็กทั่ว ๆ ไปเมื่อได้ยินเสียงวิวาทกัน ดังขึ้นก็มีได้ยั้งได้ยื่นเจตจำนงเสนอตัวเพื่อทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ขอความร่วมมือจากคู่พิพาท และรับฟังข้อมูลทั้งสองฝ่ายเป็นการสลายความเป็นตัวตน อันเป็นการยืนยันในการทำหน้าที่โดยมิได้อวดอ้างตนเองแต่อย่างใด

^๓ บ. สุ. (ไทย) ๔๗/๔๒๒/๘๓๘.

^๔ บ. สุ. (ไทย) ๔๗/๔๒๒/๘๔๓.

^๕ บ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๗.

๔.๒.๒ หลักธรรมเชิงรุกในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

สังคมในฐานะเป็นที่รวม ตัวของปัจเจกบุคคลที่หลากหลาย จึงมีความจำเป็นต้องอาศัย หลักธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดผลใน เชิงบวกต่อ สัมพันธภาพระหว่างบุคคล หลักธรรม นี้ ประกอบไปด้วย ๒ ประการ คือ

๑) **หลักการวธธรรม**^{๑๑} คำว่า “การวธ” หมายถึง การเคารพ ในที่นี้คือเคารพ **ผู้ใหญ่** หรือบุรุษอาวุโส ผู้ทรงธรรมซึ่ง ทำหน้าที่ในการชี้ ชุมทรัพย์ ให้แก่เรา ความเคารพ ในองค์ความรู้ ที่เราได้รับการชี้แนะจากบุคคลอื่น และความเคารพที่ประชุม หรือมติที่ประชุม การแสดงความเคารพ ยกย่อง ให้เกียรติ หรือให้ความสำคัญแก่บุคคล ข้อมูล หรือองค์ความรู้ และประชาคม โดยลำดับ เพราะผู้อาวุโสโดยธรรม ไม่ได้หมายถึงอาวุโสด้วย อายุ การเคารพ บุคคลดังกล่าวย่อมหวังผลเลิศในแง่ของการ ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากท่าน และได้รับการแนะนำที่ส่งผลเชิงบวกต่อเราในลำดับต่อไป และในขณะเดียวกัน ปัญหาข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการไม่เคารพผู้อาวุโส

อีกประการหนึ่งก็คือการเคารพ**ประชาคม** หรือสังคมนั้น ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งที่ ทรงคุณค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่งในแง่ของการมีส่วนร่วมเพื่อช่วยกันกรองหรือร่อนข้อมูล ต่าง ๆ เพื่อให้ทุกคนในประชาคม ได้ร่วมคิดร่วมทำร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า จากประชาคม เพื่อประชาคม โดยประชาคม ดังนั้น กระบวนการของการเคารพ ให้เกียรติ และยกย่อง โดยไม่ดูหมิ่นดูแคลน บุคคล องค์ความรู้ และสังคมนอกจากเป็นหลักการที่มีผลต่อการดำรงอยู่และเสื่อมไปของ พระสัทธรรมแล้ว^{๑๒} ยังจัดได้ว่าเป็นหลักการสำคัญที่จะ ทำให้กระบวนการในการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

ดังตัวอย่างการไกล่เกลี่ย ของมโหสถบัณฑิตที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก เรื่อง **“เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ”** ตอนหนึ่งว่า “...มโหสถบัณฑิต จึงถามหญิงขโมยก่อนว่า “แกย้อมเครื่องประดับนี้ด้วยของหอมอะไร หญิงขโมยตอบว่า “ข้าพเจ้าย้อมด้วยของหอมทุกอย่างของหอมที่ทำประกอบด้วยของหอมทั้งปวงชื่อว่าของหอมทุกอย่าง ” ลำดับ

^{๑๑} อจ. สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๓๐/๑๐๕., อจ. สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๓๒-๓๘/๔๘-๕๕.

^{๑๒} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๔/๒๕๒., ว่าด้วยเหตุเสื่อมแห่งพระสัทธรรม ๑. ไม่ฟังธรรมโดยเคารพ, ๒. ไม่เรียนธรรมโดยเคารพ, ๓. ไม่ทรงจำธรรมโดยเคารพ, ๔. ไม่ใคร่ตรวจอรรถแห่งธรรมโดยเคารพ, ๕. รู้ธรรมรู้ธรรมแล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ.

นั่นมโหสถบัณฑิตจึงถามหญิงเจ้าของ นางตอบว่า “เพราะข้าพเจ้าเป็นคนเชื้อใจของหอม ทุกอย่างจะมีแต่ไหน ข้าพเจ้าย่อมด้วยของหอมคือดอกประยงค์เท่านั้นเป็นนิตย์ ” มโหสถ บัณฑิตให้ คนของตนกำหนดค่าของหญิงทั้งสองนี้ นไว้แล้วให้นำภาชนะน้ำมาแช่ เครื่องประดับน้ำในภาชนะน้ำนั้น ให้เรียกคนรู้จักกลับมาสั่งว่า ท่านจงดมเครื่องประดับนั้น จะเป็นกลิ่นอะไร คนรู้จักกลิ่นดมเครื่องประดับนั้นแล้วก็รู้ว่า กลิ่นดอกประยงค์ จึงกล่าว คาถานี้ในเอกนิบาตว่า

ของหอมทุกอย่างไม่มี มีแต่กลิ่นดอกประยงค์ล้วน

หญิงนักเลงคือหญิงขโมยกล่าวคำเท็จ หญิงแก่คือหญิงเจ้าของกล่าวคำจริง ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ยังมหาชนให้รู้เหตุการณ์นั้นแล้วถามว่า “แก่เป็น ขโมยหรือ ” แล้วให้สารภาพว่าเป็นขโมย จำเดิมแต่นั้นความที่พระมหาสัตว์เป็นบัณฑิต ก็ปรากฏแก่มหาชน”^{๑๒}

มโหสถบัณฑิตรู้ด้วยปัญญาของตนเองแล้วว่า กรณีพิพาทนี้ผู้ใดเป็นผู้ก่อเหตุ ขึ้นแต่สิ่งมโหสถ บัณฑิต ก็มีได้มองข้าม ผู้ใหญ่ นั่นคือ “การวธธรรม ” ปรากฏขึ้นแก่ มโหสถ บัณฑิต ดังต่อไปนี้

๑) ผู้ใหญ่หรือ ผู้ทรงธรรมในที่นี้ก็คือผู้รู้ข้อมูลเชิงลึกของกลิ่นดอก ประยงค์เพื่อให้ท่านผู้นี้เป็นผู้ยืนยันเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริง (เคารพผู้ใหญ่)

๒) ส่วนข้อมูลและรายละเอียดต่าง ๆ ที่ได้จากการสอบถามจากคู่กรณี จากหญิงทั้งสองนั้นเป็นการยืนยันของบุคคลนั่นเอง มโหสถบัณฑิตก็มีได้ละเอียดต่อคำให้การ เหล่านั้นได้ทำการบันทึกไว้เพื่อเป็นหลักฐานยืนยันในการให้ข้อมูล (เคารพข้อมูล)

๓) เพราะฉะนั้น การกระทำความจริงให้ปรากฏ จึงเป็นที่ยอมรับ ของ มหาชน ผู้มาชุมนุม คุณเหตุการณ์ อยู่ในที่นี้ นตามสภาพการณ์ที่เป็นจริงอีกด้วย (เคารพประชาคม)

๒) การปราศจากอคติ ^{๑๓} เมื่อกุศลธรรมทั้งปวงที่ใช้ในการไถ่เกลี่ย ข้อพิพาทนั้น เริ่มตั้งแต่ “ขันติธรรม” “หลักอนัตตา” และ “การวธธรรม” ได้เกิดขึ้นแล้ว เพื่อให้ การไถ่เกลี่ยดำเนินไปได้ อย่างต่อเนื่องจนจบกระบวนการ ต้องอาศัย การปราศจากอคติ ^{๑๔}

^{๑๒} บ. ขา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๘.

^{๑๓} วิ. ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๖๐., ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘., อ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๕.

ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย การไม่ถึงอกติ ๔ ประการนี้ การไม่ถึงอกติ ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ บุคคลย่อมไม่ถึง

(๑) ฉันทาคติ (ถ้าเอียงเพราะชอบ)

(๒) โทสาคติ (ถ้าเอียงเพราะชัง)

(๓) โมหาคติ (ถ้าเอียงเพราะหลง)

(๔) ภัยาคติ (ถ้าเอียงเพราะกลัว)

ภิกษุทั้งหลาย การไม่ถึงอกติ ๔ ประการนี้แล บุคคลใดไม่ละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภัยาคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมบริบูรณ์ คุจดวงจันทร์ข้างขึ้น ฉะนั้น”

พระพุทธพจน์ ดังกล่าว ยืนยันถึงความชอบธรรม ในพระพุทธศาสนาเป็นประเด็นที่สำคัญอย่างมาก ดังกรณีพิพาทปรากฏใน มโหสถ อรรถกถาชาดกเรื่อง “รถ”^{๑๔} มโหสถบัณฑิตนั้นได้รู้ที่อยู่ด้วยปัญญาของตนว่าบุรุษผู้นำรถไปจากเจ้าของรถนั้น มิใช่บุคคลธรรมดาเป็นท้าวสัก กเทวราช ซึ่งมโหสถบัณฑิตหาได้เกรงกลัว ในอำนาจบารมี และยังได้กระทำความจริงให้ปรากฏโดยมิได้ลำเอียงแต่ประการใด

ฉะนั้น หลักธรรมทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญ สำหรับผู้ใกล้ชิดข้อพิพาทที่จะต้องใช้หลักธรรมดังกล่าวยิ่งจุดดั่ง มโหสถบัณฑิตโพธิสัตว์ที่มีความ มุ่งมั่นและเชื่อมั่นในการสร้างสันติสุข ด้วยความเพียรพยายามอย่างมีสติปัญญา เพื่อให้เกิดหลักธรรมเชิงรับ เชิงรุกตามสถานการณ์ที่เหมาะสม เพื่อให้การ ใกล้เคียงข้อพิพาทสำเร็จลุล่วงด้วยดี

๔.๒.๓ หลักธรรมเชิงคู่ขนานในการใกล้เคียงข้อพิพาท

หลักธรรมเชิงคู่ขนาน ในบริบทนี้ก็คือ หลักธรรมที่ ประกอบไปด้วย หลักธรรมเชิงรับ และหลักธรรมเชิงรุก ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้อยู่ในชุดของหลักธรรมเดียวกัน โดยลำดับดังต่อไปนี้

๑) **ปธาน ๔** เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งเป็นความเพียรชอบเพื่อ ให้เกิดกุศลธรรมในระดับ ที่สูงขึ้นปรากฏในปธานสูตร^{๑๕} ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมปธาน (ความเพียรชอบ) ๔ ประการนี้ สัมมปธาน ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

^{๑๔} จุ. ขา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๔๓.

^{๑๕} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๐/๒๘๓-๒๘๕., อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓-๑๔/๒๓-๒๖.

(๑) **สังวรปธาน** (เพียรระวัง) สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

(๒) **ปหานปธาน** (เพียรละ) สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

(๓) **ภavanaปธาน** (เพียรเจริญ) สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียรประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

(๔) **อนุรักษนาปธาน** (เพียรรักษา) สร้างฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญญโณภวาปิพญุลย์เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย สัมมปธาน ๔ ประการนี้ แล พระชินาสพเหล่านั้นมี สัมมปธานครอบงำบวมารได้ อันกิเลสไม่อาศัยถึงฝั่งแห่งชาติและมรณะ ท่านเหล่านั้นชนะมารพร้อมทั้งเสนามารเป็นผู้ยินดี ไม่มีความหวั่นไหวและล่งพินซึ่งกองพลมารทั้งหมด ถึงสุขแล้ว”

หลักธรรมชุดนี้ประกอบด้วยเชิงรับ และเชิงรุก ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะต้องระมัดระวังอย่าให้จิตหวั่นไหวไปกับการกระทบกระทั่ง หรือเมื่อเกิดขึ้นจะต้องหาวิธีระงับให้โดยเร็วโดยปรับสภาพใจให้เป็นปกติอย่างรวดเร็วเพื่อมิให้เอนเอียงไปตามคู่กรณีอย่างเด็ดขาด ดังที่มโหสถบัณฑิตได้ใช้หลักธรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งในพื้นฐานของจิต โดยไม่หวั่นไหวไปกับคู่กรณีหรือเหตุการณ์และบุคคลรอบข้างแต่อย่างใด

๒) **พรหมวิหารธรรม**^{๑๖} หลักการสำคัญของพรหมวิหารธรรมนี้ประกอบไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ชุดของ หลักธรรม นี้ประกอบไปด้วย หลักธรรมเชิงรับ ได้แก่เมตตา และอุเบกขา และ หลักธรรมเชิงรุก ได้แก่ กรุณา และมุทิตา โดยมีปัญญาเป็น ตัวการหลักที่คอยบัญชาการ มโหสถ บัณฑิต ได้นำหลัก ธรรม เหล่านี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้หรือไม่ คำตอบที่สำคัญก็คือ พรหมวิหารจัดได้เป็นชุดของหลักธรรม ที่มโหสถ บัณฑิต ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เนื่องจากหลักธรรมดังกล่าว ปราภภูมิอยู่ใน ใจของมโหสถบัณฑิตมาตั้งแต่เยาว์อยู่แล้ว^{๑๗} เมื่อเกิดกรณีข้อพิพาทมโหสถบัณฑิตได้เข้าไปมีบทบาทในฐานะ “นักไกล่เกลี่ยข้อพิพาท”

^{๑๖}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

^{๑๗}บุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๐-๓๓๑.

คังกรณีพิพาททั้ง ๖ กรณีคือ เรื่องโค, เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ, กลุ่มค้าย, บุตร, คนเดียวชื่อโคพภาพ และเรื่องรถ ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้คู่พิพาททั้งสองฝ่ายรวมถึงบุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์นั้นย่อมได้รับผลกระทบ ไปด้วย การเข้าไปทำหน้าที่ของ มโหสถ บัณฑิตนั้น เพราะมีกรณัจฉิตอันเป็นพื้นฐานของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีอยู่นั่นเอง

ฉะนั้น “พรหมวิหารธรรม” จัดได้ว่าเป็นหลักธรรมเชิงรุก และเชิงรับ ที่สำคัญอันเป็นพื้นฐาน และหลักการที่ นักไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะต้องพัฒนา ให้เกิดขึ้น มิฉะนั้นแล้ว การไกล่เกลี่ย ข้อพิพาท ที่ไร้พรหมวิหารธรรมอาจจะก่อผลเสียแก่นัก ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

๓) สาราณียธรรม^{๘๘} หมายถึง ธรรมเป็นเหตุ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน ซึ่งประกอบไปด้วย ๖ ประการ คือ

(๑) ตั้งเมตตาภคกรรม^{๘๙} ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๙๐} คือ ช่วยขวนขวายกิจธุระของเพื่อนด้วยกาย เช่น พยายามภักษุที่เป็นไข้ เป็นต้น ด้วยจิตที่เมตตา

(๒) ตั้งเมตตาวจกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้า และลับหลัง คือ ช่วยขวนขวายในกิจธุระของเพื่อนด้วยวาจา เช่น กล่าวตักเตือน เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา

(๓) ตั้งเมตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ คิดแต่สิ่งที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อน

(๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ให้แก่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ไม่หวงเอาไว้บริโภคนผู้เดียว

(๕) รักษาศีลของตัวเองให้บริสุทธิ์เหมือนกับเพื่อนพรหมจารีอื่นๆ และไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือตำหนิจากผู้อื่นในแง่ของศีลาจารวัตร

^{๘๘} ม. อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๕-๖๐., ดูเทียบใน อ.จ. ฎก. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗., วิ. ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๘-๓๖๙., ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑/๓๒๒., ม. ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๕๓๑-๕๓๒., อ.จ. ฎก. (ไทย) ๒๒/๑๑-๑๒/๔๒๖-๔๒๗.

^{๘๙} เมตตาภคกรรม ในที่นี้ หมายถึง ภคกรรมที่ทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา เมตตาวจกรรม และเมตตามโนกรรมก็เช่นเดียวกันนี้ (อ.จ. ฎก. อ. ๓/๑๑/๕๗).

^{๙๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗-๓๘๘.

(๖) เมื่อเกิดปัญหาได้ บทสรุปไปในทิศทางเดียวกันกับเพื่อนพรหมจารี ไม่วิวาทกับใครๆ จนนำไปสู่ความรุนแรง (และในข้อนี้อาจเชื่อมโยงไปสู่หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกันคือ หลักอปริหานิยธรรม ๗^{๒๑})

หลักธรรม ดังกล่าว จะทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อความไม่ วิวาท เพื่อความสามัคคี เพื่อความเป็นอันเดียวกัน ประเด็นที่น่าสนใจคือ หลัก ธรรม นี้เอื้อต่อการทำ ให้เกิด ความ สามัคคี อันประกอบด้วยหลักธรรมเชิงรุกคือการเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทางร่างกาย วาจา และใจในกิจกรรมต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการเอื้อเพื่อแผ้วถางเพื่อเติมเต็มในส่วนที่บุคคลอื่นต้องการ ความช่วยเหลือ จัดได้ว่าเป็น การป้องกัน ข้อพิพาท เชิงรุกในแง่ของการสร้างความสัมพันธ์ อันเป็น หลักสำคัญ ประการหนึ่งของหลักการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท นอกจากนั้น กระบวนการที่ว่าด้วยการปรับทัศนคติ และปรับท่าทีให้ ยืดหยุ่น และไม่แข็งตัวจนเกินไปก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งเช่นเดียวกันที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความ สมานฉันท์ให้เกิดขึ้น ได้แก่ การแสดงออกทางสีหน้าท่าทางที่เป็นมิตรเป็นกันเอง

๔) ศิลธรรม ในที่นี้คือ ศิล ๕^{๒๒} คือ ข้อปฏิบัติ ที่จะนำ สันติมาสู่สังคม ทั้งในระดับชุมชน ประเทศชาติ และนานาชาติ เป็นการจัดระเบียบสังคมเพื่อสันติสุขของมวลมนุษย์ หลัก ธรรม นี้จะสร้าง สันติภาพและเอื้อต่อแนวทางของ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้ อย่างไร ดังที่มโหสถบัณฑิตได้เสนอเป็นมาตรการตอนท้าย หรือเป็นข้อตกลงใน กรณีพิพาท เรื่อง “โศ” ยุติลงว่า “เจ้าจงเห็นทุกข์ของเจ้าในภพนี้เพียงนี้ แต่ใน ภพหน้าเจ้าจักเสวยทุกข์ใหญ่ ในนรก เป็นต้น จำเดิมแต่นี้ไปเจ้าจงละกรรมนี้เสีย”^{๒๓} แล้วให้เบญจศีลแก่โจรนั้น

(๑) ศิลข้อที่ ๑ การงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ประเด็นนี้ว่าต้องฆ่าเท่านั้น หรือ จึงถือได้ว่าเป็นการผิดศีล รวมถึงการเข้าไปเบียดเบียนทางกายภาพด้วยวิธีการที่รุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมย่อมส่งผล กระทบต่อศีลข้อนี้ อย่างไรก็ตามการตา ย หรือการสิ้นชีวิตของสัตว์ที่เราเบียดเบียนย่อมจัดได้ว่าเป็นการสิ้นสุดของการทำผิดศีลข้อนี้

^{๒๑} คุรยละเอียดใน ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔-๑๔๑/๓๘-๘๘.

^{๒๒} ตี. นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐๕/๒๐๑๒๐๒๓ ตี. สพา (ไทย) ๑๘/๓๐๓/๓๒๕, ตี. สพา. (ไทย) ๑๘/๓๑๒/๓๓๓.

^{๒๓} พุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๗.

หลักธรรม เจริญรุกอันเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่งของศีลข้อที่ ๑ คือ การแสดงความเคารพต่อชีวิตของคนอื่นการให้เกียรติต่อเจ้าของชีวิต มนุษย์ทุกคนรักชีวิตของตัวเองดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความรักเสมอด้วยตนไม่มี”^{๒๔} เพราะการรักตนเอง และหวังความอยู่รอดของตนเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความเห็นแก่ตัว สามารถละทิ้งบุคคลอื่น ๆ ได้ เช่น มารดา บิดา และบุตรธิดา เป็นต้น หรือต้องฆ่าสัตว์อื่น ๆ หรือทำร้ายสัตว์ เพื่อแสวงหาพื้นที่ให้แก่ตัวเอง ส่วนหลักธรรมเชิงรับ เพราะการเคารพและให้เกียรติในชีวิตของคนอื่น โดยมองว่ามนุษย์ต่างก็รักชีวิตของตนเองดังกล่าวเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดการตระหนักรู้ว่า สัตว์เหล่าอื่นรักตนเองมากเช่นกัน ฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น^{๒๕} การเคารพและการตระหนักรู้ในชีวิตของคนอื่นในลักษณะดังกล่าวทำให้ได้ชื่อว่า “อริยะ”

(๒) ศีลข้อที่ ๒ การงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ นั้น ตามหลักการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มีหลักธรรม เจริญรุก คือ การเคารพในทรัพย์สิน และสิทธิทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของคนอื่นอันเป็นการเคารพในการจัดสรร แบ่งปันผลประโยชน์ และการครอบครองทรัพย์สิน หรือทรัพย์สินของเขา ส่วนหลักธรรมเชิงรับก็คือ การไม่เข้าไปแย่งชิง ฉกฉวยผลประโยชน์จากทรัพย์สิน หรือทรัพย์สินทางธรรมชาติของคนอื่น โดยไม่ผ่านกระบวนการในการยอมรับจากคนอื่น

(๓) ศีลข้อที่ ๓ การงดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม นั้น หลักธรรม เจริญรุกในประเด็นนี้มีนัยที่แสดงถึง การเคารพในสิทธิคุ้มครองของผู้อื่น คำว่า ผู้อื่น ในบริบทนี้คือ คู่ครองของคนอื่น และ คู่ครองของตัวเอง ฉะนั้น นอกจากการที่มนุษย์จะเคารพและให้เกียรติต่อคู่ครองของคนอื่นแล้ว ยังเป็นการเคารพต่อปัญญา หรือพันธสัญญาที่เราได้ให้ไว้ต่อคู่ครองของตัวเองด้วย หลักธรรมเชิงรับในประเด็นนี้ ก็คือ มนุษย์ทุกคนต้อง สำรวมหรือพอใจ และ พอเพียง กับคู่ครอง หรือ เพศสัมพันธ์ที่จะพึงเกิดขึ้น ซึ่งสิ่งสำคัญก็คือมนุษย์จะต้องเข้าถึงปรัชญาของการมีเพศสัมพันธ์ว่าเป็นการรักษาเผ่าพันธุ์มนุษย์เอาไว้ให้ได้ การเข้าไม่ถึงแนวคิดเช่นนี้อาจทำให้มนุษย์ต้อง แย่งชิงฉกฉวยคู่รักของคนอื่น หรือ คนอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของเราเอง ด้วยเหตุนี้ สถานการณ์ครอบครัวสันติจึงเกิดขึ้นไม่ได้

(๔) ศีลข้อที่ ๔ การงดเว้นจากการพูดเท็จ หลักธรรม เจริญรุกในประเด็นนี้คือ การเคารพ และใส่ใจต่อความทุกข์ที่จะเกิดแก่บุคคลอื่นอันเนื่องมาจากการที่

^{๒๔} ส. ต. (ไทย) ๑๕/๑๓/๑๓, พ. อุ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๕.

^{๒๕} ส. ต. (ไทย) ๑๕/๑๑๕/๑๓๗.

เราพูดโดยขาดความยั้งคิด และถ้อยคำดังกล่าวอาจสร้างความเจ็บปวด และสร้างไม่พอใจแก่คนอื่น ด้วยเหตุนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ในวิวัฒมสูตร^{๒๖} ความว่า “...ภิกษุผู้ไม่มีความเคารพ....เป็นผู้ลบหลู่ ตีเสมอ.....ย่อมก่อการทะเลาะวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์” ฉะนั้นมนุษย์ควรใช้หลัก สัมมาวาจา อันเป็นหลักการที่ สื่อข้อมูล อย่างสร้างสรรค์ และทำให้เกิดบรรยากาศของความสามานฉันท์ของคนในสังคม ส่วนหลักธรรมเชิงรับนั้นก็คือ การตระหนักรู้ถึงความทุกข์ หรือความเจ็บปวดที่เกิดขึ้นจากการพูดของเราได้ส่งผลกระทบต่อสังคม หรือคนอื่น ๆ ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ชี้ให้เห็นว่าการที่สร้างสันติทั้งภายในและภายนอกให้เกิดขึ้นนั้นไม่ควรที่จะด่าตอบบุคคลผู้ใดอยู่ ไม่เสียดสีตอบบุคคลที่เสียดสีอยู่ ซึ่งหลักคิดเช่นนี้จะทำให้เกิดกระบวนการในการที่จะรับฟังคนอื่นมากกว่าที่จะให้คนอื่นฟังเรา

(๕) **ศีลข้อที่ ๕** การงดเว้นจากการดื่มสุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ซึ่งหลักธรรมเชิงรุกในประเด็นนี้ก็คือ การเคารพและใส่ใจต่อความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นจากการเบียดเบียนคนอื่น แย่งชิงทรัพย์สินสมบัติของคนอื่น ประพฤติผิดพลาดในเรื่อง กามารมณ์ และการพูดที่ทำให้คนอื่นมีความทุกข์อันเนื่องมาจากการที่เราดื่มสุราเมรัย และเสพสิ่งเสพติดในลักษณะอื่น ๆ จนทำให้ประมาท และขาดสติ ส่วน หลักธรรม เชิงรับคือ การไม่ตระหนักรู้ในการดื่มสุราเมรัย และสิ่ง เสพติดอื่น ๆ นั้น จะเป็นที่มาของการขาดสติในใจ และจะก่อให้เกิดความขัดแย้งจนนำไปสู่ความรุนแรงในเชิงกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นการบาดหมาง การทะเลาะ วิวาท และทำร้ายร่างกายกันจนเสียชีวิต พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “อบายมุขนอกจากจะทำให้เสียทรัพย์ เกิดโรค เสียชื่อเสียง ไม่รู้จักอาย และทอนกำลังสติปัญญาของตัวเองแล้ว ยังเป็นที่มาของการทะเลาะวิวาทด้วย”^{๒๗} การเสพสิ่งเสพติดมีนเมาโดยขาดการตระหนักรู้แล้ว ย่อมสามารถแสดงพฤติกรรมอันจะนำไปสู่ การล่วงละเมิดศีลใน ๔ ข้อข้างต้นได้ ทำให้เกิดข้อพิพาทกรณีต่าง ๆ ขึ้นได้ ฉะนั้น การตระหนักรู้โดยการยึดมั่นในศีลข้อนี้ย่อมมีสติการป้องกันข้อพิพาทอันจะนำไปสู่ความรุนแรงได้ด้วย หลักศีลธรรมดังกล่าวข้างต้นเป็น ข้อปฏิบัติในการที่สร้างเสริมสันติให้เกิดขึ้นแก่สังคม คำว่า สังคมแห่งสันติที่เกิดขึ้นได้ตามนัยนี้ต้องประกอบไปด้วย การเคารพในชีวิตของคนอื่น การเคารพในทรัพย์สิน หรือทรัพยากรของคนอื่น การเคารพคู่ครองของคนอื่น การเคารพในความตระหนักรู้รับผิดชอบจากการพูด การเคารพในความไม่ประมาทและขาดสติของเรา

^{๒๖} วจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๔๘๔-๔๘๕.

^{๒๗} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒.

๔.๔ สรุปสาเหตุที่ทำให้หมโสดบัณฑิตใกล้เคียงข้อพิพาทสำเร็จ

๔.๔.๑ สาเหตุภายใน

หมโสดบัณฑิต เป็นผู้ได้รับการอบรมสั่งสอนอยู่ในวิถีแห่งความดี มีความเห็นชอบตามค ลองธรรม ปฏิบัติตนสอดคล้องกับศีลธรรมอันดีทางสังคม มีความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม ดังข้อความที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกเรื่อง “โค” ว่า “เจ้าจงเห็นทุกข์ของเจ้าในภพนี้เพียงนี้ แต่ในภพหน้าเจ้าจักเสวยทุกข์ใหญ่ในนรก เป็นต้น จำเดิมแต่เข้าไปเจ้าจงละกรรมนี้เสีย”^{๒๘} ฉะนั้น กัลยาณมิตร และปรโตโมหะที่หมโสดบัณฑิตได้รับการถ่ายทอดทำให้เกิดเป็น โลกียสัมมาทิฐิ^{๒๙} สามารถเข้าใจคุณค่า เช่น ดี ชั่ว ถูก ผิด อะไรดีกว่า อะไรเลวกว่า ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น หรือว่าน่าเป็น ไม่น่าเป็น เป็นต้น สามารถสรุปเป็นปัญญา^{๓๐} ๒ อย่างคือ

๑) **สุตมยปัญญา** คือ ปัญญาอันเกิดจากการ สดับการเล่าเรียน รอบรู้หมโสดบัณฑิตเข้าใจข้อพิพาทของกลุ่ม สามารถทำการวิเคราะห์ข้อพิพาทได้อย่างถูกต้อง เพราะได้นำปัญญาที่ได้สั่งสมมาดีแล้ว เช่น การสังเกตข้อพิพาท ทำรู้ว่าฝ่ายใดเป็นผู้กระทำ ความผิด แต่ก็มิได้ละเลยการรับฟังข้อมูลเพิ่มเติมจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายอย่างเป็นธรรม

๒) **จินตามยปัญญา** คือ ปัญญาเกิดแต่การคิดการพิจารณาหาเหตุผล เมื่อหมโสดบัณฑิตได้รับฟังข้อมูลจากคู่กรณีอย่างครบถ้วนแล้วจึงได้คิดหาวิธีการที่ทำให้คู่พิพาททั้งสองฝ่ายยอมรับซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่แตกต่างกันตามกรณีพิพาททั้ง ๖ เรื่อง

๔.๔.๒ สาเหตุภายนอก

การใกล้เคียงข้อพิพาทให้สำเร็จนั้นมี สาเหตุที่สำคัญซึ่งเป็นศาสตร์และศิลป์ของผู้ใกล้เคียงข้อพิพาทจะต้องมีขั้นตอนตามกระบวนการหลักของการเจรจา ดังนี้

^{๒๘} จุ. ชา. ม. อ. (ไทย) ๖๓/๓๓๗.

^{๒๙} พระธรรม ปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๗๓๗.

^{๓๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑., ปัญญา ๓ อีกนัยหนึ่ง คือ ๑) จินตามยปัญญา ๒) สุตมยปัญญา ๓) กวณามยปัญญา, การบำเพ็ญปัญญาบารมีของหมโสดบัณฑิตใช้เพียงปัญญาใน ๒ ระดับแรกเท่านั้น

๑) การอภิปรายปัญหาหรือข้อพิพาท

ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอาจมีปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันในทางปฏิบัติแล้ว ผู้ไกล่เกลี่ยควรศึกษาในกรณีพิพาทที่เกิดขึ้น หรือแม้แต่คู่กรณีนั้น มีความเป็นไปได้มากหรือน้อยเพียงไรที่จะมีโอกาสไกล่เกลี่ยได้สำเร็จ ดังนี้

(๑) การกล่าวเปิดการเจรจาของคนกลาง เป็นการสร้างความสัมพันธ์และความเชื่อมั่นให้กับคู่กรณีพิพาท จากการศึกษาวเคราะห์บริบทของ มโหสถบัณฑิตนั้น ทำให้ทราบว่า มโหสถบัณฑิต มีสถานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับและไม่ด้อยไปกว่าผู้อื่นเพราะเป็นบุตรของเศรษฐี และมีบุญญาธิการโดยมีบริวารแวดล้อมนับพันคน

ขั้นตอนนี้มีความสำคัญเพราะเป็นการนำคู่พิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การปรากฏตัวในท่ามกลางกลุ่มชนที่กำลังขัดแย้งกัน เพื่อนำเสนอตนของมโหสถบัณฑิต โดยทำให้มหาชนทั้งหลายได้บังเกิดความเข้าใจว่า มโหสถบัณฑิต อยู่ในสถานะของผู้ประสานการเจรจาเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เพื่อทำให้เกิดสันติสุขในสังคมและชุมชนนั้น

(๒) การกล่าวของคู่เจรจา เมื่อมโหสถบัณฑิตจะใช้คำถามเพื่อควบคุมให้คู่เจรจาอยู่ในกรอบกติกาโดยถามทีละฝ่ายโดยใช้คำถามชุดเดียวกัน

(๓) การแยกเจรจา เป็นการเผชิญหน้ากับคู่กรณี ทีละฝ่าย โดยตรงเพื่อแสวงหาทางออกร่วมกัน ทีละฝ่าย แต่จุดอ่อนของวิธีนี้ก็คือ หากความสัมพันธ์ของคู่กรณีกับผู้ไกล่เกลี่ยไม่ดีแล้ว อาจจะทำให้เกิดปัญหาตามมาในหลาย ๆ ด้านได้

๒) การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

(๑) การเจรจาพร้อม เป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง ที่มโหสถบัณฑิตได้ให้ความสำคัญ การเข้าไปเจรจาร่วมมีจุดเด่นของคือ มโหสถบัณฑิตได้สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับข้อพิพาท และให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายแสดงข้อมูลของตนออกมาอีกครั้งเพื่อชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงตามสมควรแก่เหตุและผลที่สามารถอธิบายได้ ทำให้คู่พิพาทยอมรับตามข้อเท็จจริงนั้น

(๒) การเขียนหรือทำข้อตกลง เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มโหสถบัณฑิตได้ให้ทางเลือกเพื่อป้องกันข้อพิพาทในภายหน้า คือ “เบญจศีล”

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของมโหสถชาดก ๒) เพื่อวิเคราะห์ข้อพิพาทพิพาทที่ปรากฏในมโหสถชาดก และ ๓) เพื่อวิเคราะห์วิธีการที่มโหสถใช้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดก พบว่ามีกรณีที่เกิดเป็นข้อพิพาท ดังนี้ ๑. โศ ๒. เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ ๓. ด้ายกลุ่ม ๔. บุตร ๕. คนเดียวชื่อโคพกาพ และ ๖. รถ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าการแสดงพระธรรมเทศนาในสังคมไทยนิยมการนำเรื่องราวในชาดกมาเทศน์สอน ในวาระต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะมหานิบาตชาดกอันเป็นเรื่องชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวด ๑๐ ชาติ มโหสถชาดกจัดอยู่ในมหานิบาตอันเป็นหลักคำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนาประการหนึ่งที่เรียกว่า “นวัคคสัตตุดาสน์” ซึ่งแฝงด้วยคติธรรม ได้แก่ หลัก ปฏิจจสมุปบาท ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และการข้ามภพข้ามชาติเพราะตราบใดเมื่อบุคคลยังไม่หลุดพ้นจากอาสวกิเลส ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

เรื่องราวของมโหสถชาดกจึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่ามาสาธยายเพื่อให้สาธุชนได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาปราศหะในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น เพราะการแสดงธรรมในแง่ของพระสูตรซึ่งมีเรื่องเล่าอันประกอบด้วยตัวบุคคล และสถานที่อันเป็นตัวอย่างชัดเจน เรียกว่า “บุคลาธิษฐาน” ทำให้พุทธศาสนิกชนสามารถเข้าใจหลักธรรมได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้มโหสถชาดก มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านจิตรศิลป์ อาทิ จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม เป็นต้น โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังตามพระอุโบสถ ดังข้อความในพระราชวิทยานิพนธ์ตอนหนึ่งว่า “...พระอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยที่มีภาพเขียนบนฝาผนังมีอยู่มาก... ภาพชาดกบ้าง ภาพวรรณคดีบ้างที่มีมากที่สุด คือ ภาพทศชาติซึ่งแสดงถึงพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ...”

ข้อพิพาทที่ปรากฏในมโหสถอรรถกถาชาดกทั้ง ๖ กรณี คือ เรื่องโค เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ , กลุ่มด้าย, บุตร, คนเดียวชื่อโคพกาพ และเรื่องรถเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นก่อนที่มโหสถโพธิสัตว์จะได้เข้ารับราชการในกรุงมถิลานคร ข้ อพิพาทดังกล่าวมี

สาเหตุที่สำคัญ ๒ ประการคือ ๑. ปัจจัยภายใน มีอกุศลธรรมที่ชื่อว่า “ปปัญจธรรม” คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ อันเป็นสาเหตุที่สำคัญรวมถึงกุศลธรรมที่แสดงออก (กุศลกรรม) ที่ไม่ สอดคล้องกับสถานการณ์ ๒. ปัจจัยภายนอก มีข้อพิพาทที่ปรากฏเป็นรูปธรรมแบ่งออกได้ เป็น ๔ ด้าน คือ ๑) ข้อพิพาทเกี่ยวกับชาติพันธุ์ ๒) ข้อพิพาทเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ๓) ข้อพิพาทเกี่ยวกับข้อมูลหรือข้อเท็จจริง และ ๔) ข้อพิพาทเกี่ยวกับผลประโยชน์

ข้อพิพาทเรื่อง โศ , เครื่องประดับทำเป็นปล้อง ๆ , กลุ่มด้าย , บุตร , และเรื่องรด ซึ่งเรื่องทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของการลักขโมยทั้งสิ้น ยกเว้นเรื่อง “คนเตี้ยชื่อ โศพภาพ” อันเป็นเรื่องเชิงผู้สาว เมื่อพิจารณาข้อพิพาทจากเรื่องดังกล่าวตามเนื้อความที่ปรากฏ ในมโหสถอรรถกถาชาดกสรุปได้ว่า ข้อพิพาทเกิดจากสาเหตุภายใน คือ “ปปัญจธรรม” คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิที่มีอยู่ในภายในจิตใจ เมื่อได้โอกาสแสดงตัวตนออกมาสัมพันธ์กับปัจเจก ภายนอก โดยเริ่มจากการกล่าววาจาอันเป็นมุสาวาทของนายที่ขโมยเพื่อหลอกลวงนางที่ขโมย หลา และกล่าวคำดูหมิ่นนายโศพภาพ เพื่อให้นางคลายสินะในสามีของตน การกระทำ ดังกล่าวของนายที่ขโมยจึงเป็นการกระทำโดยมิชอบ และเกิดเป็นข้อพิพาท ต่างจากนายโศ พภาพเป็นสามีโดยชอบธรรมของนางที่ขโมยเพราะเป็นผู้มีความเพียรประกอบสัมมาชีพ ๑ ปีสามารถสร้างครอบครัวมีนางที่ขโมยเป็นภรรยาโดยสมบูรณ์ ซึ่งการทวงสิทธิ์ของนาย โศพภาพจึงเป็นการกระทำโดยชอบธรรม

อีกกรณีหนึ่งก็คือ เรื่อง “รด” พบว่าสาเหตุภายในของกรณีพิพาทเรื่องนี้ มิได้เกิด จาก “ปปัญจธรรม” แต่เกิดจาก “กุศลธรรม” (ที่แสดงออกมาเป็น “กุศลกรรม”) ของอีกฝ่าย หนึ่งนั่นก็คือ ท้าวสักกเทวราช เสด็จมาเพื่อกระทำบุญบาปให้มีแจ้งแก่มหาชนทั่วไป โดยใช้กุศโลบาย ทำให้ข้อพิพาทเกิดขึ้น ซึ่งการแสวงสิทธิ์ของพระองค์ทำให้ชายผู้เป็น เจ้าของรดเข้าใจผิดจึงได้ใช้การทวงสิทธิ์ของตนจึงเป็นการกระทำโดยชอบธรรม

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมีลักษณะที่เรียกว่า “ศาสตร์และศิลป์” เพราะว่ามี การดำเนินการไปตามกระบวนการหลักของการเจรจาดังต่อไปนี้

๑. การอธิบายปัญหาหรือข้อพิพาทผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอาจมีปัจเจกทางสังคมและ สิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้ไกล่เกลี่ยควรศึกษาในกรณีพิพาทที่เกิดขึ้น หรือ แม้แต่คู่กรณีนั้น มีความเป็นไปได้มากหรือน้อยเพียงไรที่จะมีโอกาสไกล่เกลี่ยได้สำเร็จ ดังนี้

๑) การกล่าวเปิดการเจรจาของคนกลาง เป็นการสร้างความสัมพันธ์และความ เชื่อมั่นให้กับคู่กรณีพิพาท จากการศึกษาวิเคราะห์บริบทของมโหสถบัณฑิต ทำให้ทราบว่า

มโหสถบัณฑิต มีสถานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับและไม่ค่อยไปกว่าผู้อื่นเพราะเป็นบุตรของเศรษฐี และมีบุญญาธิการโดยมีบริวารแวดล้อมนับพันคน

ขั้นตอนนี้มีความสำคัญเพราะเป็นการนำคู่พิพาทเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การปรากฏตัวในท่ามกลางกลุ่มชนที่กำลังขัดแย้งกันเพื่อนำเสนอตนของมโหสถบัณฑิตโดยทำให้มหาชนทั้งหลายได้บังเกิดความเข้าใจว่า มโหสถบัณฑิต อยู่ในสถานะของผู้ประสานการเจรจาเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เพื่อทำให้เกิดสันติสุขในสังคม

๒) การกล่าวของคู่เจรจา เมื่อมโหสถบัณฑิตจะใช้คำถามเพื่อควบคุมให้คู่เจรจายู่ในกรอบกติกาโดยถามทีละฝ่ายโดยใช้คำถามชุดเดียวกัน

๓) การแยกเจรจา เป็นการเผชิญหน้ากับคู่กรณีทีละฝ่ายโดยตรง เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันทีละฝ่าย แต่จุดอ่อนของวิธีนี้ก็คือ หากความสัมพันธ์ของคู่กรณีกับผู้ไกล่เกลี่ยไม่ดีแล้ว อาจจะทำให้เกิดปัญหาตามมาในหลาย ๆ ด้านได้

๒. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

๑) การเจรจาร่วม เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่มีมโหสถบัณฑิตได้ให้ความสำคัญ การเข้าไปเจรจาร่วมมีจุดเด่นคือ มโหสถบัณฑิตได้สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับข้อพิพาท และให้คู่กรณีแต่ละฝ่ายแสดงข้อมูลของตนออกมาอีกครั้งเพื่อชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงตามสมควรแก่เหตุและผลที่สามารถอธิบายได้ ทำให้คู่พิพาทยอมรับตามข้อเท็จจริงนั้น

๒) การเขียนหรือทำข้อ ตกลง เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มีมโหสถบัณฑิตได้ให้ทางเลือกเพื่อป้องกันข้อพิพาทในภายหน้า คือ “เบญจศีล”

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

การปฏิบัติหน้าที่ในฐานะ “ผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ” พึงยึดแบบอย่าง ท่านมโหสถบัณฑิต โดยเฉพาะคุณธรรมพื้นฐานของพระโพธิสัตว์ที่มี มุ่งเน้น ประโยชน์ แก่ส่วนรวม และสร้างสันติสุขในสังคมต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นเฉพาะ “มโหสถชาดก” เพียงเรื่องเดียวเท่านั้น ผู้วิจัยพบว่ายังพบกรณีข้อพิพาทจากเรื่องอื่นๆ ที่น่าสนใจและควรศึกษา

๑) ควรวิเคราะห์ข้อพิพาทในชาดกอื่น ๆ เพื่อให้ทราบกรณีพิพาทที่หลากหลาย

๒) ควรวิเคราะห์ข้อพิพาทในพระสูตรอื่น ๆ เช่น วิวาทมูลสูตร เป็นต้น

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระไตรปิฎกภาษา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย . พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กระทรวงยุติธรรม . การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทและความขัดแย้งในชุมชน . กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐.

บรรจบ บรรณรุจิ. ปฏิจocesมุขปาถ. กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์, ๒๕๓๘.

_____ . พระโพธิสัตว์ในนิยายเถรวาทกรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ ๒๕๒๕.

ป. หลงสมบุญ, ร.อ.. พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๕.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว . พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก . พระนคร :

โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๖๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ช. ๕, ราชบัณฑิต). คำวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ :

ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

_____ . ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ . พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,

กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ . สลายความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสื่อเกษตร, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต). กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลกพิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๒.

พระมหาสมปอง มุทิโต. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรวงศ์
พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระราชวรมุนี(ประยูร ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับขยายความพิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : บริษัท
ค่านสุทธาการพิมพ์ ๒๕๒๕.

พัฒน์ เฟื่องผลา. ชาดกกับวรรณกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๓๕.

พิสิฐ เจริญสุข. เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ .ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :
นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วันชัย วัฒนศัพท์ ., ศ.นพ. ความขัดแย้ง ... หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา . พิมพ์ครั้งที่ ๓,
ขอนแก่น : ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๕๐.

สิริ เพ็ชรไชย. แนะนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิ
ภูมิพลโลกิย, ๒๕๔๑.

สำนักกระับข้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม . การจัดการความขัดแย้งกับการไกล่เกลี่ย
ข้อพิพาท. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๐.

(๒) วิทยานิพนธ์

ช่อรัตน์ ไวยฉัยยา . “บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก ”. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย (กลุ่มวรรณคดี)) . บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕.

ประพจน์ อัสววิรุฬการ . “การศึกษาเชิง วิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและ
คัมภีร์มหายาน ”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ประโยชน์ ต่งกลิ่น . “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดใน
พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต .
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ . “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาเลอเดช วรวิโส (วงศ์ศรีษา), “การศึกษาวิเคราะห์ปัญญาบารมีของพระมหโสด ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาหรรษา ฐมมหาโธ (นิธิบุญยกร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี : ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๗.

พระมหาอำนาจ ทีปธมฺโม (มีราคะ) . “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนของพระพุทธานุสวาทที่ปรากฏในมโหสถชาดก. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๘.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง . “การประเมินผลโครงการนาร่องเพื่อเสริมสร้างกระบวนการปฏิบัติงานและเพิ่มศักยภาพอาสาสมัครใกล้เคียงข้อพิพาทในชุมชน (อ.ก.ช.)”. รายงานการวิจัย . สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

สมชาย วรรณลู. “การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการยุติข้อพิพาทในคดีอาญา : ศึกษาเฉพาะกรณีศาลจังหวัดยโสธร ”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี . “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๒๔.

สมพงษ์ โอศรีกุล . “พฤติกรรมของสัตว์ในชาติกัฏฐกถา ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

สละโรจน์ กิตติมหาเจริญ. “แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุภัทรา กรอุไร . “การประนอมข้อพิพาททางอาญา ”. **วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

สุวิจักขณ์ โนมวงษ์. ร.ต.อ.. “การไถ่เกี้ยซื้อพิพาทคดีอาญาในชั้นพนักงานสอบสวน”.
 วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
 ๒๕๔๘.

สำนักกระจับซื้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม . “การปฏิบัติงานของอาสาสมัครไถ่เกี้ย
 ซื้อพิพาทในชุมชน(อ.ก.ช.): ปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข”. รายงานการวิจัย
 สำนักกระจับซื้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม, ๒๕๔๗.

เอกรินทร์ หนูนักดี . “การกลั่นกรองคดีอาญาก่อนการพิจารณาของศาล”. วิทยานิพนธ์
 นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๓.

(๓) เว็บไซต์

RYT9 อาร์วายทีไนน์. “คู่มือประพจน์ ชูยุติธรรมชุมชน “ลดคนล้นคุก - คดีล้นศาล” สำนักงาน
 กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)”. <<http://www.ryt9.com/s/prg/93922>>,
 ๑๐ ต.ค. ๒๕๕๐.

กรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย , “ประเภทของชุมชน ,”
 < <http://www.dpt.go.th/ITCitdb/txt/pop/urban2.htm>>.

เดลินิวส์, “รุมประชาทัณฑ์โจ้งหนุ่มไต้ตาย” <<http://www.dailynews.co.th/>>, ๒๗ ก.ย. ๒๕๕๓.

สำนักข่าวแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์. “ศาลจังหวัดตรังจัดโครงการอบรมเครือข่ายไถ่เกี้ย
 ซื้อพิพาทสร้างสมานฉันท์ในชุมชน”. <<http://thainews.prd.go.th/>>,
 ๒๕ พ.ค.๒๕๕๓.

สำนักกระจับซื้อพิพาท สำนักงานศาลยุติธรรม , <adro@coj.go.th>, “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการ
 การระจับซื้อพิพาททางเลือก”, <<http://www.adro.coj.go.th>>.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ** : ว่าที่เรือตรี ปกรณ์ ศรีปลาด
- เกิด** : วันพุธที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕
- สถานที่เกิด** : โรงพยาบาลสมุทรปราการ อ. เมือง จ. สมุทรปราการ
- การศึกษา** : พ.ศ. ๒๕๔๗ ศิลปศาสตรบัณฑิต (ปรัชญา) ม. รามคำแหง
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๒๐๗/๖๑ (หมู่บ้านชัยพฤกษ์ ๓) ม.๗ ซ. สัตหีบสุขุมวิท ๑๐๕ ต. พลับพลาหลวง
อ. สัตหีบ จ. ชลบุรี
- โทรศัพท์** : ๐๓๘ ๗๐๑๐๗๓
- E-MAIL** : PAKORN_SRIPLAD@HOTMAIL.COM